

AKTUÁLNÍ OTÁZKY
PÉČE O DĚTI SEPAROVANÉ
OD RODIČŮ

SBORNÍK Z X. CELOSTÁTNÍHO SEMINÁŘE
BRNO, 29. 9. – 30. 9. 2010

TRIADA

PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

Seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů organizuje
TRIADA-Poradenské centrum, o. s.

TRIADA
PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

© TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2010, All rights reserved

ISBN 978-80-254-8745-7

Na přípravě X. celostátního semináře se podíleli

členové programové rady:

PhDr. Eva Rotreklová, Mgr. Veronika Hofrová, PhDr. Svatoslava Kalábová,
Antonie Bořová, Miriam Pallová, Mgr. Petr Sedlák

a

členové organizačního výboru:

Mgr. Michaela Oulehlová, Bc. Lenka Hřebačková, Mgr. Gabriela Lockerová,
Mgr. Hana Diblíková, Miriam Pallová, Mgr. Sabina Maňková, Mgr. Ivana Šebková

a další spolupracovníci.

Obsah

Celostátní seminář „Aktuální otázky“ podesáté Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s. Brno	7
Úvodní slovo veřejného ochránce práv Pavel Varvařovský, veřejný ochránce práv	8
Filozofie sociálně-právní ochrany dětí (Poznámka ke vzniku zákona č. 359/1999 Sb.) Senta Radvanová, Jiřina Voňková, Katedra občanského práva Karlovy univerzity	10
Deset let zákona o sociálně právní ochraně dětí – jeho možnosti a meze z pohledu praxe sociálního pracovníka Lenka Průšová, DDÚ Dobřichovice	12
Deset let zákona o sociálně-právní ochraně dětí z pohledu pracovníka nestátní neziskové organizace Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s. Brno	16
Dítě a jeho rodiče v situaci separace: proč a jak udržovat kontakt s rodiči dítěte umístěného v instituci a/nebo v pěstounské rodině Zkušenosti z francouzské dvacetileté praxe Ivanka Simek-Lefeuvre, psychologka, Francie	19
<i>Tematická skupiny</i>	33
Tematická skupina: Práce s rodiči, jejichž dítě je umístěno v dětském domově Tereza Jandová, Antonie Bořová, Dětský domov Korkyně	33
Tematická skupina: Dítě a náhradní rodinná péče Veronika Hofrová, STROP, o. s. Zlín Svatoslava Kalábová, Olomouc	37
Interaktivní workshop na téma: „Až děti budou hledat svoje kořeny“ MUDr. Taťjana Horká	38
Tematická skupina: Dítě v pěstounské péči, kazuistický seminář Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s. Brno Dana Štěrbová, Univerzita Palackého, Olomouc	38
Program odborné podpory a doprovázení v náhradní rodinné péči Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s.	39

<i>Právní blok</i>	43
Výběr z judikatury v rodinněprávních věcech za rok 2009–2010 Petr Sedlák, Okresní soud Hodonín.	43
Předběžná opatření v judikatuře soudů Michaela Janočková, Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí	55
Speciální předběžná opatření dle § 76a) Občanský soudní řád Hana Svobodová, Obvodní soud pro Prahu 9	64
Zbavování rodičovské zodpovědnosti – posuny a nové pohledy ve světle současné domácí i zahraniční judikatury David Elischer, Katedra občanského práva, Právnická fakulta UK	65
<i>Diskusní fórum “Hyde park“</i>	76
Přednosti a úskalí zařízení pro výkon pěstounské péče Janina Kafková, Centrum psychologické pomoci, p. o.	76
Služby pro rodiče dětí umístěných v zařízeních ústavní výchovy Gabriela Lockerová, TRIADA – Poradenské centrum, o. s.	80
Lektoři a přednášející	86

Celostátní seminář Aktuální otázky podesáté

Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s. Brno

Dámy a pánové, vážení hosté,
dovoluji mi, abych Vás přivítala na našem tradičním podzimním odborném setkání pracovníků sociálně-právní ochrany dětí a vyjádřila potěšení nad tím, že jsme se opět sešli v tak hojném počtu.

I když se při této příležitosti scházíme podesáté, přesto má naše, téměř jubilejní, setkání v něčem premiéru – poprvé nese název – Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Nejedná se jen o změnu názvu, ale především rozšíření tematického vymezení – „od dítěte v náhradní rodinné péči“ k „dítěti separovanému od rodičů“, tedy k dítěti ohroženému ztrátou přirozeného rodinného prostředí. Primárním důvodem této změny je naše přesvědčení, že otázky náhradního výchovného prostředí, tedy i náhradní rodinné péče je třeba chápat v celém kontextu životní historie dítěte, jeho rodičů a širší rodiny.

To co je pro dítě v takové situaci nejdůležitější, je to, že se ocitlo mimo péči svých rodičů, přišlo o své nejbližší, o jistotu, o bezpečí a ocitlo se v prostředí, které je mu neznámé, mezi neznámými lidmi, v nejistotě, kde jsou jeho rodiče a sourozenci a kdy se s nimi zase setká.

Naše filozofie a koncepce ochrany práv a zájmů ohroženého dítěte je postavena na těchto přesvědčeních, že:

- odloučení dítěte od rodičů je mimořádným opatřením, které je zcela zásadním zásahem do života dítěte a jeho rodiny,
- dítě separované od svých rodičů se stává dítětem ohroženým – dítětem, které prožívá traumatickou situaci se všemi negativními důsledky pro jeho další vývoj,
- cílem umístění dítěte mimo jeho rodinu – a zejména v případě, že je to proti vůli jeho rodičů – není trvalé odloučení dítěte, ale vytvoření podmínek pro jeho návrat do přirozeného rodinného prostředí,
- po dobu, kdy je dítě odloučeno od svých rodičů, je v jeho zájmu a jeho právem vrozené vztahy zachovávat, podporovat a rozvíjet.

Tento zásadní zásah do života dítěte, narušení přirozeného stavu, vrozených a širších vztahů, jeho důsledky a možnosti jejich zmírnění je to, co vyžaduje vysoce profesionální práci všech, kteří mu chtějí pomoci – ať už je dítě v péči instituce nebo v péči pěstounů nebo budoucích osvojitelů.

S vědomím nutnosti respektování kontinuity jednotlivých opatření týkajících se ohroženého dítěte jsme koncipovaly také program a vymezili tematické okruhy semináře – dítě v situaci separace od rodiny, dítě v péči zařízení, dítě a náhradní rodinná péče, dítě v péči pěstounů.

Věřím, že naše společná práce bude tak jako v letech předchozích inspirativní a přinese nové podněty pro sociální práci v systému péče o ohrožené děti, tak jak je vytyčuje proces transformace systému péče o ohrožené děti, k jehož realizaci bychom tímto seminářem chtěli přispět.

Úvodní slovo veřejného ochránce práv

Pavel Varvařovský, veřejný ochránce práv

Dámy a pánové,

teprve před dvěma týdny a pár dny jsem se stal, snad se ani nehodí říci šéfem, spíš prvním mezi rovnými v této budově. Ještě mám problém se zde orientovat, nejen pracovně, ale i prostorově. Když procházím chodbami sám, připomíná mi to slavný seriál Jistě, pane ministře, kde sir Humphrey říká: „Jak to, že ho necháte chodit po budově samotného?“ Já už zde tedy chodím sám, a sám bych také přišel i do tohoto sálu, ale paní ředitelka mě sem doprovodila.

Vím, že doktor Motejl, mohl-li, zahajoval toto vaše setkání, řekl bych neformálním projevem, takže i já si je dovolím zahájit podobně.

Opustil jsem funkci ústavního soudce v roce 2004 a odešel do předčasného důchodu. Když jsem se po šesti letech objevil jako kandidát na funkci veřejného ochránce práv, dozvídal jsem se, že se po mě těch šest let vlastně slehla zem. Není to však pravda, dosti jsem psal, dosti jsem přednášel a přednášel jsem svým posluchačům i rodinné právo, tedy právní odvětví, se kterým vy přicházíte do styku.

Rád bych řekl, že žijeme v době, kdy existuje jakási hypertrofie práva. Všimněte si, že když něco nefunguje tak, jak bychom si představovali, přichází stále nové a nové náměty, že (a teď použiji to slovní spojení, které je ovšem z významového hlediska špatné) chybí legislativa. To znamená, že je třeba nových pravidel, nových předpisů, pokud možno co nejpodrobnějších, s taxativními výpočty, kde pak mnohdy pro jednotlivá pravidla nestačí ani celá česká abeceda. Tedy místo toho, aby se pravidla dostala do hlav lidí, jsou neustále obměňována, což samozřejmě problematizuje starou právní zásadu, že nezalost práva neomlouvá. Stát, který není schopen vytvořit pravidla, která jsou čitelná, a která se nemění každých ne sice čtrnáct dní, ale dejme tomu každého půl roku, si nemůže činit nárok na to, aby sankcionoval lidi za to, že tato složitá a nestálá pravidla neznají.

Rodinné právo upravuje vztahy nejen mezi manželi, ale především také mezi rodiči a dětmi, případně náhradní rodinnou péčí, je zvláštního druhu, neboť právo v těchto oblastech je instrument nedostatečný a na mnohé věci krátký. Ani to

nejdokonalejší právo nemůže lidi přinutit mít se rádi, tolerovat svoje nedostatky, být velkorysí, a především, v případě, že se jim to nepodaří, nečinit si ze svých dětí ring, ve kterém si vyřizují svoje účty, svoje nesplacené dluhy. Děti, mající jedno z nejzákladnějších práv, právo na péči obou rodičů, se ocitají v jakémsi bludném kruhu, v němž ony samy bohužel často nikoho nezajímají. A tak na jedné straně štrasburského soudu demonstrují muži proti českému státu, který jim nezajistí, aby se se svými dětmi mohli stýkat, a na druhém rohu demonstrují matky proti českému státu, že jim nezaručuje, aby včas dostávaly výživné a dostávaly je v potřebné vůli a výši. Jediné, na čem se tyto dvě znesvářené skupiny dokážou shodnout je, že je to právě stát a jeho orgány, které toto vše svou nedokonalou legislativou, nedokonalou exekutivou a špatnými a pomalými soudy zavinily.

Aniž bych se chtěl zastávat našich soudů, poněvadž je tam mnohé, co by tam být nemělo, a jsou tam i mnozí a mnohé, kteří tam být nemají, musím říci, že tito lidé – rodiče – by si měli vždy uvědomit, že na začátku všech těch problémů jsou oni sami. Oni, kteří nejsou schopni se dohodnout jako kulturní lidé a kteří ve všech možných situacích vyzývají stát, aby jejich vlastní neschopnost nějakým způsobem zhojil.

Tolik vyznání právníka, který si ve svých pětadesáti letech nemyslí, že právo je nejlepší prostředek, jak dosáhnout žádoucího stavu. Právo může jenom pomáhat. Daleko lepší je však pomoc, která příliš na paragrafy nehledí, vlastně je ani nepotřebuje a dovede s lidmi pracovat tak, že si sednou, že se dohodnou, že dívající se jeden druhému do očí si možná porozumí.

Právo není nejlepší prostředek na regulaci lidského chování ve všech situacích. Já ještě patřím ke generaci, přestože už jsem začal chodit do školy v roce padesát jedna a učil jsem se to, co jsem se učil, kdy ještě téměř v každé rodině byl někdo, kdo pamatoval něco jiného, „jiný svět“. Měl jsem dědečky, babičky i rodiče, kteří mi koukali přes rameno a říkali: „Pavlíčku, tohle se učíš? No, nauč se to, když to paní učitelka chce, ale ono to tak není.“ Přece jen jsme měli určité korektivy, měli jsme ve své blízkosti někoho, kdo pamatoval jiné vztahy v rodině, jiný hodnotový systém, než nám byl později po většinu našeho života vštěpován. Proto se obávám, že dnes, kdy nastupují generace, které už většinou takové babičky a dědečky nemají, bude ještě nějakou dobu spíše hůře než lépe. A proto každý, kdo se snaží jakýmkoliv způsobem tento hodnotový systém posunout k hodnotám lepším a kulturnějším, si zaslouží úctu a respekt. Jsem přesvědčen, že to co děláte právě vy, si respekt zaslouží.

Přeji vašemu jednání hodně zdaru! Buďte ještě jednou vítáni, prožijte zde příjemné chvíle, ať si na konci jednání můžete říci, že to nebyla přehlídka ztraceného času, ale užitečná výměna zkušeností.

Filozofie sociálně-právní ochrany dětí (Poznámka ke vzniku zákona č. 359/1999 Sb.)

**Senta Radvanová, Jiřina Voňková, Katedra občanského práva
Karlovy univerzity**

1. V květnu r. 1994 uspořádala katedra občanského práva PF UK Praha konferenci o kodifikaci rodinného práva. Pozornost byla věnována vývoji právní úpravy rodinných vztahů na území České republiky prakticky od vzniku Československého státu až do doby konání této konference. Na konferenci, jak vyplývá z tehdy uveřejněných příspěvků, byla pozornost především věnována teoretické otázce postavení právní úpravy rodinných vztahů v právním řádu. Bylo konstatováno, že základní problém nastal, když v předchozích desetiletích bylo opuštěno členění práva na soukromé a veřejné. Tento, v podstatě základní teoretický přístup došel totiž tehdy praktického významu v tom, že se i legislativní základní právní úprava rodinného práva oddělovala od občanského zákoníku. Zákonům upravujícím vzájemné právní vztahy mezi subjekty „rodinného práva“ (manželé, rodiče a děti), byla věnována značná pozornost. Oblast právních poměrů, nazývaná sociálně-právní ochrana dětí poměrně dlouho „tíše živořila“ (zejména legislativně, ale i jinak) a její rozvoj byl nedostatečný. Bylo tomu tak proto, že legislativa se bránila domýšlení veřejnoprávní podstaty právních povinností především státních orgánů vůči rodině a dětem.

Na konferenci bylo konstatováno, že je nutno diferencovat, a že nastal čas, kdy je to nejvíce možné, ale i nutné. Šlo o to rozlišit, pokud jde o právní úpravu, vztahy patřící do práva soukromého od veřejnoprávních. Bylo zřejmé, že kodifikace právní ochrany nazývaná „sociálně-právní ochranou dětí“ je nezbytná a její realizace je nutná základní právní normou tj. zákonem z oblasti sociálně-právní. Toto konstatování totiž, již v roce 1994 umožňovala a svým způsobem k němu přímo vybízela Úmluva o právech dítěte, která již tehdy byla součástí našeho právního řádu.

Pochopitelně, že konference se zabývala celou problematikou soukromoprávní (tehdejší zněním zákona o rodině) i veřejnoprávní tj. tehdejšími normami sociálního zabezpečení (zejm. zák. č. 121/1975 Sb.), a to podrobně, v bohaté diskusi. Další vývoj, jak můžeme dnes po delší době, která uplynula konstatovat, dal základní myšlenka – zdůraznit soukromoprávní stránku rodinných vztahů a naopak rozšířit a specializovat veřejnoprávní ochranu dětí za postup správný.

2. Usnesení vlády č. 1/1995 svým způsobem akceptovalo základní myšlenku, určující postup legislativní práce, jak v soukromoprávní oblasti rodinného práva, tak v oblasti sociálně-právní ochrany dětí směřující do práva veřejného. Konkrétně pak uložilo příslušným ministerstvům – Ministerstvu spravedlnosti a Ministerstvu práce a sociálních věcí, aby se touto legislativou zabývaly.

V tomto stručném, „vzpomínkovém příspěvku“ bychom rády, jako účastnice tehdejších prací, zejména pak přípravy zákona o sociálně-právní ochraně dětí uvedly, že to nebyla práce jednoduchá a snadná. Velkou oporou již při přípravě věcného záměru zákona o sociálně-právní ochraně dětí nám byly na jedné straně zkušenosti legislativní i praktické z období předmnichovské republiky, na druhé straně pak mezinárodní dokumenty, které byly v poválečné době postupně přijaty a završeny Úmluvou o právech dítěte.

Někdy při postupu práce na zákoně o sociálně-právní ochraně dětí naráželi její tvůrci na nepochopení, možno říci i určitý odpor, zejména v letech 1995 – 1996. Byl zde totiž patrný vliv předchozích desetiletí – zejména nedostatečné legislativy, chápání demokratických zásad, jež se stejně projevují v sociální práci jako v ostatním společenském životě.

Proto bylo nutné v průběhu legislativní práce, i v teoretických, literárních příspěvcích zdůrazňovat onu „československou minulost“.

Náš příspěvek proto zakončíme citací z článku, který byl publikován před patnácti lety a obhajoval myšlenky připravovaného zákona o sociálně-právní ochraně dětí: „Lze říci, že před druhou světovou válkou patřil náš stát k těm vyspělým evropským zemím, které sociální a zdravotní péči o dítě neignorovaly, ale naopak usilovaly o poskytnutí pomoci jak v oblasti prevence, tak v oblasti terapie, v oblasti náhradní péče o děti a v dalších činnostech. Formulování obecných zásad a přípravě obecného zákona o veřejné péči o mládež se věnovali významní odborníci, z nich na prvním místě je třeba jmenovat prof. Dr. Jaroslava Kallaba, i tehdejšího ministra sociální péče Ing. Jaromíra Nečase. Toto úsilí vyvrcholilo v r. 1935, kdy mimo jiné prof. Kallab formuluje základ požadované kodifikace takto: „Máme-li dojít k účelné organizaci péče o mládež, je třeba postarat se o to, aby nynější chaos v této činnosti byl nahrazen soustavnou spoluprací, v níž by výrazu došla myšlenka, že péče o mládež je věcí státu (politicum) a že i rodinná péče ponechává se autonomii rodiny jen potud, pokud státní zájem na zdatném dorostu národa není tím ohrožen“. A dále pak autor návrhu uvádí, že „veřejná péče o mládež má být vždy jen doplňkem péče rodinné a tudíž je tím lepší, čím více má do sebe z intimních vztahů osobních...“. Připomínáme tuto historii proto, že až dále porovnáme filozofii připravovaného zákona, shledáme, že uvažování našich předchůdců bylo velmi moderní. Mnohé dokumenty, které jsou v oblasti práv dítěte, sociálně-právní ochrany, ochrany jeho zdraví, apod. vypracovány týmy odborníků v mezinárodním měřítku a které dnes ukazují směr zákonodárné činnosti, můžeme s představami našich „prvorepublikových“ odborníků porovnat a jejich prozíravost a důsledné demokratické pojetí vyniknou. Reforma sociální péče o mládež však tehdy provedena již nebyla, existence první republiky byla příliš krátká“.

Můžeme si tedy dnes klást mnohé otázky týkající se uplynulého desetiletí působnosti zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Odpověď na otázku, zda položení

legislativních základů sociálně-právní ochrany dětí bylo správné, je podle našeho názoru kladná. Úsilí, které bylo a je této oblasti věnováno, je stále velmi potřebné, vyžadující legislativní i širší společenskou pozornost.

Deset let zákona o sociálně právní ochraně dětí – jeho možnosti a meze z pohledu praxe sociálního pracovníka

Lenka Průšová, DDÚ Dobřichovice

Kodifikace sociálně právní ochrany dětí, jako samostatného zákona, je výsledkem zásadních politických a ekonomických změn v období po roce 1989.

Celá koncepce zákona navázala na pozitivní historii v této oblasti po 1. světové válce, kdy děti, jako přímé i nepřímé oběti války, potřebovaly ochranu státu. Tímto směrem byla orientována sociální politika vzniklé Československé republiky. Prakticky od dvacátých let minulého století se traduje, nám dobře známé, okresní členění státní správy, jako základního stavebního kamene péče o ohrožené děti. Již v této době vznikla i základní filozofie zásahu státu do rodiny a to, že péče státu je doplňkem rodinné péče, tedy nastupuje až v okamžiku, kdy rodina péči o děti nezvládá, případně z nějakého důvodu nemůže nebo nechce o děti pečovat. Dozor nad péčí o děti vykonávaly především soudy a tzv. „okresní péče o mládež“. V době svého vzniku měly rozsáhlé pravomoci především v oblasti poručenství.

Péče o mládež, v době svého vzniku, se zabývala přibližně stejnými problémy jako v současnosti: pomoc matkám v nouzi, pomoc těhotným ženám, zejména samoživitelkám, pomoc dětem z neúplných rodin, pomoc dětem ohroženým (dnes bychom do této kategorie zařadili děti ohrožené týráním, zanedbáváním a zneužíváním), pomoc mladistvým delikventům, a rozsáhlou poradenskou činností pro dospívající mládež (zejména však pracovně právní a zdravotně právní poradenství). Tento model s dílčími změnami (především ideologickými) byl ustálen až do 90. let minulého století.

Za velmi důležité milníky v pozdější sociálně právní ochraně dětí lze považovat rok 1963 a vznik zákona o rodině, který přinesl zjednodušení a zprůhlednění zásahu státu do rodiny ze strany soudů a tehdejších národních výborů. V následujícím období byly vytvořeny podmínky pro zájmovou činnost dětí, došlo k výrazné změně ve prospěch podpory rodin pracujících matek.

V roce 1969 vzniklo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSSR, v jehož působnosti je do současné doby začleněna sociálně právní agenda dětí. Se vznikem ministerstva

se začala vytvářet i specializovaná pracoviště tzv. „oddělení péče o děti“. Územní členění, které dostalo právní rámec zákonem o rodině a později i předpisy týkajícími se sociální péče, bylo životaschopné až do počátku 90. let minulého století.

Po roce 1989 bylo nutné přistoupit k adekvátním změnám ve formě i obsahu péče o děti, které odrážely novou geopolitickou situaci a nově prosakující se sociální patologie v rodině (gambling, rozšíření forem týrání, zanedbávání, zneužívání, domácí násilí atd.).

Dětem byla zaručena zvláštní ochrana v Listině základních práv a svobod. Československá federace se zavázala realizovat mezinárodní smlouvy týkající se ochrany dětských práv, zejména Úmluvy o právech dítěte a Evropské úmluvy o osvojení.

Význam samostatného uzákonění sociálně právní ochrany dětí

Odborné diskuse o sociálně právní ochraně dětí probíhaly cca od roku 1994 a to zejména na fakultách právnické, filozofické a lékařské UK Praha, UP Olomouc. Na základě Usnesení vlády č. 1 z roku 1995 se organizačně problematiky chopilo MPSV.

Zákon o sociálně právní ochraně dětí nabyt účinnosti dnem 1. 4. 2000 a skutečně byl zákonem převratným, neboť:

- jasně vymezil okruh příjemců a poskytovatelů – vymezil pojem ohrožené dítě, a čím je toto dítě ohrožené
- dítě se stalo subjektem, nikoliv objektem, na který je potřeba působit – zákon uznal práva dítěte
- kladl důraz na preventivní opatření v rodině, poradenskou činnost, zvýšila se úloha komunity (obce) při realizaci některých opatřeních ve prospěch dětí
- obsahově se zaměřil na děti a plnění rodičovských „povinností“, opatření ve prospěch dítěte jsou gradující (s možností volit nejúčinnější prostředky vedoucí k nápravě v rodině)
- výrazně se posunulo vnímání ústavní výchovy a to, ne jako priority výchovného působení, ale jako posledního možného nástroje ochrany dítěte, jeho vývoje a života, byla stanovena podmínka sledování výkonu ústavní výchovy orgány sociálně právní ochrany dětí, důvodem je především minimalizace doby pobytu dítěte mimo rodinu
- zákon o rodině a zákon o sociálně právní ochraně dětí jsou základními kameny rodinného práva v České republice i nadále.

Změny v organizaci státní správy a jejich praktické dopady na realizaci sociálně právní ochrany dětí

V devadesátých letech se připravovala a později realizovala řada změn v organizaci státní správy, které ovlivnily systém sociálně právní ochrany dětí. Prvním významným mezníkem byl vznik krajských úřadů (některé kompetence MPSV přešly na krajské úřady ke dni 1. 1. 2001). Změnil se proces zprostředkování náhradní rodinné

péče – zvýšila se pravomoc krajských úřadů rozhodovat o realizaci náhradní rodinné péče ve své působnosti.

Mimořádným a svým rozsahem do té doby nevídaným zásahem do realizace zákona o sociálně právní ochraně dětí, bylo politické rozhodnutí zrušit, do té doby dobře fungující, okresní úřady. V době, kdy MPSV zpracovalo funkční podklad pro zákonnou úpravu tzv. „sociálních úřadů“, jako základního článku výkonu státní správy, mělo dostatek argumentů pro uchování odděleného systému výkonu státní správy a samosprávy. Okresní úřady však „nahradily“ obecní úřady obcí s rozšířenou působností, tzv. „trojkové obce“, které sloučily výkon státní správy a samosprávy. Velkým problémem se ihned na počátku stal jejich počet – formálně jich bylo téměř 3× více, než původních okresních úřadů – tedy zhoršila se kvalita metodického vedení, řada pravomocí byla dána do vínku krajským úřadům, které se personálně teprve stabilizovaly. Metodické vedení obecních úřadů obcí s rozšířenou působností ze strany MPSV bylo organizačně velmi náročné. Problémem byl i nedostatek kvalifikovaných pracovníků a zejména „neschopnost“ (z různých důvodů) obcí s rozšířenou působností, agendu sociálně právní ochrany dětí zajistit. V tomto období byly uzavírány „veřejnoprávní smlouvy“, kterými byl dočasně zajištěn výkon sociálně právní ochrany dětí na území jiné pověřené obce, která neměla dostatečné vlastní kapacity. Projevily se také obtíže spojené s etikou sociální práce – zvýšila se pravděpodobnost ovlivnění některých způsobů rozhodování a to jak ze strany vedení obecních úřadů, tak i klientů samotných. Přibýly problémy spojené s vyhledáváním vhodných žadatelů pro náhradní rodinnou péči, organizováním příprav žadatelů na přijetí dítěte do rodiny, atd. V některých případech se zvýšila nedůvěra občanů ve výkon sociálně právní ochrany dětí jako takové.

V praxi se naprosto jednoznačně potvrdilo, že sociálně právní ochrana dětí je vysoce kvalifikovaná činnost a to, jak po stránce odborné, tak po stránce osobnostní. Neodborný, lidsky necitlivý přístup může v některých případech zavinit poškození zdraví a další vývoj dítěte. Sociální pracovník v oblasti sociálně právní ochrany dětí stojí před dvěma zásadními povinnostmi – rychle, bezodkladně jednat ve prospěch dítěte a zároveň jednat na základě dostatečného množství pravdivých, tedy ověřených důkazů. V tomto smyslu je nutná týmová spolupráce, mezioborové znalosti a především podpora široké veřejnosti.

Po celou dobu účinnosti zákona o sociálně právní ochraně dětí se sociální pracovníci setkávají s tvrdou mediální kampaní, která jejich práci znevažuje, jejich činnost nazývá „úřednickou“, „necitlivou“, „nekompetentní“, atd. Pak i jinak velmi dobře pracující, odborně erudovaný člověk může selhat a dopustit se tzv. „osudové chyby“.

Do rozbourené, neustálené organizační struktury sociálně právní ochrany dětí začaly vstupovat intenzivně, od roku 2003, nestátní neziskové organizace s požadavky na změny v zákoně, zejména směrem k rozvolnění pravomocí státu a přenesení

pravomocí na neziskový sektor. Změny se měly týkat především náhradní rodinné péče.

Do té doby se nestátní neziskové organizace zabývaly nejrůznějšími aktivitami především na poli pomoci a podpory rodiny. Na základě vlastních poznatků představitelé nejnápadnějších z nich, začali mediálně prosazovat stanovisko, že:

- ČR porušuje Úmluvu o právech dítěte, protože stále upřednostňuje ústavní výchovu,
- náhradní rodinná péče v ČR stagnuje a změna systému je nevyhnutelná především směrem k profesionální pěstounské péči a výraznému finančnímu posílení pěstounské péče,
- finanční zajištění zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je povinnost státu, nikoliv zřizovatele,
- pracovníci sociálně právní ochrany dětí nejsou schopni vykonávat dostatečně účinně sanaci rodiny.

K těmto hlavním tezím byly realizovány široké diskuse jak na poli odborném (kulaté stoly, semináře na půdě Parlamentu, akademické diskuse), ale i mediální a ne vždy zcela objektivní kampaně pro informování laické veřejnosti.

Výsledkem celého procesu bylo usnesení Vlády ČR, které ukládalo MPSV předložit novelu zákona o sociálně právní ochraně dětí upravující výše zmíněné nedostatky.

Zákonodárce zcela kategoricky odmítal účast třetí osoby, jako zprostředkovatele osvojení a bylo nutné jasně definovat, co „zprostředkováním“ myslí. Tedy „vše co nebylo zákonem stanoveno, bylo zakázáno“.

Druhým zásadním problémem byla snaha rozvolnit „státní dohled“ nad sociálně právní ochranou dětí a to zejména ve smyslu přijetí opatření na podporu „utajených porodů“, možnosti rozšířit využití svěření dítěte do péče konkrétním žadatelům a konečně velmi diskutovaná otázka legalizace babyboxů.

Zatím v tomto směru nedošlo ke změně filozofie zákona a praxe potvrzuje, že obcházení zákona, případně tolerance nezákonných postupů, nevedou k ochraně dítěte, ale naopak k jeho ohrožení.

Závažným problémem však zůstává nedořešená situace tzv. „profesionální pěstounské péče“. Byl vytvořen institut „pěstounské péče na přechodnou dobu“. Již při jeho koncipování bylo zřejmé, že s největší pravděpodobností nebude, z praktických důvodů, příliš využíván. Zákonodárce měl za to, že koncepce pěstounské péče je dostatečně široká, aby pokryla svou aplikací potřeby konkrétního dítěte a odborné a osobnostní možnosti žadatele. Otevřela se však diskuse na téma kvality přípravy žadatelů o pěstounskou péči na jedné straně a na straně druhé, nad otázkou jak zastavit stále rostoucí úbytek žadatelů odborně připravených a schopných zvládnout výchovu dítěte v náhradní rodině. Začala se prosazovat teze, že „lepší jakákoliv pěstounská rodina než ústav“, která signalizuje nepochopení účelu pěstounské

péče. Stát chrání děti, které nemohou vyrůstat v přirozeném prostředí vlastní rodiny, a zároveň za rozhodování ve věcech těchto dětí nese plnou zodpovědnost.

Další otázkou bylo finanční zajištění zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a zvýšení odměny pěstouna. V současné době se zvyšování příspěvku zastavilo na 10,8 násobku příslušného životního minima dítěte. Stejně tak i odměna pěstouna, která je posuzována jako plat, se zatím zastavila na částce 5,5 násobku životního minima jednotlivce a to v případě, že pečuje až o 3 děti.

Poslední novela zákona o sociálně právní ochraně dětí byla přijata v roce 2008 a to jako tzv. „velká novela“, které však předcházela řada drobnějších novelizací. Dovolím si připomenout závěrem, že zákon o sociálně právní ochraně dětí potřebuje především stabilizovat časově – tj. pokud možno žádné „převratné“ změny v základní koncepci problematiky. Zároveň je potřeba stabilizovat i tým pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí, zlepšit jejich metodické vedení, posílit jejich sociální status. Dlouhodobě chybí odborníci, kteří by pracovali v terénu a pomáhali zvládnout ohroženým rodinám všechna úskalí, která život přináší.

Svým příspěvkem, mapujícím desetiletou existenci zákona o sociálně právní ochraně dětí jsem chtěla vysvětlit některé problémy, které vznikly při realizaci zákona a zároveň chci poděkovat všem pracovníkům v oblasti sociálně právní ochrany dětí na všech úrovních, za jejich odborný, ale i osobní přínos v péči o ohrožené děti.

Deset let zákona o sociálně-právní ochraně dětí z pohledu pracovníka nestátní neziskové organizace

Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s. Brno

Dovolte mi úvodem malou reminiscenci – myšlenka na pravidelná pracovní setkávání odborníků v náhradní rodinné péči v Brně vznikla v roce 2000 a navázala na tradici těchto setkání v Olomouci a v Praze. Impulsem pro její realizaci byla právě nová právní norma – zákon o sociálně-právní ochraně dětí a nové instituty, které přinesl do praxe. Jedním z nich byla také odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny, byť ojedinělé pokusy pracovat se skupinou budoucích osvojitelů i pěstounů, existovaly i předtím. Na jaře roku 2001 jsme se rozhodli uskutečnit první setkání těch, kteří odbornou přípravu zajišťují, především lektorských týmů a vyměnit si čerstvě nabyté zkušenosti. Už zájem o první setkání předčil naše očekávání – ukázalo se, že je mezi odbornými pracovníky velký zájem o diskusi nejen k tématu přípravy ale i k řadě dalších otázek souvisejících s náhradní rodinnou péčí. Bylo zřejmé, že je

tady možnost vytvořit platformu pro prezentaci teoretických i praktických poznatků, příkladů dobré praxe a to na plénu, kde jsou zastoupeni pracovníci ze všech zainteresovaných rezortů. Tak vznikla tradice našich každoročních podzimních setkávání a jsem velmi ráda, že se rozšiřuje nejen naše plénum a lektorský tým ale také a především jeho tematický záběr v oblasti ochrany práv a zájmů dítěte.

Ráda bych se při této příležitosti zastavila u dvou institutů, které vstoupily do praxe právě před deseti lety a jejichž přínos považuji za významný. A to nejen proto, že se v této oblasti pohybují již 20 let a to vždy jako pracovník v nestátní neziskové sféře, ale také a především v kontextu tematického zaměření semináře.

Zákon poprvé použil a definoval pojem „**pověřená osoba**“ k výkonu **sociálně-právní ochrany dětí**, vymezil její kompetence a kvalifikační předpoklady pro její výkon. To byl velmi významný krok, protože za deset let, které uplynuly od roku 1989, vznikla řada organizací, které působily v sociální oblasti. Přesto, že řada z nich odváděla profesionální práci, bylo na ně stále pohlíženo jako na „charitativní spolky“ a jejich pozice v systému byla velmi nejistá a nebyly partnery pro orgány veřejné správy ani pro další instituce a organizace. Přitom to byly právě nestátní neziskové organizace, které pracovaly novými, moderními metodami, často přejatými ze zahraničí, položily základy pro rozvoj sociální práce a přinášely nové podněty do oblasti sociálně-právní ochrany dítěte. Institut pověřené osoby situaci zásadně změnil a vytvořil tak podmínky pro další rozvoj těchto institucí, jejich profesní specializaci a tím také pro rozšiřování nabídky sociálních služeb pro děti a rodiče. Snad největší dopad měl do rozšíření spolupráce těchto organizací s veřejnou správou, zejména s orgány sociálně právní ochrany dětí na všech úrovních – bez čehož už si dnes nedovedeme svoji praxi představit.

V mé každodenní práci nejen s klienty, ale také s pracovníky veřejné správy a dalších institucí jsem dospěla k závěru, že „hřiště“, které zákon vymezil pro činnost nestátní sféry v této oblasti je naprosto vyhovující a v kontextu s mladší právní normou – zákonem o sociálních službách – dává i možnosti pro další rozvoj profesionální práce ve službách dítěti a ochrany jeho práv a zájmů.

Druhým tématem mého krátkého zamyšlení je **odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny**.

Odborná příprava je od roku 2000 součástí procesu zprostředkování náhradní rodinné péče a od novelizace zákona v roce 2006 jsou závěry z průběhu odborné přípravy také součástí odborného posouzení před zařazením do evidence osob vhodných stát se osvojitelem nebo pěstounem. Uplynulé desetiletí nás nezvratně přesvědčilo o tom, že příprava těch, kteří se rozhodli k přijetí dítěte, je naprosto nezbytná, chceme-li naplňovat v praxi pojem zájem a blaho dítěte.

Je bohužel ale nutné konstatovat, že se v uplynulých deseti letech nepodařilo dosáhnout stavu, který bychom mohli považovat v tomto ohledu za uspokojivý. Je totiž stále velké množství těch uchazečů, kteří prošli odbornou přípravou a ve skutečnosti na přijetí dítěte připraveni nejsou a nebyli a přesto dítě do své péče přijali.

Domníváme se, že základní problém spočívá v absenci definování cílů, významu a obsahu pojmů obou forem náhradní rodinné péče a rozdílů mezi nimi. Není pak totiž možné stanovit cíle přípravy, tedy jednoduše řečeno na co mají být účastníci připraveni. Bez stanovení cíle je pak těžké stanovit obsah, formu a podmínky pro jeho naplnění. Je třeba si uvědomit, že současná právní úprava nemá žádnou definici institutu pěstounské péče, a tak si pod tímto pojmem představuje laická i odborná veřejnost nejrůznější podoby výchovy dítěte v rodině.

Praxe také používá pro odbornou přípravu různé názvy – odborná příprava budoucích pěstounů a osvojitelů, příprava na přijetí dítěte do rodiny, příprava žadatelů o náhradní rodinnou péči, příprava na náhradní rodinnou péči, atd. A tím výčet „lidové pojmoslovné tvořivosti“, který se odráží nejen v různorodosti jejich používání, ale především v porozumění jejich smyslu, zdaleka nekončí. Výsledkem je situace, která přináší mnohá nedorozumění mezi pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí, dětských domovů a kojeneckých ústavů, soudů a organizací poskytujících návazné odborné služby a konečně i samých zájemců o přijetí dítěte. Zákonitě přináší řadu rozdílných přístupů k tématu náhradní rodinné péče a tím i odborné přípravy na přijetí dítěte do rodiny.

Co je ale nejdůležitější – tento stav je zdrojem velkého rizika pro dítě při výběru vhodného řešení a příčinou řady situací, které jsme si zvykli označovat jako „selhání pěstounské péče nebo osvojení“ a které mají většinou fatální důsledky pro dítě, kterému jsme chtěli pomoci.

Tyto skutečnosti jsou notoricky mezi odbornou veřejností známy, jsou často a z nejrůznějších stran kritizovány a současně se také často ozývají různá doporučení a náměty ke změně. Vrátime-li se k tématu odborné přípravy, pak jedním z často opakovaných návrhů je nutnost zpracovat jednotnou metodiku tak, aby se obsah, rozsah a program přípravy sjednotil.

Dle našeho názoru je však **nejprve nutné definovat co je náhradní rodinná péče, jaké je její poslání a cíle ve vztahu k potřebám ohroženého dítěte a tím také zcela zásadní rozdíly mezi osvojením a pěstounskou péčí**, aby bylo možné stanovit jaké jsou cíle odborné přípravy a jakými metodami je možné jich dosáhnout.

Na základě naší desetileté praxe nejen v oblasti odborné přípravy, ale v celém systému práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou, se plně ztotožňujeme s definicí paní docentky Králíčkové, kterou si dovoluji tomuto plénu předložit :

„Pěstounská péče musí být proto chápána jako překlenovací řešení krize přirozené nukleární rodiny rodičů a jejich dítěte. Může trvat jen tak dlouho, dokud rodiče nemohou, nechtějí nebo nedokáží mít dítě v osobní péči“ (Doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D.: Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda).

Pokud stanovíme, že cílem odborné přípravy je pomoci budoucím pěstounům a osvojitelům porozumět situaci dítěte separovaného od rodičů, jeho vývojovým

potřebám, aktuální situaci i prognóze dalšího vývoje, pak je zřetelné, že je nezbytnou podmínkou **oddělit odbornou přípravu těch, kteří budou osvojovat dítě a těch, kteří budou přijímat dítě do pěstounské péče.**

Doufám, že v průběhu našeho jednání i při práci v tematických a diskusních skupinách se těmto otázkám budeme věnovat podrobněji.

Dítě a jeho rodiče v situaci separace: proč a jak udržovat kontakt s rodiči dítěte umístěného v instituci a/nebo v pěstounské rodině

Zkušenosti z francouzské dvacetileté praxe

Ivanka Simek-Lefevre, psychologka, Francie

V první části příspěvku bych pohovořila obecněji o některých aspektech problematiky separace, o její nebezpečnosti zejména pro děti raného věku a o nezbytnosti udržovat kontakt mezi dítětem a jeho rodiči v situaci separace.

V následující části příspěvku bych přiblížila jednotlivé etapy, kterými postupně procházejí dítě a jeho rodiče v průběhu procesu separace. Dítě je zpočátku umístěno, v rámci předběžného opatření, krátkodobě, v kolektivním zařízení, v kojeneckém ústavu. Pokud se po uplynutí období předběžného opatření dítě nemůže vrátit k rodičům, je připravováno k umístění do pěstounské rodiny.

V závěru příspěvku promluvím o organizaci a fungování institutu pěstounské profesionální péče ve Francii.

I. Problematika separace a udržování kontaktu mezi dítětem a jeho rodiči

Separace dítěte od rodičů není banální záležitostí, mělo by k ní docházet jen v případech, kdy všechny předcházející formy podpory rodičovství selhaly: práce s rodiči v přirozeném, domácím prostředí, prevence, sanace a všestranná podpora rodiny, psychosociální i materiální. Před rozhodnutím o umístění dítěte je třeba citlivě zhodnotit situaci, především míru nebezpečnosti v případě setrvání dítěte v rodině. Separací trauma, pro dítě i pro rodiče, může mít ireversibilní následky. Separace dítěte od rodičů, především dítěte raného věku, může, pokud nejsou dodrženy určité podmínky její realizace, psychický a někdy i fyzický vývoj dítěte trvale poškodit.

Z psychologického hlediska, v souvislosti s problematikou separace, představují nejmenší děti velmi rizikovou skupinu. Odloučení dítěte od rodiče, zejména matky, se odehrává v době, kdy psychický aparát dítěte není ještě tak rozvinut, aby mohl separaci psychicky zvládnout. Dítě prochází vývojem, který vede od symbiózy s matkou k separaci od ní, fyzické i psychické. Proces separace-individualizace, během kterého se dítě diferencuje od matky, probíhá po etapách, zhruba od čtvrtého do čtrnáctého měsíce, do doby, kdy dítě začíná samostatně chodit. Právě tyto nejmenší děti zasahuje separace předčasně, v tak raném období jejich vývoje, kdy ji nemohou psychicky zpracovat.

Již před více než půl stoletím poukázali ve svých výzkumech René SPITZ, John BOWLBY, Donald WINNICOTT a další autoři na rizika separace dětí raného věku.

V případě, že k separaci musí dojít, první otázkou je, jak zachovat kontinuitu, vnitřní pocit kontinuální existence. Jak zabránit psychickému roztříštění, rozdrobení, rozkouskování. Je třeba pracovat se všemi elementy, materiálními i psychologickými, které odkazují k soudržnosti, ke vztahu, k návaznosti, ke vzájemnému prolínání se. Přechod z jednoho životního prostředí do druhého musí být, zvláště u miminek, batolat a menších dětí, citlivě doprovázen.

Přesto, že pracujeme s dětmi v preverbálním vývojovém stádiu, mluvené slovo, řeč zaujímají důležité místo.

I k nejmenším dětem, novorozencům a kojencům, promlouváme, každému dítěti se snažíme verbálně zrekonstruovat a zpřístupnit jeho individuální a rodinnou historii, jeho minulost, přítomnost i budoucnost.

V přímé péči, když dítě koupeme, přebalujeme, krmíme, doprovázíme naše pohyby, gesta, úkony mluveným slovem. Dbáme na to, abychom sdělili miminku vše, co máme v úmyslu udělat, co se bude v následujících okamžicích dít. Snažíme se situaci zpřístupnit tak, aby byla dítětem předvídatelná.

Totéž platí i pro starší děti, s nimiž vedeme dialog, v rámci kterého se snažíme redukovat úzkosti, které separace vyvolává. Citlivě odpovídáme na všechny jejich otázky, verbalizujeme situaci úměrně k jejich věku a úrovni chápání. Důležité je nechat dítěti čas k přípravě, k psychickému zpracování.

Separace by vždy měla proběhnout po předcházejícím dialogu s dítětem, ale i s jeho rodiči. I pro ně je důležitý čas přípravy. Rodiče by měli být, pokud je to alespoň trochu možné, do procesu separace zapojeni.

Separace by měla být chápána jako provizorní, dočasná a především vymezená, nejčastěji soudním rozhodnutím, v konkrétním časovém období.

I když je dítě umístěno, ať už v ústavním zařízení nebo v pěstounské péči, rodiče nadále zůstávají jeho rodiči, mají rodičovská práva, která umístěním dítěte nezanikají.

Starost o dítě předpokládá též starost o jeho rodiče. Základem všech povolání, která se zabývají dětmi, je respektovat tuto realitu.

„Dítě patří rodičům a rodiče dítěti“, „Dítě bez rodičů neexistuje“, zdůrazňuje francouzská psychiatrička Myriam DAVID.

Stanislaw TOMKIEWICZ, psychiatr a psychoterapeut, uvádí, že každému jedinci musí být dána možnost porozumět svým kořenům a včlenit se do generační posloupnosti své rodiny.

„Příjem dítěte do sociální péče není cílem, ale ochranným prostředkem, na určitou dobu. Sociální péče musí udělat vše pro to, aby vztah rodič-dítě nebyl přerušen a musí pracovat na tom, aby dítě znovu našlo svoje místo ve vlastní rodině. První právo dítěte je mít rodiče, kteří jsou schopni ho vychovat“, konstatuje dětský soudce Jean-Pierre ROSENCZVEIG, jedna z nejrespektovanějších současných autorit v oblasti práv dítěte.

Cílem každého umístění, včetně umístění do pěstounské péče, je návrat dítěte k rodičům, do původní rodiny. Umístění je přechodné, na dobu vymezenou soudním rozhodnutím.

Rodičům jsou zachována rodičovská práva, nejedná se o zbavení rodičovských práv, ale o jejich úpravu. Účelem výchovného opatření, včetně odloučení dítěte od rodičů, není otce a matku nahradit, ale naopak jim pomoci ve výkonu rodičovských funkcí a povinností. Rodiče umístěného dítěte mají právo na pravidelné informace o dítěti, o jeho vývoji, o jeho zdravotním stavu. Povinností pracovníků sociální péče je být s rodiči v kontaktu a komunikovat s nimi v zájmu dítěte.

Dětský soudce má v tomto kontextu nezastupitelnou roli. Podle zákona se soudce musí snažit vést dialog s rodiči, a pokud je to možné, obdržet jejich souhlas s umístěním dítěte. Podle francouzského práva, dětský soudce nemůže přijmout žádné opatření bez předvolání a vyslechnutí rodičů dítěte. Jen v případech, kdy se dítě nachází v nebezpečí života, může soudce rozhodnout o předběžném opatření a umístit dítě bez vyslechnutí rodičů. Taková situace by měla zůstat výjimkou a pokud k ní dojde, rodiče by měli být předvoláni co nejdříve po umístění dítěte.

Z vlastní zkušenosti mohou potvrdit, že s rodiči, kteří byli vyslechnuti soudcem, se pracuje jinak a snadněji, než s těmi, kteří tuto možnost neměli. Soudce materializuje právní rámec, symbolická dimenze zákona strukturuje sociální a psychologickou práci s dítětem a jeho rodiči.

Sociální péče informuje dětského soudce o tom, jak probíhá pobyt umístěného dítěte. První stručná písemná zpráva je podána soudci během prvního týdne po příjmu dítěte, obsáhlejší po třetím a pátém měsíci umístění. Soudce rozhoduje rovněž o formě a frekvenci kontaktu dítěte s rodiči. Ve svém rozhodnutí buď stanoví dny a hodiny návštěv nebo požádá instituci, aby se s rodiči domluvila a v co nejkratší době po přijetí dítěte mu písemně rozvrh návštěv sdělila. Udržování vztahu mezi umístěným dítětem a jeho rodiči je vyžadováno a sledováno dětským soudcem. Pokud rodiče návštěvy odmítají, nedostavují se pravidelně, sociální pracovníci musí udělat vše pro to, aby se s dítětem znovu sblížili, aby dítě nezůstalo opuštěné, bez kontaktu s rodiči, bez návštěv. Opět

z vlastní zkušenosti mohou potvrdit, že umístěné dítě, v kolektivní i v pěstounské péči, které má pravidelné návštěvy rodičů, zvládá adaptaci, pobyt v novém prostředí a samotnou separaci snadněji, než dítě, které kontakt s rodiči nemá.

Především se ale v situaci separace otevírají v průběhu kontaktů rodič-dítě nové možnosti pro práci s rodiči. Rodiče mobilizují a rozvíjejí, s podporou a odborným vedením profesionálů, rodičovské kompetence, získávají nové dovednosti, které pak používají ve prospěch dítěte, v adekvátnější péči o ně.

Umístěné dítě může udržovat kontakt s rodiči formou korespondence, telefonických rozhovorů, návštěv.

Rodiče mají především právo na návštěvy, na přímý a osobní kontakt s dítětem.

Návštěvy probíhají, zpravidla v prvním období separace, v instituci, kde je dítě umístěno, později jsou některé návštěvy doprovázeny rovněž v domácím prostředí.

Cílem každého umístění je návrat dítěte k rodičům.

II. Jednotlivé etapy procesu separace a práce s rodiči

Nyní bych vás provedla jednotlivými etapami, kterými procházejí dítě a jeho rodiče, od rozhodnutí o předběžném opatření až po umístění do dlouhodobější pěstounské péče, ke kterému dojde v případě, že se po uplynutí doby předběžného opatření dítě nemůže vrátit zpět do své rodiny. Zhruba padesát procent dětí umístěných v rámci předběžného opatření se vrací ke svým rodičům.

Zpočátku je tedy dítě umístěno v instituci, jedná se o kojenecký ústav s dětským domovem pro krátkodobé pobyty, pohotovostního charakteru, průměrná doba pobytu je pět měsíců. Dítě ale může být umístěno, i v rámci předběžného opatření, v pěstounské pohotovostní péči.

V našem departementu je tato instituce jediným zařízením, kde se dítě mladší čtyř let může ocitnout v kolektivní péči.

V departementu neexistují kojenecké ústavy ani dětské domovy pro děti mladší čtyř let. Dlouhodobější umístění dětí této věkové kategorie v kolektivním zařízení vůbec nepřichází v úvahu. Všechny malé děti, pokud se nemohou navrátit k rodičům, jsou umísťovány do pěstounských rodin.

Do kojeneckého ústavu s dětským domovem pro krátkodobé pobyty jsou přijímány děti ve věkové hranici od narození do šesti let, kapacita je osmnáct dětí. Jsou umístěny ve třech skupinách po šesti dětech. O každou skupinu pečují čtyři pečovatelky, které zůstávají v kontaktu stále s týmiž dětmi. Každé dítě má dvě pečovatelky, které se mu přednostně a individuálně věnují. Ročně projde zařízením padesát až šedesát dětí. Nejčastěji jsou umístěny dětským soudcem, mohou být umístěny též na žádost rodičů. Do zařízení jsou přijímáni rovněž novorozenci z porodnického oddělení, po dobu dvou měsíců, do předadopční péče.

Nejčastější důvody, které vedly k umístění, jsou nedostatečná péče, zanedbávání, výchovné a citové strádání, týrání, sexuální zneužívání dítěte, rodinné konflikty,

krizové situace mezi otcem a matkou, toxikomanie, ethylismus rodičů, hospitalizace matky, nejčastěji v psychiatrickém zařízení, uvěznění rodičů.

Děti jsou odloučeny od rodičů, ale kontakt je zachováván, návštěvy rodičů jsou časté, zpravidla dvakrát až třikrát týdně, individuálního charakteru, s odborným doprovázením.

Práce s rodiči při příjmu dítěte

Především se snažíme vytvořit podmínky k tomu, aby rodiče mohli být přítomni umístění dítěte, aby dítě doprovázeli v den příjmu.

Práce s rodiči začíná někdy ještě před vlastním umístěním dítěte. K některým situacím je vedoucí dětská sestra předvolána do soudní síně a je přítomna jednání, během kterého dětský soudce rozhoduje o předběžném opatření. Pokud dětský soudce rozhodne dítě umístit, rodiče doprovázejí dítě ze soudní síně do zařízení.

Jen zřídka dítě přichází bez rodičů, doprovázeno pouze sociálními pracovníky nebo policií. Mohu s uspokojením konstatovat, že během posledních asi deseti let se praxe takto pozitivně změnila.

Rodiče jsou tedy přítomni v den příjmu. Nejčastěji je to jedna ze tří dětských sester, která příjem provádí podle předem vypracovaného protokolu. Rodičům je zdůrazněno, že se jedná o předběžné opatření, nejčastěji na dobu šesti měsíců. Toto období by nemělo být časem prázdnoty, pasivity a neplodného čekání, ale obdobím práce a spolupráce. Rodiče jsou informováni o tom, že jim jsou rodičovská práva zachována, i když se nebudou každodenně podílet na péči o dítě.

Je jim zdůrazněno, že jsou našimi partnery, že se bez nich neobejdeme, že dítě je potřebuje pravidelně vídat a stýkat se s nimi. Rodiče jsou informováni o tom, že budou zváni k pravidelným rozhovorům s vedoucí dětskou sestrou a psychologkou, že jim nebude nic zatajováno, že dostanou pozitivní i negativní informace.

Rodičům neskrýváme, že pracujeme s dětským soudcem, kterému budeme podávat písemnou zprávu s návrhem na další orientaci dítěte. Před soudním líčením rodičům sdělíme naše stanovisko, budeme je informovat o našich závěrech, o návrhu, který budeme dětskému soudci podávat.

Rodiče vyplňují administrativní dokumenty, v nichž mohou též písemně uvést, že s umístěním dítěte nesouhlasí.

Dětská sestra s rodiči, v přítomnosti dítěte, vyplňuje dotazník o zvyklostech dítěte.

Obrací se též na dítě: „Teď budeme mluvit o tobě, co rád jíš, jaké jsou tvoje oblíbené hračky, jak se ukládáš k spánku.“

I když se nám některé návyky dítěte nezdají vhodné, ve dnech, které následují příjmem, respektujeme to, co nám rodiče sdělili. Během prvních dnů pobytu ponecháme i méně vhodné návyky, například konzumaci sladkých šťáv, sušenek. Stravovací návyky měníme postupně, po té, co jsme rodiče informovali o důvodech změn. U větších dětí tolerujeme jistá chování, to, že dítě jí rukama, není čistotné, nevhodně se chová u stolu.

Při příjmu dítěte během dne mu neměníme a neodebíráme oblečení, ponecháme je v oděvu z domova, pokud je to alespoň trochu možné. Svlékneme je, vykoupeme a převlékneme až večer. Zásadně dětem nikdy nestříháme vlasy bez souhlasu rodičů.

Dítěti ponecháme jeho hračky, plyšové medvídky a hadrové panenky nepereme, i když nám příjemně nevoní. Pro miminko je důležité doslova cítit vůni domova, být provázeno v momentu separace olfaktickými podněty z původního prostředí.

Jako psychologka jsem navštěvovala hospitalizované maminky a požadovala od nich šálu či tričko, které jsem pak uložila do postýlky k dítěti.

Je třeba se vyvarovat náhlých změn, které mohou být pociťovány dítětem jako určitá forma násilí, agrese, trestu.

I proto je třeba, v zájmu dítěte, spolupracovat s rodiči, vést s nimi neustálý dialog, o vývoji dítěte, o jeho zvycích, ale i o životě dítěte a rodiny před umístěním.

Rodiče žádáme, aby nám přinesli fotografie, jich samotných, sourozenců, prarodičů, někdy i domácích zvířat. Fotografie pak umístíme okolo postýlky.

Rodiče vyzýváme k tomu, aby v následujících dnech přinesli dítěti z domova alespoň několik kousků osobního oblečení a některé oblíbené hračky.

V následující fázi příjmového protokolu jsou rodiče vyzváni k návštěvě zařízení. Dítě a rodiče jsou dětskou sestrou doprovázeni do jednotky, kde bude umístěno, jsou představeny pečovatelky a ostatní děti skupiny.

Rodiče se výrazně zklidní, když je jim představeno místo, kde jejich dítě bude žít, kde bude jíst, spát, kde si bude hrát. Pro rodiče v situaci separace je důležité mít konkrétní představu o místě pobytu dítěte.

Dítěti je ukázána jeho postýlka a je vyzváno, aby do ní uložilo nejdříve svého medvídka či panenku a je mu v přítomnosti rodiče sděleno, že dnes večer i ono bude spát v této postýlce.

Přichází vlastní moment loučení, který je často psychicky náročným pro všechny zúčastněné, děti, rodiče i profesionály. Rodiče jsou vyzváni, aby předali dítě do náruče pečovatelky, a jsou vyzváni k odchodu. Rodiče mohou telefonovat ještě tentýž večer, jsou jim dány informace o prvních momentech adaptace dítěte na nové prostředí. Následující den po příjmu mají rodiče první návštěvu, ještě před tím, než je vypracován týdenní plán pravidelných návštěv.

Práce s rodiči během pobytu dítěte

Všichni členové multidisciplinárního týmu jsou přesvědčeni o nezastupitelné roli rodičů v životě dítěte, všichni se podílejí na práci s rodiči, každý ve své specifické oblasti: vedoucí zařízení, psychologka, dětské sestry, vychovatelky, herní terapeut, pečovatelky.

S rodiči pracují především dvě vychovatelky, které zajišťují doprovázení návštěv. Návštěvy jsou individuální, odborné doprovázení vychovatelkami, někdy i psychologkou, směřuje k tomu, podpořit rodiče v péči o dítě a v získávání nových rodičovských dovedností.

Cílem je vytvořit co nejvhodnější podmínky k rozvinutí vztahu rodič-dítě, přispět k jeho pozitivnímu zrání. Rodič získává postupně nové zkušenosti, učí se novým dovednostem, získává pocit sebedůvěry a dítě pocit bezpečí v přítomnosti rodiče. Rodič objevuje dítě v novém kontextu, učí se lépe rozeznávat jeho potřeby a uspokojovat je adekvátnějším způsobem.

V instituci je k dispozici bytová jednotka, dvě návštěvní místnosti, kuchyň a koupelna. Návštěvní místnosti jsou vybaveny křesly, dětským nábytkem, jsou k dispozici hračky, knihy, materiál pro výtvarné práce. V kuchyni mohou rodiče s dětmi obědovat, svačit, večerět, přehřát jídlo, lahvičku s mlékem, uvařit si kávu. Důležitým místem je koupelna, rodiče mohou během návštěv dítě vykoupat, přebalit, ošetřit, připravit k odpolednímu nebo večernímu spánku, osvojit si hygienické návyky.

Vychovatelky jsou přítomny zpočátku po celou dobu návštěvy, postupně přítomnost omezují. Vychovatelky, někdy i psychologka, realizují rovněž návštěvy v domácím prostředí.

Práce s rodiči probíhá nejen formou doprovázených návštěv, ale i formou pravidelných rozhovorů. Vedoucí zařízení a psychologka vedou rozhovory s rodiči, sekávají se s nimi zpravidla jednou za měsíc. Cílem rozhovorů je informovat rodiče o pobytu dítěte, o jeho vývoji, o jeho zdravotním stavu a zároveň otevřít prostor pro dialog s rodiči, o jejich vlastní problematice, o tom jak prožívají umístění dítěte, zda jim vyhovuje rozvrh a způsob doprovázení návštěv, jaké jsou jejich plány do budoucna.

Psycholožka zná osobně rodiče všech dětí, vede s nimi individuální rozhovory podpůrně terapeutického charakteru nebo je připravuje k tomu, aby akceptovali psychoterapeutickou či psychiatrickou péči mimo zařízení.

Práce s rodiči ke konci pobytu dítěte

Rodiče jsou seznámeni s obsahem zprávy, kterou bude zařízení předkládat dětskému soudci, jsou informováni o tom, zda bude podán návrh na návrat do rodiny nebo na další umístění, nejčastěji do pěstounské rodiny.

Klíčovou pozici má rozhovor, v němž oznamujeme, že se dítě, podle našeho názoru a na základě našich pozorování, do rodiny zatím vrátit nemůže.

Jak oznámit rodičům, že navrhujeme umístění v pěstounské péči, jak obdržet alespoň minimální souhlas k tomu, aby rodiče na tento návrh přistoupili, aby nadále spolupracovali, aby pokračovali ve vztahu s dítětem, aby se nevyvázali z rodičovské zodpovědnosti?

Osobní znalost rodičů a pravidelný kontakt s nimi během pobytu dítěte nám usnadňují situaci. Někteří rodiče mají schopnost náhledu a naše argumenty akceptují, jiní jim nemohou porozumět. Je důležité respektovat rodiče v jejich rodičovství, v jejich citové vazdě na dítě. Někteří rodiče nemohou být rodiči na plný úvazek,

ale jen na částečný. Přesto, že své děti mají rádi, nemohou se o ně starat dvacet čtyři hodin denně, sedm dní v týdnu.

Rodičům zdůrazníme, že pokud dětský soudce rozhodne o umístění do pěstounské rodiny, rozhodnutí opět bude limitováno časově, nejčastěji na jeden rok. Během tohoto období se budou rodiče moci soustředit na řešení osobní situace, především zdravotní, podstoupit léčbu deprese, odvykací kúru. Pokud přetrvávají konflikty v partnerském vztahu, rodiče budou moci začít rodinnou terapii, upravit vztahy nebo se rozejít, bez dramatické odezvy na každodenní život dítěte. Mohou se začít vzdělávat, hledat práci, změnit bydliště. Během této doby bude dítě v bezpečí, bude mít zajištěnu každodenní péči v pěstounské rodině. Těž zdůrazníme rodičům, že rodinná asistentka není druhá maminka, ale profesionální pracovnice, že je za svou práci finančně odměňována a zodpovědná instituci, která jí zaměstnává.

Cílem každého umístění je návrat do původní rodiny. Rodiče podporujeme v náhledu na to, aby návrh na umístění a eventuální umístění samo, vnímali jako určitou formu pomoci.

Rodiče se budou nadále, i když v jiném kontextu, pravidelně setkávat se svým dítětem.

Pokud po několika měsících intenzivní práce s rodiči není možno uvažovat o návratu dítěte k rodičům, je dětským soudcem nařízeno umístění dítěte do pěstounské péče.

Dětský soudce vynáší rozhodnutí v přítomnosti rodičů a dítěte, zpravidla na jeden rok, s tím, že apeluje na rodiče, aby nadále kontakt s dítětem udržovali a udělali vše pro to, aby se k nim dítě mohlo vrátit. Situace bude znovu přezkoumána před uplynutím doby umístění, rodiče, děti a sociální pracovníci budou opět dětským soudcem předvoláni a vyslechnuti.

Postupné seznamování se s pěstounskou rodinou a odchod dítěte ze zařízení

Nastává období přípravy a vlastního umístění dítěte v pěstounské rodině.

Vzhledem k tomu, že pracujeme s malými dětmi, kojenci a batolaty, je třeba opět dbát na to, aby tento přechod probíhal pozvolna, postupně, aby byl smysluplný a srozumitelný pro dítě, aby psychiku dítěte zbytečně nezatěžoval.

Ještě předtím než dojde k vlastnímu seznamování se dítěte s pěstounskou rodinou, jsou podniknuty určité kroky podle předem dohodnutého protokolu spolupráce mezi zaměstnanci kojeneckého ústavu a institucí, která organizuje pěstounskou péči.

Instituci pěstounské péče je podána žádost, v níž jsou uvedeny motivy a cíl umístění, tak aby pěstounská rodina co možná nejlépe odpovídala profilu dítěte a jeho rodinné situaci. Pěstounskou rodinu vybírá instituce pěstounské péče, s ohledem na místo trvalého pobytu rodičů, tak aby vzdálenost od bydliště rodičů byla co nejkratší, aby dítě mohlo pokračovat v kontaktech s rodiči.

Situace dítěte a jeho rodiny je pěstounům nejdříve představena zaměstnanci kojeneckého ústavu, dětskou sestrou, vychovatelkou, někdy je přizvána psychologka. Setkání probíhá v instituci pěstounské péče, dítě ani rodiče mu nejsou přítomni.

Po tomto prvním setkání má pěstounská rodina několik dnů, zpravidla týden, na rozmyšlenou, může příjem dítěte akceptovat nebo odmítnout.

Pokud pěstounská rodina s příjmem dítěte souhlasí, je profesionálně organizováno setkání pěstounů a rodičů, bez přítomnosti dítěte. Rodiče jsou pozváni do instituce, která organizuje pěstounskou péči. Zpravidla to bývá vedoucí zařízení, který rodiče předvolá a představit jim pěstouny a sociálního pracovníka, který bude umístění sledovat, doprovázet, regulovat a s oběma rodinami pracovat. Při této příležitosti jsou rodiče vyzváni, aby promluvili o vlastnostech dítěte, o jeho potřebách, o jeho zvycích. Je jim rovněž položena otázka, jak by si přáli, aby dítě rodinnou asistentku oslovovalo. Pochopitelně se neuvažuje o tom, že by jí říkalo „maminko“. Volí se mezi „tetou“ a křesťním jménem rodinné asistentky.

Symbolická rovina tohoto vzájemného představení se rodičů a pěstounů má pozitivní dopad na rodiče, pěstouny i dítě. Rodič dává souhlas k umístění, a to má pak kladný vliv na způsob, kterým se dítě zabydluje v pěstounské rodině. Pěstounská rodina, která se před tím, než jí bylo dítě svěřeno, seznámila s jeho rodiči, bude snadněji respektovat jejich nezastupitelnou roli v životě dítěte.

První kontakt dítěte s pěstounskou rodinou probíhá v kojeneckém ústavu, za účasti individuální pečovatelky dítěte, dětské sestry a sociálního pracovníka pěstounské péče. Rodiče mu nejsou přítomni.

Je vypracován podrobný protokol seznamování se dítěte s rodinnou asistentkou, které bude probíhat zpravidla dva až tři týdny, někdy déle. Tento kalendář postupné adaptace je předán všem zúčastněným profesionálům, a rovněž rodičům dítěte. Rodiče, přesto, že se jednotlivých setkání rodinné asistentky s dítětem neúčastní, jsou o průběhu přípravné fáze informováni. Jejich právo na návštěvy je zachováno, s dítětem se nadále stýkají.

Rodinná asistentka se s dítětem sblíží postupně, zpočátku za pomoci a podpory personálu. Během prvních setkání si s ním chodí hrát, podá mu přesnídávku, později vstupuje do intimní sféry dítěte, chodí je koupat, krmit, uspávat. Dítěti, které doprovází jeho individuální pečovatelka z kojeneckého ústavu, je představeno bydliště pěstounů. V konečné fázi adaptace jsou realizována dvě přespání dítěte v pěstounské rodině, dítě se po každém z nich vrací do zařízení. Během celého období adaptace jsou pečovatelky, dětské sestry, vychovatelé a psychologka kojeneckého ústavu, stejně tak jako sociální pracovníci institutu pěstounské péče, maximálně vnímaví ke všem projevům dítěte. Vzájemně komunikují, setkávají se, vyměňují si informace o psychickém a fyzickém stavu dítěte, o tom, jak se dítě projevuje v obou prostředích. Dítě se postupně emocionálně odpoutává od své individuální pečovatelky a vytváří si bezpečnou vazbu na rodinnou asistentku, na pěstounskou rodinu.

III. Institut pěstounské profesionální péče ve Francii

Podle posledních statistik je v současné době ve Francii umístěno v pěstounské péči, v rámci systému péče o ohrožené děti, 65 000 dětí. Pečuje o ně asi 42 000 pěstounských rodin.

Práce Myriam DAVID: „Le placement familial – de la pratique à la théorie“, v překladu „Rodinné umístění – od praxe k teorii“, definuje pěstounskou péči následovně:

„Pojmem ‚pěstounská péče‘ rozumíme umístění dítěte, permanentně, ve dne a v noci, na určité období, v rodině, která je finančně odměňována a která zajišťuje péči a výchovu umístěného dítěte, bez toho, že by jí toto dítě patřilo.“

Dítě v pěstounské péči je dítětem sdíleným dvěma rodinami. Dítě patří původní rodině. I když se mezi dítětem a pěstounskou rodinou postupně vyvíjí silný citový vztah, dítě této rodině zcela nepatří. Pěstounská rodina byla vybrána a je finančně odměňována proto, aby o dítě pečovala a ne proto, aby si ho přisvojila.

Každodenní život dítěte, sledování jeho psychického a fyzického vývoje, jeho zdravotního stavu, školní docházky, se odvíjí v rodině, kde je dítě umístěno.

V přítomnosti svých rodičů dítě tráví jen omezený čas, délka a pravidelnost kontaktu mezi dítětem a jeho rodiči jsou různé, někdy řídké, a někdy, čas od času, neexistující.

Umístění dítěte je organizováno a sledováno institucí, oddělením pěstounské péče, která rodinné asistentky zaměstnává a finančně odměňuje.

Finanční odměna pěstounských rodin byla dlouho redukována na minimum, neboť se všeobecně předpokládalo, že péče o dítě a citový vztah k němu by neměly být vázány na peněžní prostředky. Tento způsob myšlení udržoval pěstounské rodiny, ale i děti a jejich rodiče, v nejasné situaci. Pěstounská rodina fungovala téměř jako adoptivní, pěstounka byla dítětem nazývána „maminkou“. Návštěvy a jiné kontakty s rodiči byly někdy úmyslně omezovány, například umístěním dítěte do oblastí vzdálených bydlišti rodičů.

Dnešní praxe je naopak postavena na tom, že finanční odměna rodinné asistentky je základním principem pěstounské péče.

Rolí rodinné asistentky není rodiče nahradit, ale pomoci jim s výchovou dítěte.

Skutečnost, že je rodinná asistentka za svou práci odměňována, že má měsíční plat, je zárukou kvality a stability pro umístěné dítě. A svědčí rovněž o tom, že dítě pěstounské rodině zcela nepatří.

Finanční odměna také upozorňuje na to, že péče o ohrožené dítě není dobročinnou a dobrovolnou záležitostí, ale profesionální aktivitou.

V takto pojatém systému péče není dítě svěřeno přímo pěstounské rodině, ale instituci, centru pěstounské péče. Rodinná asistentka je odpovědná za svou práci instituci, která ji zaměstnává.

Vztahy mezi rodinou dítěte a pěstounskou rodinou jsou mediovány, doprovázeny a odborně vedeny sociálními pracovníky, kteří jsou zaměstnanci této instituce.

Zákon ze 17. května 1977 jasně vymezil statut mateřských asistentek a vytvořil z této činnosti skutečné povolání.

Zákon z 12. července 1992 přinesl další úpravy ve smyslu „zprofesionálnění“, především povinnost se vzdělávat. Z původních šedesáti hodin byl požadavek na vzdělání zvýšen na sto dvacet a dnes již na tři sta hodin školení. Šedesát hodin je třeba absolvovat během dvou měsíců, které předcházejí umístění prvního dítěte a zbývajících dvě stě čtyřicet hodin při výkonu povolání, do tří let po podepsání první pracovní smlouvy.

Zákon z 27. června 2005, který je povinně aplikován od 1. ledna 2008, přináší další změny.

Především došlo k rozlišení v názvu dvou rozdílných profesí. Termín „mateřská asistentka“ je nyní vymezen pro ženy, jejichž povoláním je denní hlídání dětí, po dobu zaměstnání rodičů. Český bychom asi řekli: „paní na hlídání“. Tyto mateřské asistentky jsou zaměstnávány a placeny buď přímo rodiči, nebo jsou zaměstnankyněmi různých zařízení pro malé děti, nejčastěji rodinných jeslí.

Mateřské asistentky, které pracují s ohroženými dětmi, svěřenými odborem sociální péče a v rámci soudního rozhodnutí, jsou nyní nazývány „rodinnými asistentkami“. Jejich statut byl posledním zákonem opět zvýhodněn.

Osoba, která se chce stát rodinnou asistentkou či asistentem, neboť nic nebrání tomu, aby se pro tuto profesi rozhodl muž, musí nejprve podat žádost o povolení k výkonu povolání.

Toto povolení vystavuje předseda departementu, v němž žadatel bydlí. Vlastní šetření probíhá formou rozhovorů, s dětskou sestrou, se sociálním pracovníkem, s psychologem. Přizván je rovněž manžel či partner budoucí rodinné asistentky, je důležité, aby nejen souhlasil s přijetím dítěte, ale aby se na pěstounství aktivně podílel. V úvahu je třeba vzít též stanovisko dětí pěstounské rodiny. Dětská sestra a sociální pracovník navštíví bydliště žadatelů a ověřují, zda existují vhodné podmínky, výchovné i materiální, k zajištění bezpečnosti, zdraví a všestranného rozvoje umístěného dítěte, zda se toto rodinné prostředí může stát místem pěstounské péče. Nový zákon zkrátil dobu šetření z šesti na čtyři měsíce. V povolení k výkonu povolání je uvedeno, kolik dětí může pěstounská rodina přijmout, neměly by být více než tři. Povolení je platné pět let, po té může být prodlouženo. Zákonem z roku 2005 byl vytvořen státní diplom rodinného asistenta. Ten může být obdržen buď po úspěšném složení zkoušek nebo po uznání profesionálních zkušeností získaných během výkonu určitých povolání, například dětské pečovatelky či vychovatele malých dětí. Pro diplomovanou rodinnou asistentku pak už neplatí povinnost obnovovat povolení, získala je natrvalo.

Rodinná asistentka je placena za výkon svého povolání. Její příjem se skládá ze dvou částí, fixní představuje padesát hodin SMIC měsíčně, pohyblivá plus sedmdesát

hodin SMIC měsíčně za každé umístěné dítě. SMIC, nejnižší hodinová mzda, je od 1. ledna 2010 stanovena na 8,86 €. Kromě platu dostává rodinná asistentka příspěvek na pokrytí potřeb dítěte, na stravu, ubytování, hygienické potřeby, dopravu. Ošacení dítěte, prázdninové pobyty, sportovní aktivity, dárky k narozeninám jsou financovány z jiných zdrojů.

Rodinná asistentka je placena i za dny, kdy se dítě nezdržuje v pěstounské rodině, je na návštěvě u rodičů, na prázdninách. Je proplácen rovněž čas čekání na další dítě a zajištění příjmu mezi krátkodobými pobyty. Rodinná asistentka má nárok na pět týdnů placené dovolené, na nemocenské a mateřské dávky, na důchod. Příjmy rodinných asistentek jsou daňově zvýhodněny.

Rodinná asistentka má zákonem dané právo na podporu a odborné vedení pracovní skupinou, která sdružuje odborníky v oblasti sociální, výchovné, psychologické a zdravotní péče.

Rodinná asistentka je součástí pracovního kolektivu, neměla by se ocitnout sama s ohroženým dítětem, musí být doprovázena ve výkonu svého povolání, mít možnost hovořit o problémech, s nimiž se setkává v každodenní péči o dítě. Rodinná asistentka spolupracuje s vychovateli, sociálními pracovníky, psychology, má možnost, vlastně i povinnost, supervize.

Podle zákona z roku 2005, musí být k pracovní smlouvě mezi rodinnou asistentkou a jejím zaměstnavatelem, připojena „smlouva o přijetí“. Jedná se o individuální plán práce s dítětem. Tato smlouva uvádí způsoby a postupy, kterými se bude rodinná asistentka řídit a podílet na projektu individualizované péče pro každé přijaté dítě.

Rodinná asistentka není nikdy samostatným pracovníkem, je odpovědná za svoji práci instituci pěstounské péče, která ji zaměstnává. Je odborně vedena a doprovázena sociálními pracovníky, kteří kontakty pěstounské rodiny a rodičů dítěte regulují. Zpravidla má jeden sociální pracovník na starosti dvacet až pětadvacet rodin, v pohotovostní pěstounské péči méně. Rodinná asistentka je zodpovědná za každodenní život dítěte, za jeho harmonický vývoj, ale nerozhoduje o tom, kdy, jak či vůbec se bude dítě stýkat se svými rodiči. Toto je v kompetenci sociálního pracovníka, který pěstounskou rodinu doprovází, metodicky vede, reguluje. A v poslední instanci o právech dětí a rodičů na vzájemný kontakt rozhoduje dětský soudce.

Závěr

Práce s rodiči, ať už je dítě umístěno v kolektivním zařízení nebo v instituci, která organizuje pěstounskou péči, je v zájmu dítěte. Respekt k rodičům umístěných dětí je nezbytnou podmínkou respektu osobní a rodinné historie dítěte samotného.

Práce s rodiči, všestranná podpora rodičovství by měly být upřednostňovány před separacemi. Vhodným doprovázením rodičů v jejich přirozeném domácím prostředí můžeme umístění dítěte předcházet.

Fyzická separace dítěte od rodičů by měla zůstat výjimečným a krajním opatřením, k němuž by mělo docházet až po té, kdy všechny jiné formy práce s rodiči byly vyčerpány.

I v situaci separace je třeba nadále udržovat vztah rodič-dítě a napomáhat jeho pozitivnímu zrání.

Ráda bych se ještě s účastníky semináře podělila o následující pozorování.

Již více než deset let, přestože trvale žiji ve Francii, zajíždím do České republiky, setkávám se s odborníky, kteří pracují v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, navštěvuji dětské domovy, kojenecké ústavy a jiná zařízení, účastním se seminářů, konferencí, stáží, vzdělávacích programů. Někdy přijíždím sama, někdy s francouzskými kolegy.

Dostává se mi tedy možnosti pozorovat české profesionální prostředí z pozice odborníka, který není začleněn v jeho systému každodenního fungování. Systém a jeho dynamiku mohu nahlížet „z vnějšku“, s jistým, v pozitivním slova smyslu, „odstupem, nadhledem“, tedy s jistou objektivitou.

S povzbuzením konstatuji, že přístup odborníků k práci s rodinou umístěného dítěte se skutečně výrazně mění, aktuálně je z něj cítit více respektu, tolerance, empatie a tvořivosti než před několika lety. Posun je zjevný, konstruktivní a pozitivní. Respekt k rodičům umístěného dítěte a podpora rodičovství jsou dnes stále větším množstvím českých kolegyn a kolegů vnímány jako nezbytná podmínka ochrany dítěte.

Setkání odborníků jako tento desátý celostátní seminář k tématu aktuálních otázek péče o děti separované od rodičů napomáhají nejen ke sjednocení systému péče o ohrožené děti v České republice, ale otevírají rovněž cestu k reálné harmonizaci praxe v rámci evropské unie.

Jsem ráda, že jsme se na této cestě setkali.

Organizátorům semináře, především paní Evě Rotreklové, srdečně děkuji za pozvání do Brna a za možnost účastnit se tohoto inspirativního setkání. Přeji vám všem hodně sil, trpělivosti a odvahy v další tvůrčí práci s dětmi a jejich rodinami.

O autorce

Ivanka SIMEK-LEFEUVRE, psycholožka, vystudovala na Karlově Univerzitě v Praze a na Univerzitě v Bordeaux. Od roku 1982 žije a pracuje ve Francii. Dvacetiletou profesionální zkušenost získala v Centru pro dětství a rodinu departementu Horní Víenna, v Limoges. V rámci této instituce působila jako psycholožka v kojeneckém ústavu a dětském domově, v pobytovém zařízení pro matky s dětmi, v pohotovostní péči, v oddělení doprovázení a podpory rodičovství.

Od roku 1998 se účastní stáží, seminářů a konferencí zaměřených na výměnu zkušeností mezi českými a francouzskými odborníky v oblasti sociálně-právní ochrany ohrožených dětí a práce s rodinou.

V letech 2005–2007 pracovala jako zahraniční lektorka evropského programu vzdělávání.

Přednáší a publikuje v češtině a ve francouzštině.

Tematické skupiny

Tematická skupina: Práce s rodiči, jejichž dítě je umístěno v dětském domově

Tereza Jandová, Antonie Bořová, Dětský domov Korkyně

Program pracovní skupiny je zaměřen na práci s rodinou dítěte umístěného v zařízení; budou prezentována teoretická východiska ale především praktické zkušenosti pracovníků diagnostického ústavu a dětského domova, včetně zkušeností kolegů ze zahraničí.

Těmata:

Zahájení práce s rodinou při přijetí dítěte do zařízení.

Jak zahájit spolupráci s rodiči i v době, kdy mezi dítětem a jimi není kontakt?

Jak pracovat s rodinou, do níž není možný návrat?

Jak udržet kontakt mezi dítětem a rodičem, který je ve výkonu trestu?

Jak pracovat s dítětem, které opouští dětský domov po dosažení zletilosti a chystá se na návrat domů?

Změny, které tato práce přináší do týmu pracovníků zařízení.

Pracovat s rodiči, jejichž děti jsou umístěné u nás v dětském domově, jsme začali v roce 2006, tehdy v nejmenším dětském domově v Čechách, v Dubenci u Příbrami ve Středočeském kraji. V tomto zařízení byly pouze 3 rodinné skupiny (9 dětí), a tak práce zde byla velmi specifická. V roce 2008 jsme projekt rozšířili do dětského domova v Korkyni, také ve Středočeském kraji, kde je kapacita větší. Přesto i v zařízení pro 20 dětí a pět sourozeneckých skupin s rodiči pracovat lze, jen je nutné volit jiné metody a formy práce.

Základním fenoménem nového postupu v sociální práci s rodiči dětí umístěných v ústavních zařízeních je jakási radikální změna v přístupu k těmto rodičům, posun v hlavě, vědomí, že neexistuje rodič, který si své dítě nezaslouží, byť jako rodič z hlediska celospolečenského selhal. Je třeba si uvědomit, že rodičem zůstává navždy (minimálně v myslí dětí), protože ovlivnil a ovlivňuje život našich dětí a my ho jako partnera pro další výchovný proces nezbytně potřebujeme. Tuto myšlenku je pak nutné přenést na celý pracovní tým, všichni se s ní musíme ztotožnit. Jestliže pracovníci dětského domova jednájí s rodiči tak, že je evidentní, že si jich váží, neodsuzují je a nehodnotí, je to pro rodiče jasný signál, že v takovém prostředí jim bude dobře, bezpečně ho mohou navštěvovat a o jejich děti je dobře postaráno. Nebojí se zavolat, nebojí se vyjádřit své myšlenky, zůstávají respektováni, přestože své děti sami nevychovájí.

Do dětských domovů přicházejí nejčastěji děti ve věku prvního stupně základních škol. Tyto děti si již velmi dobře pamatují, co prožily doma, je to jejich součástí, jistotou... a to i přesto, že zkušenosti, které zde nabyly, nejsou vždy pozitivní. Máme-li v hlavě, že rodiče potřebujeme jako partnera pro naši práci, můžeme začít s procesem spolupráce.

Přijetí dítěte do dětského domova

Do dětského domova přicházejí děti prostřednictvím diagnostického ústavu. Většinou tedy příchodu dítěte předchází pobyt zde a my po té, co obdržíme informaci, že k nám dítě bude umístěno, máme čas se na jeho příchod připravit. Naším cílem je v této době co možná nejvíce snížit stres, který tato situace u dítěte přirozeně vyvolá. K tomu je rodič či jiná blízká osoba výborným pomocníkem. Pokud nám to okolnosti umožní, snažíme se o to, aby byl rodič přítomen přijetí dítěte či jej sám doprovázel. Ideální je situace, když rodiče navštívíme předem, seznámíme ho s dětským domovem, vysvětlíme mu, jaká pravidla zde panují, jak se může kontaktovat se svými dětmi a odpovíme i na další otázky, které ho zajímají. Pokud jsme rodiče o pomoc pro jejich dítě požádali, nikdy jsme se nesetkali s odmítavou reakcí. Jen rodič nám poskytne důležité informace o dítěti, o jeho zvycích, zdravotním stavu, dětství, oblíbených věcech aj. Při doprovázení dítěte rodičem a jejich následném loučení, jsme opakovaně zaznamenali potřebu dítěte mít od rodiče nějakou zástavu-památku (prstýnek, řetízek, šálku...). Je dobré na to rodiče připravit a společně s ním vymyslet něco, co dítěti dá na pomoc při překonávání pocitu opuštění. Dobře také poslouží oblíbená hračka, domácí oblečení dítěte, rodinné fotografie aj. Paralelně pracujeme také s dítětem v diagnostickém ústavu. Při návštěvě jej seznamujeme s místem, pravidly, kmenovým vychovatelem. Dítěti většinou předem neslibujeme, že se rodiče jeho příchodu zúčastní. Slíbíme to, co můžeme splnit, jako je např. uvařit oblíbené jídlo. Dbáme na to, aby v den přijetí byla přítomna osoba, kterou už zná (vychovatel či sociální pracovník, kteří jej navštívili v diagnostickém ústavu). Den přijetí pojmem jako malou oslavu, neměla by však být příliš okázalá, aby děti a rodiče nevydělala. Cílem tohoto dne je pomoci překonat dítěti obavy, snížit jeho stres a ukázat mu, že s jeho rodiči počítáme. Dítě by mělo vědět, kdy a jak často může rodiče kontaktovat, jak za ním mohou docházet či kdy a za jakých podmínek je může navštěvovat doma. Jak s rodiči, tak s dětmi je třeba mluvit realisticky, nezkrášlovat informace a neslibovat nereálné.

Kontakt s rodiči v průběhu umístění dítěte v dětském domově

Ve většině případů se rodiče nacházejí v tak obtížné situaci, že nemohou své dítě převzít zpět do péče. Důvody, které vedly k odebrání z rodiny, jsou natolik závažné a spletité, že je nelze vyřešit během několika měsíců. Jedná se o problémy sociální, finanční, problémy se závislostmi, vztahové problémy, špatné rodičovské kompetence

a mnoho jiných. Není tedy v silách dětského domova všechno hned řešit, zvláště když rodič své problémy nevidí nebo nechce vidět. Co však můžeme, je podpořit kontakt mezi ním a dítětem. Nesmíme to nechat pouze na nich. Oni spolu často ani neumí komunikovat a tak telefonát bez podpory a asistence může nadělat více škody než užítku. Při každém kontaktu rodiče a dítěte je třeba mít na paměti, že musí přinést oběma potěšení, pocit uspokojení. Je třeba pomoci jim s tématy v telefonátu, s vytvořením pěkných společných zážitků a naplněním volného času při návštěvách doma či vycházkách při návštěvě dětského domova. Často rodiče, pokud dětem nemohou přivést dárek či sladkost, návštěvu raději zruší. Bohužel se obtížně vysvětluje, že není dětem nutné vozit dárky, ale důležité je za nimi přijet.

V dětském domově nelze konfrontovat rodiče s vychovatelem v oblasti dovednosti upoutat pozornost dítěte a zabavit jej. Pokud je rodič na návštěvě v dětském domově, vychovatel se stává až tím druhým v pořadí. Vstupuje do hry pouze v případě, že jej rodič požádá o pomoc přímo, nebo když cítí, že ji rodič potřebuje. Hovoříme zde samozřejmě o vztahu k jejich dětem. Pokud rodič nemůže dítě navštívit, snažíme se my navštívit rodiče, a to zejména v zařízeních pro výkon trestu, v psychiatrických léčebnách aj. Zde je doprovázení a podpora oběma stranám zcela nezbytná. Pokud tyto návštěvy situace nedovoluje, můžeme být alespoň v kontaktu písemném či telefonickém. Posíláme rodičům fotografie, obrázky od dětí, píšeme jim o tom, jak se jejich děti mají, jak prospívají. Vedeme děti k tomu, že rodičům přály k narozeninám, svátkům, Vánocům, tím vedeme i rodiče, aby významné dny svých dětí sledovali. Snažíme se rodiče zapojit do péče o jejich děti do takové míry, jak je to jen možné. Někteří rodiče navštěvují besídky, fotbalové zápasy či jiné akce. Jiní rodiče např. pomáhají svou přítomností u lékařských vyšetření. Spolupracujeme s rodiči, kteří nejsou schopni zajistit svým dětem trvalou péči, přesto jsou schopni si je v pravidelných intervalech (zvláště pokud s nimi nemusí plnit školní povinnosti) brát domů. Dětský domov potom zajišťuje tu péči, kterou rodiče nezvládají.

Návrat dítěte zpět do rodiny

Pokud jsou rodiče motivováni svoji situaci měnit a na této změně aktivně pracují, může se začít přemýšlet o tom, jak rodiče připravit na celodenní péči o jejich děti. A to tak, aby byly obě strany na tuto situaci připravené. Přesto, že jde radostnou událost, může přinést oběma zúčastněným komplikace. Proto je dobré, pokud si mohou společně soužití vyzkoušet ještě před tím, než je podán návrh na zrušení ústavní výchovy. Pobyty tedy společně s rodiči připravujeme a následně vyhodnocujeme. Stejně tak na změnu připravujeme i dítě. Přesto že se těší, musí většinou měnit školu, opouští kamarády v domově... V novém kolektivu musí dítě objasnit, proč se zde objevilo. Z toho důvodu pomůžeme dítěti vytvořit příběh pro spolužáky a okolí. Příběh je pravdivý, aby dítě nemuselo lhát. Záleží také na tom, po jak dlouhé době se dítě vrací, v jakém je věku, jak se změnila původní rodina, zda se

mění místo bydliště. Děti většinou ve svých vzpomínkách žijí v původním prostředí, pokud se tedy změní, je třeba je na to připravit. Důležité je, aby tato situace byla jak pro dítě, tak pro rodiče bezpečná. Zde je multidisciplinární spolupráce nezbytná. Stanovení plánu rodiny, který vede ke zrušení ústavní výchovy je nesmírně zodpovědnou prací, proto by s ním měly být ztotožněné všechny zúčastněné strany.

Rodiče mívají pocity viny, že je jejich dítě v ústavu, z počátku proto při stanovování pravidel a hlavně při jejich dodržování bývají benevolentnější. To však později může způsobit komplikace. Na stanovení pravidel chodu domácnosti či stanovení pravidel rodiny společně s dětmi a rodičem pracujeme. V průběhu propustek mají rodiče možnost kdykoliv kontaktovat pracovníka zařízení, který je připraven jim s problémem pomoci. A to za pomoci telefonické intervence či osobní návštěvy v rodině. I po zrušení ústavní výchovy nabízíme rodinám doprovázení, a to minimálně jeden rok.

Pokud nebyl kontakt mezi rodiči a dětmi podporován...

S dětmi, které jsou v zařízení již dlouho a nyní dospívají či jsou již dospělé, se snažíme pracovat na knize života, aby věděly, jaká je jejich osobní historie, odkud pocházejí, proč musely z domova odejít. To jsou totiž otázky, které je provázejí většinou celým jejich pobytem v domově. V případech, že kontakt nebyl podporován, většinou dojde k tomu, že si rodič na situaci, kdy nemá děti u sebe „zvykne“. Tím v žádném případě neříkáme, že na své děti zapomene. K vytvoření knihy života a poskládání osobního příběhu opět potřebujeme rodiče či širší rodinu, aby nám situaci před odchodem dítěte z rodiny byla schopna popsat. Jsme tedy svědky setkání po několika letech. I tato setkání potřebují podporu a pomoc. Pro děti je to návrat o několik let zpět, vstupují do svých trvalých bydlišť jako malé děti, které odtud před lety odešly. Tyto děti-mladí dospělí se ke svým rodičům vracejí na Vánoce, pamatují na jejich narozeniny, ale po letech, kdy byl vztah přerušen, se nám jej nepodařilo zcela navázat. Samozřejmě jsou i tací, kteří to, odkud pocházejí a kdo jsou jejich rodiče nepřijali. Zpětně se nám ukazuje, že tito dospělí mají v začlenění do společnosti vždy obtíže.

Cílem v těchto případech je tedy pomoci zpracovat jejich osobní historii, což je nezbytné pro jejich další život. Zpracování tohoto tématu je cílem individuálních plánů rozvoje osobnosti, na nichž spolupracujeme s terapeutem, vychovatelem i dalšími pedagogy.

Myšlenka spolupráce dětského domova a rodičů dětí, jež nám byly svěřeny do péče je nám dnes natolik vlastní, že si už nedovedeme představit práci s dětmi bez přijetí jejich rodičů. Nelze totiž vychovávat děti, a to i v tom nejpodnětnějším prostředí a jejich vlastní rodiče jim upírat.

Tematická skupina: Dítě a náhradní rodinná péče

Veronika Hofrová, STROP, o. s. Zlín
Svatoslava Kalábová, Olomouc

V rámci pracovní skupiny se zaměříme na potřeby dětí, umístěných v ústavní péči, ve vztahu k perspektivě jejich dalšího vývoje a s ohledem na jejich případné zařazení do současných forem náhradní rodinné péče. Na základě předložených kazuistik budeme prostřednictvím interaktivních metod práce hledat odpovědi na otázky: „Jaká kritéria mohou pomoci rozhodnout, zda je náhradní rodinná péče optimálním řešením pro dítě? Jak definovat potřeby dítěte ve vztahu k hledání a vytváření pěstounů nebo osvojitelů?“

Hlavním tématem pracovní skupiny Dítě a náhradní rodinná péče byly vývojové potřeby dětí separovaných od rodičů v kontextu jejich možného umístění v některé z forem náhradní rodinné péče. V rámci práce s kazuistikami jsme se zabývali otázkami, za jakých okolností je pro dítě vhodným řešením náhradní rodinná péče, kdy jeho potřeby může spíše naplnit pěstounská péče a kdy osvojení.

Východiskem pro hledání odpovědi na výše uvedené otázky bylo vymezení a rozlišení základních forem náhradní rodinné péče, tj. pěstounské péče a osvojení.

Osvojení vnímáme jako trvalou a nevratnou formu péče o dítě jiných rodičů. Je řešením pro ty děti, které potřebují nahradit rodiče – tedy pro děti, které se svými rodiči ani širší rodinou nenavázaly vztah (ponejvíce se jedná o děti kojeneckého věku, které byly přímo z porodnice umístěny v některém typu ústavního zařízení). Za pěstounskou péči považujeme takovou formu péče, která umožňuje uspokojit potřeby většího spektra dětí. Tato forma náhradní rodinné péče nenahrazuje dětem rodiče, ale klade důraz na nahrazení individuální péče při zachování vrozených rodinných vztahů dítěte. Jedním z důležitých cílů pěstounské péče je podpora a rozvíjení doposud vytvořených emocionálních vazeb dítěte k jeho rodině a blízkým osobám.

Tematicky zaměřená pracovní skupina dospěla při vyhodnocení jednotlivých kazuistik k jednoznačnému závěru: právní situace dítěte nemůže být určujícím hlediskem a výběrovým kritériem pro rozhodnutí, zda je pro dítě v jeho životní situaci vhodným řešením pěstounská péče či osvojení. Naopak, volba konkrétní formy náhradní rodinné péče pro dítě se musí odvíjet od jeho psychosociálních potřeb. Právní úprava poté pouze upravuje právní statut dítěte tak, aby mohlo vyrůstat v takové formě náhradní rodinné péče, která odpovídá jeho životní historii, aktuální situaci i vývojové prognóze a to jak z hlediska psychosociálního, tak také z hlediska zdravotního.

Interaktivní workshop na téma: „Až děti budou hledat svoje kořeny“

MUDr. Tatjana Horká

Účastnice workshopu si na vlastní kůži zkusily v přímé řeči různé možnosti vedení dialogu (o původu, kořenech, historii) s dětmi:

- a) adoptovanými
- b) v pěstounské péči
- c) po asistované reprodukci s jedním dárcem gamety
- d) s dítětem – v anamnéze z darovaného embrya.

Závěr: neexistuje žádný konkrétní recept, jak sdělovat historii dítěte, ale můžeme se díky těmto osobním zkušenostem přiblížit dětem i rodinám, které to nemají vůbec jednoduché a trpělivě hledat možnosti v tom konkrétním individuálním případě.

Tematická skupina: Dítě v pěstounské péči Kazuistický seminář

**Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s. Brno
Dana Štěrbová, Univerzita Palackého, Olomouc**

Téma: Metodické otázky odborné podpory a doprovázení v pěstounské péči

*Aktivní práce na kazuistikách a v souladu s **Programem odborné podpory a doprovázení v náhradní rodinné péči**, příklady a možnosti jeho využití při zvyšování kvality péče o dítě v pěstounské péči.*

Klíčové termíny:

- rodiče – dítě – pěstouni – odborník
- individuální plánování
- klíčový pracovník
- odborné služby
- multidisciplinární spolupráce
- případové konference.

Program odborné podpory a doprovázení v náhradní rodinné péči

Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s.

TRIADA-Poradenské centrum, o. s. poskytuje komplexní a specializované odborné služby, které vycházejí z vašich i našich poznatků z praxe a také z přání a potřeb budoucích i stávajících pěstounů a osvojitelů. Cílem všech našich aktivit je zvyšování úrovně péče o děti umístěné v pěstounské péči nebo přijaté do osvojení a prevence selhání této formy péče o děti separované od rodičů.

Program je součástí aktivit v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, zásadním dokumentem pro stanovení cílů a aktivit programu je vládní prohlášení „**Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti v České republice na léta 2009–2011**“ a navazující „**Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti ...**“

Posláním programu je podpora a rozvoj forem alternativní péče o děti, které jsou umístěny mimo své přirozené rodinné prostředí tak, aby byly zachovány a rozvíjeny jejich vrozené vztahy a perspektivně umožněn návrat do rodiny.

Důraz je kladen zejména na **profesionalizaci pěstounské péče a rozvoj dalších alternativních forem pomoci a podpory dítěti a jeho rodičům – např. profesionální rodiny, kontaktní rodiny.**

Cílem programu je:

- snížit počty dětí umístěných v ústavní výchově
- rozšiřovat možnosti umístění dítěte do alternativních forem náhradní rodinné péče
- zvyšovat kvalitu péče o děti umístěné v náhradním výchovném nebo rodinném prostředí v souladu s nejnovějšími teoretickými a praktickými poznatky tuzemskými i zahraničními
- rozvíjet systém odborných služeb specializovaných na problematiku dítěte umístěného mimo přirozené rodinné prostředí
- zvyšovat informovanost odborné i laické veřejnosti o problematice ohrožených dětí a dětí umístěných mimo rodinné prostředí
- zvyšovat a prohlubovat kvalifikaci pracovníků v systému péče o ohrožené děti.

Teoretická východiska a metodické postupy vycházejí ze systemického přístupu a jsou zásadně uplatňovány principy multidisciplinární a mezirezortní spolupráce v systému péče o ohrožené děti

Aktivity:

1. osvětová, publikační a informační činnost vedoucí ke zvyšování informovanosti a připravenosti uchazečů o náhradní rodinnou péči

2. vzdělávací činnost, zejména odborná příprava pěstounů a osvojitelů
3. individuální případová práce vedoucí k posilování výchovných schopností a dovedností pěstounů a budoucích osvojitelů a reflexe výkonu pěstounské péče a rozvoj osobnostních předpokladů pěstounů
4. asistované kontakty vedoucí k zachování vztahů a kontaktů dítěte v pěstounské péči s jeho rodiči a sourozenci
5. informační činnost zvyšování informovanosti veřejnosti o problematice dítěte žijícího mimo rodinu
6. vzdělávací programy zaměřené na zvyšování kvalifikace pracovníků v oblasti SPOD
7. metodická a koncepční činnost ve spolupráci s externími odborníky a dalšími organizacemi a orgány SPOD na všech úrovních.

Cílová skupina:

- uchazeči o přijetí dítěte do pěstounské péče nebo do osvojení
- rodiče, jejichž děti byly svěřeny do pěstounské péče jiné osoby než příbuzných
- rodinní příslušníci, jimž bylo svěřeno dítě do péče (pěstounská péče, péče jiné fyzické osoby atd.)
- rodinní příslušníci dětí, které byly svěřeny do pěstounské péče
- rodinní příslušníci, kteří pečují nebo pečovali o svěřené dítě,
- rodiče, jejichž děti se vracejí z pěstounské péče do ústavní výchovy
- rodiče a jejich děti, které se vracejí z pěstounské péče do péče rodičů,
- případně další osoby, které zajišťují péči o děti nahrazující péči rodičů.

V letech 2008 – 2010 byl program zaměřen zejména na:

Odborné služby – individuální případová práce

- při přípravě a vytváření podmínek rodiny pro přijetí dítěte
- při rozhodování o přijetí konkrétního dítěte
- při seznamování pěstounů a osvojitelů s dítětem
- v prvním roce po svěřením dítěte do pěstounské péče
- při udržování kontaktu dítěte a pěstounů s rodiči dítěte, při návratu dítěte do rodiny
- v dalších fázích života dítěte v pěstounské péči nebo osvojitelské rodině, při řešení závažných situací, atd.

Individuální práce: porozumění vývojovým potřebám dítěte, reflexe výchovných schopností a dovedností pěstounů, aktuální situace svěřených dětí a rodinného systému, průběžné posilování konkrétních výchovných schopností a dovedností pěstounů, vztahy a vazby dítěte s rodiči, komunikace a kontakty pěstounů a rodičů, doprovázení při řešení obtížných situací.

Je zřejmé, že pozornost by měla být zaměřena především na schopnost porozumění vývojovým potřebám svěřených dětí, zpracování jejich životní historie, vazby a vztahy s rodiči a sourozenci a podmínky pro jejich všestranný rozvoj.

- **Program podpory a doprovázení v případě zprostředkované pěstounské péče**

- a) konzultace v období před převzetím dítěte (po oznámení o vhodnosti, při seznamování s dítětem)
- b) po převzetí dítěte – první konzultace OSPOD – MÚ, KrÚ, pěstouni, – analýza situace dítěte a pravidla spolupráce, komunikace
- c) sestavení individuálního plánu na konkrétní časové období
- d) reflexe situace dítěte, rodičů, pěstounů, dětí 1 × měsíčně (první rok) dle plánu
- e) kontakty s rodiči – spolupráce, asistence, doprovod
- f) případně odkazy na další odbornou péči.

- **Program podpory a doprovázení v období preadopční péče zprostředkovaného osvojení**

- a) konzultace před převzetím dítěte, při seznamování s dítětem
- b) po převzetí dítěte – první konzultace OSPOD – MÚ, KrÚ, pěstouni, – dohoda na zakázce a pravidlech komunikace
- c) sestavení individuálního plánu na konkrétní časové období
- d) reflexe situace dítěte, osvojitelů, zpravidla 1 × měsíčně dle individuálního plánu, případně odkazy na další odbornou péči.

- **Program odborné podpory a doprovázení pěstounské péče vykonávané příbuznými dítěte nebo osobami jemu blízkými**

V těchto případech se jedná o nezprostředkovanou pěstounskou péči, přijímající osoby nejsou zpravidla nijak odborně posuzování a připravování na přijetí dítěte. Podpora je zaměřena na potřeby dítěte i přijímajících osob v aktuální situaci, především:

- a) při převzetí dítěte v akutní situaci
- b) při rozhodování o převzetí dítěte, pokud je dítě přechodně umístěno v DD
- c) v období, kdy je dítě v jejich v péči a je pravděpodobné, že se bude jednat o péči dlouhodobou
- d) při analýze situace dítěte i rodiny přebírajících osob,
- e) při zajištění kontaktu a komunikace – dítě – rodiče – pečující příbuzní
- f) při řešení náročných a obtížných situací spojených s péčí a výchovou o přijaté dítě.

Navazující skupinové a vzdělávací aktivity

- odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny (od roku 2000)
- vzdělávací a podpůrné skupiny pěstounů a osvojitelů (od roku 2007)

- účast na konferencích, seminářích a dalších odborných akcích v oblasti péče o ohrožené děti
- vzdělávání odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče v rámci vlastních akreditovaných vzdělávacích programů
- 2001 – 2009 celostátní seminář Aktuální otázky náhradní rodinné péče
- 2010 X. celostátní seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů
- konzultace a služby pro odborníky k aktuálním případům
- metodická spolupráce – s jinými NNO, DD
- případové konference

Kontaktní místa pro realizaci individuální práce, konzultační činnosti i skupinových a vzdělávacích aktivit jsou v Brně, v Olomouci, ve Zlíně, v Uherském Hradišti.

Výběr z judikatury v rodinněprávních věcech za rok 2009–2010

Petr Sedlák, Okresní soud Hodonín

Úvodem

Předem tohoto článku bych rád konstatoval, co lze od mého příspěvku očekávat. Nebude totiž obsahovat jiná témata než prezentace na semináři, kterou jsem měl tu možnost přednést dne 30. 9. 2010. A proto stejně jako v úvodu své prezentace i nyní předznamenávám, že se v mém příspěvku jedná toliko o souhrn zásadní judikatury Ústavního soudu ČR a Nejvyššího soudu ČR, která v oblasti rodinného práva, potažmo sociálně-právní ochrany, byla vydána zhruba v posledních měsících.

Nechť je tento příspěvek nápomocen čtenářům při interpretaci situací, na něž mnou uvedená judikatura dopadá. Studium judikatury nejvyšších soudních instancí je dlouhodobě opomíjená činnost při interpretaci práva, bezpochyby související se skutečností, že nejvyšší soudní instance po hříchu málo rozhodují v zásadních otázkách rodinného práva a přispívají tak v praxi dlouhodobě kritizované roztržštěnosti soudního rozhodování v oblasti rodinného práva. Tento stav jakkoliv nežádoucí je odrazem současného zákonného stavu, kdy možnosti dovolání v rodinných věcech jsou zásadně omezeny. Rozhodování ústavního soudu pak správně nepokrývá spory o interpretaci jednoduchého práva.

Plně v intencích představeného tématu mého příspěvku ponechám jednotlivé rozsudky, nálezy, bez subjektivního komentáře, neboť není mým cílem polemizovat v tomto příspěvku se závěry soudů, nýbrž toliko představit judikaturu a tendence, kterými se soudní interpretace rodinného práva v posledních rozhodnutích ubírá.

Nález ÚS sp. zn. II. ÚS 1945/08 ze dne 2. 4. 2009

V citovaném nálezu se ÚS vyjádřil k právu dítěte být slyšeno v případech, kdy je zasahováno do jeho osobní svobody.

ÚS rozhodoval o stížnosti, kterou byl napaden rozsudek Okresního soudu Praha-západ č. j. 11 P 156/2007–85 ze dne 17. března 2008, jímž byl zamítnut návrh matky na zrušení ústavní výchovy stěžovatele (dále jen „nezletilý“) a v níž stěžovatelé namítli, že napadeným rozhodnutím a v řízení jemu předcházejícím byly porušeny čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, a čl. 9 odst. 1 a 2 a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte. Základ stížných námitek byl pak postaven na nerespektování práva stěžovatelů (nezletilých) na zohlednění jejich názoru a na právo být vyslechnuti soudem.

Stěžovatelé měli „zato, že v rámci výslechů mohly být se stěžovatelem diskutovány důvody nařízení ústavní výchovy, mohly být čineny dotazy ohledně možných alternativních řešení, zvažována vážnost a věrohodnost jeho deklarovaných závazků, přímým kontaktem posouzeny dopady dosud proběhlé ústavní výchovy na jeho postoje, apod.“ Z ostatních námitek pouze ve stručnosti rekapitulují, že dále bylo namítáno porušení práva na rodinný život, když zásah do rodinného života nebyl nezbytný, a dále namítli, že byli zastoupeni orgánem sociálně-právní ochrany dětí, který byl zároveň účastníkem řízení.

K uvedeným námitkám se vyjádřil ÚS následovně:

K omezení osobní svobody bod 19. nálezu

Nicméně vytržení dítěte z existujícího rodinného prostředí představuje nejen zásah do soukromého a rodinného života, ale do jisté míry i zásah do osobní svobody. To rozhodně v situaci, když dítě se svým odnětím z rodinného prostředí nesouhlasí a je lhostejné, do jaké míry je toto rodinné prostředí prospěšné zájmům dítěte, které má stát povinnost upřednostňovat. V každém případě je ale dítě vytrháváno z prostředí, ve kterém je zvyklé žít a projevovat se a je možné předpokládat, že v něm bude mít zájem žít a rozvíjet se i nadále. Rodinné prostředí je tedy pro dítě prostorem svobody a jakékoliv jiné prostředí za prostor osobní svobody dítěte proto považovat zásadně nelze. Posledně uvedené platí především pro zařízení zřizovaná orgány veřejné moci, tedy především ústavní zařízení, která mají (nutně) vlastní režim, který vnucují (v souladu se zákonem) svým chovancům.

K právu být slyšen v případě omezení osobní svobody b30 Cdo 4496/2009, 20.11. 2009 od 19. nálezu

Podstatné je, že v případě zásahu do osobní svobody existuje obecné základní právo být slyšen před soudem, který o omezení svobody rozhoduje, a to kdykoliv se tak děje (sp. zn. Pl. ÚS 45/04, N 60/36 SbNU 647; rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Husák proti České republice č. 19970/04 ze dne 4. prosince 2008; Husák aj.). Zásadně není důvod, aby dospělý měl základní právo být slyšen přímo před soudem, když je rozhodováno o omezení jeho osobní svobody, a dítě nikoliv. Za relevantní důvod pro odepření práva dítěte na slyšení je jistě nutno považovat to, že dítě není s ohledem na stupeň svého vývoje schopno vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření, které se ho týkají. Při zohlednění konkrétní situace (viz sp. zn. III. ÚS 495/03, N 117/34 SbNU 223) je třeba vycházet z toho, že člověk inteligenčně dospívá mezi 11 a 12 rokem života (Piaget, J.: Psychologie inteligence. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. str. 105–128) a na vrcholu výkonu je v tomto ohledu v 16 letech věku. V každém případě před dosažením potřebného stupně vývoje dítěti toto právo nepřiznává žádný lidskoprávní instrument, jak bylo pojednáno výše (bod 15). Proto v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího 12 let zásadně neexistuje důvod pro odepření práva dítěte na slyšení přímo soudem. Na zákonem dané alternativy bylo tedy vždy nutno nahlížet jako na výjimky, které musí soud ve svém rozhodnutí řádně odůvodnit.

V souvislosti s tímto případem odkázal ÚS na novelizované znění občanského soudního řádu (dále jen o. s. ř.) a to ustanovení § 100 odst. 4 o. s. ř., dle kterého „V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výsledkem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

Stručný závěr?

Proč je podle mne toto rozhodnutí významné? Jednak nám říká, že k nařízení ústavní výchovy je třeba přistupovat jako k omezení osobní svobody, a to zejména, pokud umísťuje soud dítě do státního zařízení. Druhý zásadní závěr pak je skryt v konstatování ÚS, od kdy má právo dítě být vyslechnuto. Zde nám ÚS ukládá za nepřekročitelnou hranici 12ti let. Na okraj jen podotýkám, že ačkoliv nebyl tento nálezh vydán v době přípravy revize občanského zákoníku, věková hranice 12ti let má reminiscence i v textu této připravované normy.

II. ÚS 2623/09 ze dne 7. 4. 2010

V citovaném nálehu se ÚS vyjádřil k právu zletilého dítěte na výživné při prohlubování kvalifikace.

ÚS posuzoval situaci, kdy nejprve byla rozsudkem soudu prvního stupně zamítnuta žaloba na zrušení vyživovací povinnosti, a posléze odvolacím soudem byla vyživovací povinnost zrušena, když tento dospěl „k závěru, že stěžovatel ukončil své vzdělání maturitní zkouškou a je schopen se sám živit. Na této skutečnosti podle jeho názoru nic nezmění fakt, že se rozhodl pokračovat ve studiu na jiné škole téhož stupně, která ale dosud dosažené vzdělání nijak nerozvíjí.“

Pro účely tohoto článku není zásadní skutečností to, jak ÚS rozhodl o samotných námitkách. Tento nálezh jsem vám předložil kvůli jinému závěru, a to následujícímu: „Ústavní soud ve své judikatuře opakovaně zdůraznil, že „rozhodování obecných soudů se uskutečňuje v ústavním a zákonném procesněprávním a hmotněprávním rámci. Procesněprávní rámec představují především principy řádného a spravedlivého procesu, jak vyplývají z čl. 36 a násl. Listiny, jakož i z čl. 1 Ústavy České republiky. Jedním z těchto principů, představujícím součást práva na řádný proces, jakož i pojmu právního státu (čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 1 Ústavy České republiky) a vylučujícím libovůli při rozhodování, je i povinnost soudů své rozsudky odůvodnit (§ 157 odst. 1 občanského soudního řádu), a to způsobem zakotveným v ustanovení § 157 odst. 2 občanského soudního řádu. Z odůvodnění musí vyplývat vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry na straně druhé. V případě, kdy jsou právní závěry soudu v extrémním nesouladu s vykonanými

skutkovými zjištěními, anebo z nich v žádné možné interpretaci odůvodnění soudního rozhodnutí nevyplynou, nutno takového rozhodnutí považovat za stojící v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny, jakož i s čl. 1 Ústavy České republiky.“ (viz nálezy Ústavního soudu ze dne 20. června 1995 sp. zn. III. ÚS 84/94, in: Sb. n. u. ÚS, sv. 3, č. 34, a ustálená judikatura z tohoto nálezu vyplývající – viz např. nálezy ze dne 22. května 2002 sp. zn. I. ÚS 336/2000, sv. 26, č. 61, nálezy ze dne 16. března 2006 sp. zn. III. ÚS 511/05, sv. 40, č. 61, nálezy ze dne 19. června 2008 sp. zn. I. ÚS 244/08 a nálezy ze dne 29. srpna 2007 sp. zn. I. ÚS 704/06, oba uveřejněné na stránkách <http://nalus.usoud.cz>).“

Stručný závěr?

Na tento nálezy jsem chtěl odkázat zejména proto, že ÚS i v případě rodinněprávních rozhodnutí zásadně zdůraznil nutnost řádného odůvodňování soudních rozhodnutí.

II. ÚS 671/09 ze dne 30. 6. 2010

Rozhodování o výživném na základě celkových majetkových poměrů a životní úrovně rodiče

V souzené věci bylo odvolacím soudem změněno původní rozhodnutí soudu prvního stupně tak, že výživné stanovené částkou 3.500,- Kč snížil odvolací soud na částku 2.500,- Kč na každou z nezletilých. Stěžovatelky ve své ústavní stížnosti namítaly nesprávnou aplikaci příslušných ustanovení zákona o rodině, a to v souvislosti s posuzováním majetkových poměrů otce odvolacím soudem, zejména s ohledem na skutečnost, že otec je majitelem nemovitosti.

Ústavní soud konstatoval, „že zákon o rodině (§ 85 odst. 2 a ust. § 96 odst. 1) zakotvuje povinnost rodičů přispívat na výživu dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů; nejde tedy o pouhé zohlednění skutečně dosahovaných příjmů (srov. např. I. ÚS 624/04, in <http://nalus.usoud.cz>). Proto je při rozhodování o výživném vždy nutné přihlídnout nejen k fakticky dosahovaným příjmům rodiče, ale i k celkové hodnotě jeho movitého a nemovitého majetku a způsobu života, resp. k životní úrovni (srov. např. I. ÚS 299/06, ale též názory odborné nauky, kupříkladu in Holub, M., Nová, H.: Zákon o rodině, Komentář a předpisy související, 4. vydání, Praha, 2000, str. 191). Při rozhodování soudu podle ustanovení § 96 odst. 1 zákona o rodině je soud povinen obstatat a posoudit všechny relevantní podklady pro správné určení výše výživného pro dítě. Jak dokládá řada příkladů z praxe obecných soudů, zvláštní pozornost je nutno věnovat případům, kdy povinné osoby a jejich zaměstnavatelé evidenčně vedou a vykazují mzdu jednotlivých pracovníků jen ve výši mzdy minimální či nepatrně ji převyšující. Tehdy je třeba pečlivě zkoumat, zda vykazovaná mzda odpovídá skutečnosti a zda odpovídá výdělkovým možnostem povinného (srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 16. března 2006 sp. zn. III. ÚS 511/05, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu svazek 40, pod č. 61).“

Dále ÚS odkázal na nálezy z 8. dubna 2004 sp. zn. IV. 244/03 (publikovaném ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu svazek 33, pod č. 53), v němž konstatoval,

že „*obecný soud pochybil, pokud určil výši výživného k dětem pouze na základě příjmů, které otec dosahoval v posuzovaném období, aniž by celkově zhodnotil jeho majetkové poměry a životní úroveň. Ústavní soud v daném rozhodnutí dospěl k závěru, že výši výživného měl soud určit na základě všech těchto řádně zjištěných skutečností, přičemž přisvědčil názoru stěžovatelky, že pokud by takto určené výživné, odpovídající odůvodněným potřebám dětí, nebyl otec schopen ze svých nízkých příjmů platit, musel by část svého majetku zpeněžit a takto získané peníze pro placení výživného použít.*“

Stručný závěr?

ÚS nakonec zrušil rozhodnutí odvolacího soudu. Důvodem je, že odvolací soud neposoudil, zda bude stanovená výše výživného odůvodněným potřebám nezletilých nadále odpovídat a nevypořádal se se skutečnostmi a návrhy, které vyšly v řízení najevo.

Pl. ÚS 15/09 ze dne 08. 07. 2010 Ke lhůtě k popření otcovství

Uvedeným plenárním nálesem zrušil ÚS stanovení § 57 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

Proč bylo toto ustanovení napadeno:

1. Dle stěžovatele s odkazem na evropskou judikaturu je nutné, aby biologická a společenská realita převážila nad právními domněnkami a nad požadavkem právní jistoty vztahů a aby jakákoliv domněnka otcovství mohla být účinně vyvrácena. Související argumentací stěžovatel popíral akceptovatelnost stávající právní úpravy s ohledem na fakt, že právní regulace musí respektovat sociální přesahy jeho vztahu k nezletilému dítěti. Stěžovatel taktéž odkázal na judikované právo nezletilého dítěte na vztah k biologickému otci.
2. Dle stěžovatele platná právní úprava dále porušuje právo přístupu k nezávislému a nestrannému soudu, když platná právní úprava totiž neumožňuje zpochybňovat otcovství, pokud uběhne zákonná popěrná lhůta a Nejvyšší státní zastupitelství nemá účinné procesní prostředky.
3. Dle stěžovatele platná právní úprava také porušuje právo na majetek, které lze spatřovat v povinnosti plnit za biologické rodiče, případně za stát, jakož i v důsledku toho, že dítě bude do doby dosažení věku 18 let jeho neopomenutelným dědicem.

Ohledně východisek, ze kterých vyšel ÚS, ve stručnosti odkazují na samotný nález.

Závěry ústavního soudu:

1. Lhůta prima facie bez dalšího nevykazuje a ani nemůže vykazovat znaky protiústavnosti; tyto pak mohou být dány teprve „konkrétními okolnostmi“ posuzované věci, jinými slovy, „posouzení ústavnosti lhůty je posouzením kontextuálním“ [nález sp. zn. Pl. ÚS 6/05 ze dne 13. 12. 2005 (N 226/39 SbNU 389;

531/2005 Sb.)). Těmito konkrétními okolnostmi jsou dle dosavadní judikatury Ústavního soudu zejména nepřiměřenost (disproporcionalita) lhůty ve vztahu ke lhůtu časově omezené možnosti uplatnění ústavně garantovaného práva [nález sp. zn. Pl. ÚS 5/03 ze dne 9. 7. 2003 (N 109/30 SbNU 499; 211/2003 Sb.)] nebo svévole zákonodárce při stanovení lhůty (jejím zakotvení nebo zrušení) [nález sp. zn. Pl. ÚS 2/02 ze dne 9. 3. 2004 (N 35/32 SbNU 331; 278/2004 Sb.)].

2. Nezbytné, aby tak právní řád vedle domněnek vytvořil právní prostředky, na jejichž základě se osoba, jejíž otcovství bylo stanoveno na základě domněnky a která popírá své biologické otcovství, mohla domáhat ochrany svých subjektivních práv tím, že v řízení před příslušným orgánem veřejné moci prokáže, že není biologickým otcem dítěte.
3. Za prostředek směřující k ochraně základního práva právního otce nelze považovat popěrnou žalobu, kterou může podat nejvyšší státní zástupce podle § 62 zákona o rodině. Jedná se totiž o právní prostředek, jenž sleduje odlišný účel než žaloba podle napadeného ustanovení.
4. Při stanovení popěrné lhůty totiž nelze vycházet z presumpce, že právní otec musel nebo měl vědět všechny relevantní skutečnosti pro případný zájem na popření otcovství v okamžiku, kdy se o narození dítěte manželce dozvěděl. Rovněž nelze v této souvislosti klást na manžela požadavek, aby preventivně v období prvních šesti měsíců od narození dítěte přezkoumával, zda určité okolnosti svědčí pro závěr, že není biologickým otcem dítěte. Stanovení účinné možnosti domáhat se ochrany svého práva tak musí reflektovat i druhou stránku práva na ochranu soukromého a rodinného života, jež brání státu svévolným a nepřiměřeným způsobem zasahovat do soukromého a rodinného života jednotlivce.
5. K zajištění ochrany základních práv a chráněných zájmů, uvedených v bodu 29 tohoto nálezu, je tedy nutné upravit zvláštním způsobem návrh na popření otcovství, který bude možné podat v zájmu ochrany těchto práv a chráněných zájmů dotčenými osobami, a to včetně právního otce dítěte, jemuž zvláštní lhůta pro návrh, o kterém hovoří výše bod 49, již uplynula. Při konstruování přípustnosti takového návrhu bude nutno přihlídnout zejména k tomu, zda se právní otec dítěte mohl dozvědět o skutečnostech, které by jeho otcovství zpochybňovaly, zda i se znalostí těchto skutečností podnikl právní kroky k popření svého otcovství a zda popření jeho otcovství nebrání – v konkrétním případě, nikoliv paušálně – jiné chráněné zájmy, zejména zájem dítěte, jemuž čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte přiznává privilegované – nikoliv však absolutní – postavení. Zákonodárce by tedy měl při stanovení nové lhůty dopadající i na ostatní domněnky otcovství a ostatní oprávněné subjekty přihlídnout k zájmům všech dotčených účastníků řízení se zvláštním důrazem na zájem dítěte a stabilitu ustálených rodinných vztahů a potřebu rodinného zázemí pro výchovu dítěte.

II. ÚS 2155/09 ze dne 24. 11. 2009 – rozhodováno o právu dítěte na výživné i v době pomaturitního studia

Odvolací soud judikoval, že se v případě stěžovatelky nejednalo o řádné pokračování ve středoškolských studiích a přípravě na budoucí povolání, neboť nenastoupila studium bezprostředně po vykonání maturitní zkoušky.

Závěry ÚS:

1. Vyživovací povinnost rodičů k dětem tedy není podmíněna věkem, ani ukončením určitého stupně vzdělání, nýbrž pouze schopností sám se živit, což je pojem, který musí soud vyložit jednotlivě podle specifik každého konkrétního případu. V případě, že dítě, byť zletilé, pokračuje ve studiu (dokončuje studium), které zvyšuje úroveň jeho vzdělání, a tím i jeho šance na pracovním trhu, jedná se o soustavnou přípravu na budoucí povolání.
2. Sama okolnost, že stěžovatelka v plném rozsahu, třeba i z důvodu vlastní nedostatečné důslednosti ve studiu, nesložila maturitní zkoušku v řádném termínu ve školním roce 2008, ale až o několik měsíců později, automaticky nevyvolává zánik vyživovací povinnosti rodičů. (Ostatně důvody, proč stěžovatelka neodmaturovala v řádném termínu, soud ani nezjišťoval.) Z obsahu odůvodnění rozhodnutí je tak zřejmé, že odvolací soud se stěžejní otázkou, zda se stěžovatelka v rozhodné době připravovala na budoucí povolání a zda byla schopna se sama živit či zda měla jiný zdroj příjmu, v podstatě nezabýval, ale pouze povšechně zjišťoval, zda zmíněné studium angličtiny splňuje kritérium „dalšího studia“ dle vyhlášky č. 322/2005 Sb. Bylo přitom nesporné, že stěžovatelka v době přípravy na dokončení maturitní zkoušky a studia anglického jazyka si vlastním přičiněním nezajišťovala uspokojování svých existenčních potřeb, ale hradila jí je matka.

III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 02. 2010 Test způsobilosti zasáhnout do zájmu dítěte při rozhodování o střídavé výchově

Stěžovatel napadl rozhodnutí soudu „s námitkami, že i přes dobré výchovné předpoklady obou rodičů a akceptovatelné podmínky pro střídavou výchovu soud svěřil nezletilou do výchovy matce, své rozhodnutí řádně neodůvodnil, vycházel z listinného důkazu (zprávy PhDr. A. H.), jehož vznik iniciovala toliko matka a stěžovatel neměl možnost se dotazovat tvůrce tohoto důkazu, stěžovatelovy důkazní návrhy nebyly soudem přijaty, a konečně že soud nepřihlédl k závěrům znaleckého posudku, který doporučil střídavou péči jako optimální, a blíže nezkoumal „účelový a zarputilý“ nesouhlas matky se střídavou péčí, přičemž vyšel jen z obecného měřítka, že „od porodu je přirozenější fixace dítěte k ženě – matce, což nedává otcům jakoukoli možnost o své dítě osobně pečovat“, čímž mělo být zasaženo do jeho základních práv a svobod podle čl. 2 odst. 2, čl. 3 odst. 1, čl. 4 odst. 3, čl. 32 odst. 4 a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a čl. 90 Ústavy, jakož i čl. 18 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte a čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.“

ÚS při svém rozhodnutí vyšel ze zjištění, že „v řízení před soudy bylo jednoznačně prokázáno, že je v zájmu dítěte a jeví se pro něj jako optimální, aby bylo svěřeno do střídavé péče; překážku tvořil jen nízký věk dítěte a nesouhlas matky. Překážka nízkého věku nezletilé měla odpadnout v době, kdy dítě mohlo začít navštěvovat mateřskou školkou; do dovršení tohoto věku znalkyně střídavou péčí z důvodu útlého věku dítěte nedoporučila. Překážka nízkého věku proto pomínula, jakmile dítě dovršilo 3 rok svého věku, tedy v době řízení před odvolacím soudem.“

Podle ÚS totiž „jakkoli střídavá výchova předpokládá ze strany rodičů především toleranci, společnou vůli a schopnost spolu komunikovat a spolupracovat (a zejména nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů), nesmí soud na způsob této výchovy rezignovat už tehdy, kdy jeden z rodičů s tímto způsobem výchovy pro forma nesouhlasí. Je-li pak takový nesouhlas čistě obstrukční, ničím neodůvodněný resp. postrádá-li ve vztahu k výchově dítěte relevanci, nemůže o něj soud opřít své rozhodnutí.“

V předmětné věci pak ÚS zdůraznil jako závěr, že: „Jestliže soudy opřely svá rozhodnutí o tvrzení resp. nesouhlas matky a tento nesouhlas byl ve skutečnosti jedinou překážkou pro výrok o střídavé výchově nezletilé (jako znalcem deklarované optimální variantě, zcela vyhovující zájmu dítěte), pak jej musí i bez návrhu podrobit zkoumání a učinit předmětem dokazování. Nesouhlas matky se střídavou péčí může být relevantní pouze tehdy, je-li vybudován na důvodech, jež jsou způsobilé intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmu dítěte. Soud nemusí takové dokazování provádět, je-li nesouhlas rodiče založen jen na zjevně iracionálním nebo nepřezkoumatelném důvodu. Jestliže půjde o tento iracionální či nepřezkoumatelný důvod, anebo bude v řízení prokázáno, že jde o nesouhlas spočívající na důvodu prokazatelně nemajícím negativní vliv na zájem dítěte, nemohou soudy na tomto nesouhlasu vystavět rozhodnutí, kterým návrhu na svěření dítěte do střídavé (společné) péče nevyhoví. Opačný postup je totiž v rozporu se základním právem druhého rodiče na spravedlivý proces dle čl. 36 Listiny a současně zásahem nejen do jeho základního práva vychovávat a pečovat o své dítě dle čl. 32 odst. 4 Listiny, ale i do základního práva dítěte na rodičovskou výchovu a péči dle téhož článku Listiny.“

30 Cdo 1721/2009, 6. 8. 2009

Ve shora označené věci rozhodl soud prvního stupně o zbavení otce rodičovské zodpovědnosti k nezletilé dceři. Poté odvolací soud toto rozhodnutí změnil, když své rozhodnutí postavil na názoru, že zbavení rodičovské zodpovědnosti jako nejtvrdší zásah do výkonu rodičovské zodpovědnosti a potažmo tedy do práv lidských vyžaduje velmi vážné důvody, zejména pokud je argumentováno zanedbáváním povinností, což v souzené věci nebylo prokázáno.

Matka brojila proti rozsudku dovoláním s tím, že skutečnosti, že se otec od roku 2004 s nezletilou nestýká ani jí nijak nekontaktuje, neinformuje se na její prospěch ve škole či na její zdravotní stav u lékaře, a že sama nezletilá nemá o kontakt s otcem zájem, naplňují po všech stránkách druhý alternativně daný předpoklad pro zbavení rodičovské zodpovědnosti, tj. zanedbání rodičovské zodpovědnosti, a to i co se týče

intenzity, tj. zanedbávání závažným způsobem. V řízení nebylo prokázáno ani ze strany otce tvrzeno, že by snad matka otci ve styku a kontaktech s nezletilou bránila. Nic tedy nebránilo, aby se otec s nezletilou stýkal či aby se o ní alespoň výše uvedeným způsobem informoval a zajímal. Otec tak však již téměř 5 let nečiní a neprojevuje o nezletilou žádný zájem, nesnaží se a nechce se s ní stýkat či jí kontaktovat.

Závěr NS ohledně právního posouzení věci:

„Nejvyšší soud České republiky k institutu zbavení rodičovské zodpovědnosti judikoval, že závažným zanedbáváním rodičovských povinností je zejména dlouhodobé neplnění rodičovských práv a povinností (rodičovské zodpovědnosti), trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti, trestní postih pro zanedbávání povinné výživy apod. Vyložil dále, že závažným zanedbáváním rodičovských povinností je i případ, kdy rodič o dítě po dlouhou dobu neprojevil jakýkoliv zájem, neposílá mu žádné dárky, nad rámec běžného výživného mu neposkytuje ničeho, neinformoval se o jeho zdravotním stavu ani prospěchu ve škole a nepokusil se s nezletilým navázat kontakt. Zdůraznil také, že ke zbavení rodičovské zodpovědnosti nestačí jen ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale zneužívání či zanedbávání rodičovské zodpovědnosti musí dosáhnout takového stupně, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte. Předpokladem pro zbavení rodičovské zodpovědnosti je, že rodič neplní své povinnosti, ač by je plnit mohl (usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. srpna 2006, sp. zn. 30 Cdo 2873/2005, in www.nsoud.cz).

V posuzované věci krajský soud ovšem dospěl k závěru, že skutečnosti, které byly zjištěny v řízení prvoinstančním i odvolacím, nedávají žádného podkladu pro úvahu o aplikaci ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině, tedy ke zbavení rodičovské zodpovědnosti otce k nezletilé. Pokud odvolací soud zákonem předepsaným způsobem v řízení, jež nebylo zatíženo žádnými vadami, mj. zjistil, že „dítě není žádným způsobem otcem ohrožováno, otec... svou existenci připomíná pouze prostřednictvím vyšších částek, zasílaných při určitých příležitostech pro dítě.“, dále že „snaha otce o obdarování dítěte, prokázaná v celém období od roku 2004 do roku 2008 v žádném případě neumožňuje uzavírat, že by otec zanedbával své rodičovské povinnosti... když otec na dítě pamatuje při příležitosti narozenin, Vánoc.“ dále že „kontakty (roz. otce s nezletilou) byly ukončeny proto, že nezletilá otci sdělila, že se s ním stýkat nechce“, a konečně že „matka celým svým postojem v řízení, jakož i svými tvrzeními dává zjevně najevo, že si styk otce s dítětem nepřeje“, v důsledku čehož otci vracela zpět balíčky, které otec zaslal nezletilé, nelze než konstatovat, že rozhodnutí odvolacího soudu spočívá na správném právním posouzení věci, neboť hmotněprávní podmínky pro zbavení rodičovské zodpovědnosti v daném případě očividně splněny nebyly a že tedy odvolací soud rozhodl ve věci v souladu s ustálenou rozhodovací praxí dovolacího soudu. Nedůvodný je přitom v dovolání matky učiněný odkaz na shora již citované usnesení dovolacího soudu, neboť v posuzovaném případě rodič o své nezletilé dítě neprojevoval žádný zájem, neposílal dítěti ani dárky a byl ve vztahu k dítěti zcela nečinný, což

se ovšem skutkově nekryje s případem v této věci, a proto i v tomto směru dovolací argumentace matky postrádá jakoukoli judikatorní oporu.“

Usnesení o odmítnutí dovolání 30 Cdo 4496/2009, 20. 11. 2009

„Dovolání proti rozhodnutí v uvedené věci však není ve smyslu § 237 odst. 2 písm. b) o. s. ř. přípustné, neboť nesměřuje proti rozhodnutí odvolacího soudu ve věci týkající se omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, o určení (popření) otcovství nebo o nezrušitelné osvojení, v kterýchžto vyjmenovaných případech občanský soudní řád dovolání coby mimořádný opravný prostředek naopak připouští. Zákon o rodině totiž vymezuje pojem rodičovské zodpovědnosti v § 31 odst. 1 jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zejména při péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, zastupování dítěte a správu jeho jmění; nezahrnuje však omezení nebo zákaz styku rodiče s dítětem ve smyslu § 27 odst. 3 zákona o rodině. Opatření, která je soud péče o nezletilé povinen učinit v případech, kdy rodiče spolu nežijí (§ 50 zákona o rodině), kdy se nedohodli o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti (§ 49 zákona o rodině) nebo v případě rozvodu manželství rodičů (§ 25, § 26 zákona o rodině), ve svých důsledcích zpravidla vždy představují určité faktické omezení výkonu práv jednoho nebo obou rodičů ve vztahu k nezletilému dítěti; nejde však o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti ve smyslu § 44 odst. 2, 3 zákona o rodině, jak byla výše vymezena (srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 3. 4. 2001, č. j. 30 Cdo 2219/2000, in www.nsoud.cz).“

28 Cdo 3429/2008, 4. 2. 2010

Výše označené rozhodnutí se dotýká oblasti právních úkonů za nezletilého. V napadeném rozhodnutí odvolací soud potvrdil rozsudek soudu prvního stupně, jímž tento soud uložil žalované povinnost zaplatit žalobci částku ve výši 254.550,- Kč s příslušenstvím.

V posuzované věci uzavřela matka nezletilého jeho jménem tři smlouvy o stavebním spoření, z nichž po jejich zrušení byly převedeny naspóřené částky na účet matky.

Nejvyšší soud považoval v dané věci za klíčové posouzení právní otázky, zda platby rodiče (či rodičů) na účet vedený na základě smlouvy o stavebním spoření ve prospěch nezletilého dítěte lze považovat za darování ve smyslu § 628 obč. zák., kterak dovodily soudy obou stupňů.

Podle NS „Jestliže je tedy nezletilé dítě účastníkem smlouvy o stavebním spoření, pak mu z takto vzniklého právního vztahu vyplývají určitá práva a povinnosti. Za plnění povinností nezletilého jsou pak opět odpovědní jeho zákonní zástupci, přičemž s právy z daného závazkového právního vztahu plynoucími musí nakládat s péčí řádného hospodáře ve smyslu § 37a z. o. r. Tyto povinnosti jsou součástí rodičovské odpovědnosti podle § 31 z. o. r. Jestliže potom z obsahu závazkového právního vztahu, jehož účastníkem je nezletilé dítě, vyplývá povinnost něco plnit (v daném případě ukládat u stavebního spořitelny vklady ve smluvené výši – § 5 odst. 1 zákona č. 96/1993 Sb.), jsou ke splnění této povinnosti povolání zákonní zástupci nezletilého.“

S ohledem na tento závěr pak NS po zhodnocení skutkového stavu uzavřel, že: „Při právním úkonu, kdy je nezletilému dítěti poukázána na jeho účet u stavební spořitelny určitá finanční částka, jde o jednání v jeho prospěch a zpravidla nedochází ke kolizi mezi jeho zájmy a zájmy jeho rodičů. Z hlediska právního posouzení dochází v zásadě ke vzniku právního vztahu vyplývajícího z darovací smlouvy mezi rodiči a nezletilým dítětem a vzniku pohledávky nezletilého vůči stavební spořitelně. To vše v okamžiku připsání finanční částky ve prospěch spořicího účtu nezletilého. Právě z tohoto důvodu nelze považovat za přílehlavou námitku dovolatelky ohledně nedostatku písemné formy darovací smlouvy podle § 628 odst. 2 obč. zák., neboť darování a převzetí věci v tomto případě spadá v jeden okamžik.“

21 Cdo 298/2010, 23. 2. 2010

Ve výše označené věci rozhodoval NS o dovolání muže, jehož žaloby byla v předchozích instancích pro nedostatek aktivní věcné legitimace zamítnuta.

V dovolání žalobce brojil proti zamítavým rozhodnutím odkazy na recentní judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a Ústavního soudu ČR akcentující biologické rodičovství před právním, přičemž není cesty k získání relevantního vzorku ke genetickému posouzení, přičemž bez souhlasu právních rodičů nezletilého dítěte nemá žalobce prakticky žádný právní prostředek, jak otcovství manžela matky popřít a nelze tak následně ani určit jeho otcovství k dítěti.

Podle dovolatele, který po získání vzorku DNA určil své rodičovství, ustanovení čl. 8 Úmluvy nelze vykládat pouze tak, že směřuje k ochraně rodinného života, který „již existuje“, ale že výklad musí být rozšířen i „na potencionální vztahy, které se teprve mohou vyvinout mezi biologickým otcem a dítětem narozeným mimo manželství“, tedy že rodinným životem jsou rozuměny i jiné vztahy než jen ty, založené na institutu manželství, a že i takovému rodinnému životu, v rámci něhož dotyčné vztahy teprve budou vznikat a utvářet se, je třeba zajistit ochranu (věc „Nylund proti Finsku“).

Závěrem namítl, že soudy svým rozhodnutím brání dítěti v právu znát svého otce.

Závěry Nejvyššího soudu:

„V zájmu dítěte je bezpochyby soulad mezi biologickým, právním a sociálním rodičovstvím, tedy mezi rodičovstvím založeným biologickými vazbami mezi dítětem a poskytovatelem genetického materiálu (biologické rodičovství), rodičovstvím, kde rodič vykonává péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví a o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj (sociální rodič), a rodičovstvím založeném na právních domněnkách, kdy rodičem je ten, koho zákon za rodiče dítěte považuje (právní rodičovství). Není-li tento soulad dobře možný, je třeba s ohledem na konkrétní okolnosti případu uvážit, který z uvedených aspektů rodičovství převažuje.“

„Platná právní úprava vychází při určování mateřství z přirozenoprávních základů. Určené mateřství zakládá absolutní statusový vztah mezi matkou a dítětem, bez něhož nelze určit ani

otcovství, ani další rodinné vazby. Prostřednictvím statusové žaloby žalobce v přezkoumávané věci nesleduje (pouze) uvedení právního otcovství k žalované 3) do souladu s otcovstvím biologickým a sociálním, ale vytvoření stavu nového, založeného čistě na biologické vazbě mezi ním a žalovanou 3). Tímto způsobem zamýšlený stav se však neomezuje na právo dítěte znát svého rodiče, ale – jak žalobce výslovně uvádí v dovolání – směřuje (a nutně musí směřovat) k výkonu rodičovských práv, která se teprve mohou odvíjet od statusu otce“.

„Rozdílné zacházení mezi biologickým otcem a manželem matky dítěte pramení v přezkoumávané věci ze stanoviska žalované 1) jako matky dítěte a žalované 3), formulovaného jejím opatrovníkem. Kdyby žalovaná 1) opravdu zamýšlela vytvářet úzké rodinné vazby se žalobcem v takové podobě, aby se žalobce stal nejen biologickým, ale i sociálním a právním otcem žalované 3), pak by k tomu plně postačovalo popření otcovství žalovaného 2) podle ustanovení § 59 odst. 2 zákona o rodině a následně určení otcovství žalobce podle druhé domněnky otcovství obsažené v ustanovení § 52 odst. 1 zákona o rodině. Protože však žalovaná 1) výslovně prohlašuje, že za „biologického, sociálního a právního otce“ nezletilé považuje žalovaného 2), pak jednoznačně dává přednost zachování status quo, který tu byl v době rozhodování soudů obou stupňů a který byl ostatně zjištěn také opatrovníkem žalované 3). Žalovaná 1) a opatrovník žalované 3) dávají přednost takovému uspořádání vztahů, které vychází z faktického integrování žalované 3) do rodiny žalovaných 1) a 2), včetně vytváření vazeb nezletilé s dalšími sourozenci. Žalovaní 1) a 2) konzistentně před zahájením řízení a v průběhu řízení před soudy obou stupňů prohlašovali, že vytváří stabilní rodinné prostředí pro žalovanou 3), v němž se může odpovídajícím způsobem rozvíjet a kde jsou uspokojovány materiální a citové potřeby dítěte, a uvedený stav potvrzuje opatrovník žalované 3), který jí byl ustanoven také z důvodu, aby bylo naplněno ustanovení čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Tento stav samozřejmě neodpovídá představám žalobce, je ovšem v zájmu žalovaných 1) a 2) a v podobě stabilizovaného rodinného prostředí přináší užitek též žalované 3).“

Závěrem:

V některých případech jsem si dovolil stručně okomentovat jednotlivá rozhodnutí, zbytek ponechávám plně na vašem hodnocení. Doufám, že tento základní přehled částečně nastíní aktuální judikaturu obou vrcholných soudů. V praxi je třeba judikaturu obou soudů sledovat, když zejména judikatura Ústavního soudu se v poslední době vyvíjí a obsahuje zásadní rozhodnutí pro právní praxi i praxi orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Za zásadní zmínku stojí především rozhodnutí dopadající na podmínky střídavé péče a rozhodnutí, v němž se ústavní soud pregnatně vyjádřil k věku, od něhož má dítě právo vyjádřit se u soudu.

Uvedené rozsudky jsou bezezbytku převzaty ze zdrojů nalus.usoud.cz a www.nsouid.cz.

Předběžná opatření v judikatuře soudů

Michaela Janočková, Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí

Předběžná opatření jsou v českém právním řádu upravena především v § 74 a následujících zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (v textu dále jen jako „o. s. ř.“), a svou povahou jsou řazeny mezi procesní postupy výjimečné a mimořádné povahy. Přichází v úvahu tehdy, kdy není možné ochranu práv subjektu zajistit jiným, obvyklým způsobem.¹

Cílem tohoto příspěvku není přinést ucelený přehled a komentář platné právní úpravy. V jeho úvodu proto bude uvedeno stručné shrnutí základních prvků vyplývajících z příslušných ustanovení o. s. ř. Naopak se text bude šířeji věnovat rozhodnutím soudů a stanoviskům jiných relevantních orgánů, jež se týkají vydávání předběžných opatření ve vztahu k nezletilým dětem. V závěru bude zmíněna i v mnohém se odlišující právní úprava předběžného opatření obsažená v nařízení Rady ES č. 2201/2003, ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000 (v textu dále jen jako „nařízení Brusel II bis“). Tato problematika je čím dál více aktuální s rostoucím počtem mezinárodních svazků a rodin, jež žijí v různých státech EU. Je proto zmíněno rozhodnutí Evropského soudního dvora (dále jen jako „ESD“) jako instituce EU, která je oprávněna podávat výklad právních předpisů EU.

Obecná shrnutí aktuální právní úpravy

Účelem předběžného opatření je, jak vyplývá již z názvu institutu, prozatímní úprava poměrů účastníků, a to i přesto, že doposud nemuselo být zahájeno ani samotné řízení o meritů věci, případně nebylo v řízení postoupeno do té míry, aby mohlo být vydáno konečné rozhodnutí. Návrh na vydání předběžného opatření je možno podat jak před zahájením řízení, tak i v jeho průběhu.² Z principu věci je vyloučeno, aby úprava vztahů obsažená v předběžném opatření zasahovala do minulosti.³

Oprávněným subjektem k vydání usnesení o předběžném opatření je soud, který je příslušný rozhodovat ve věci samé.⁴ Výjimkou související s tématem příspěvku je § 76a o. s. ř., který výjimečně přesouvá místní příslušnost soudu na obecný soud navrhovatele. Soud vydává předběžné opatření v zásadě na návrh, přičemž odchýlná úprava je ve věcech, kdy může soud zahájit řízení i bez návrhu. Dle § 76a je k podání

1 Blíže DAVID, L. a kol. Občanský soudní řád, Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. s. 307. ISBN 978-80-7357-460-4.

2 Srov. § 102 o.s.ř.

3 Blíže DAVID, L. a kol. Občanský soudní řád, Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. s. 308. ISBN 978-80-7357-460-4.

4 Blíže § 74 odst. 3 o.s.ř.

návrhu zákonem výslovně aktivně legitimována pouze obec s rozšířenou působností.¹ Rozhodnutí bude mít formu usnesení. Pro rozhodnutí o předběžném opatření je rozhodující stav věci v době vyhlášení usnesení soudu, který rozhodoval věc v prvním stupni.

Soud je povinen rozhodnout o vydání předběžného opatření bezodkladně, nejpozději do 7 dní od podání návrhu, a to i bez slyšení účastníků a nařízení jednání. Speciální zkrácená lhůta je stanovena pro předběžná opatření týkající se nezaopatřených nezletilých dětí podle § 76a (24 hodin) a v případech domácího násilí dle § 76b o. s. ř. (48 hodin).

Účastníky řízení jsou ti, kteří by byli účastníky řízení o věci samotné, platí zde tedy obecná ustanovení tzv. definic účastenství obsažených v § 90 a 94 o. s. ř. Náležitosti podání upravuje § 75 o. s. ř. Výslovně je zdůrazněna povinnost navrhovatele připojit listiny, jichž se dovolává, což je však navrhovateli často opomíjeno.

Za určitých podmínek je možno uložit žadateli o vydání předběžného opatření povinnost složit jistotu k zajištění škody nebo jiné újmy, jež by mohla vzniknout vydáním předběžného opatření. Toto ustanovení není zásadně použitelné pro věci týkající se úpravy poměrů nezletilých dětí. Případá však v úvahu např. v řízení podle § 193a a násl. o. s. ř. o návrat nezletilého dítěte ve věci mezinárodního únosu dítěte.

Subjekt, který se domáhá vydání předběžného opatření, musí prokázat, že zde existují předpoklady pro vydání předběžného opatření, tedy je zde naléhavá (nutná) potřeba prozatímně upravit poměry účastníků, případně, že by výkon rozhodnutí byl v budoucnu ohrožen. Na druhou stranu však postačí, když existenci skutečností rozhodných pro uložení určitých povinností (nárok navrhovatele) pouze osvědčí v základních prvcích (bude se jevit jako pravděpodobná).² Je nutno zdůraznit, že se bude jednat o úpravu prozatímní, tudíž nemůže nahrazovat ani předjímat konečné rozhodnutí ve věci.

§ 76 o. s. ř. obsahuje demonstrativní výčet povinností, jež mohou být předběžným opatřením uloženy, tedy aby povinný subjekt zejména:

1. hradil výživné v nezbytné míře (nejen dítěti, ale i neprovdané matce),
2. odevzdal dítě do péče druhého z rodičů, resp. osoby, jež soud určí,
3. poskytl alespoň část pracovní odměny,
4. složil peněžitou částku či věc do úschovy soudu,
5. nenakládal s určitými věcmi či právy,
6. něco vykonal, něčeho se zdržel nebo něco snášel.

¹ Blíže DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 428. ISBN: 978-80-7400-107-9.

² Blíže DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 437. ISBN: 978-80-7400-107-9.

Usnesení o předběžném opatření je vykonatelné vyhlášením a může pozbyt účinnosti při splnění podmínek vypočtených v § 77 odst. 1 o. s. ř.¹, případně jej soud zruší, jestliže pominuly důvody vydání předběžného opatření (odstavec druhý).

Judikatura a relevantní stanoviska orgánů ve věcech předběžných opatření

Bylo by nad rámec tohoto informativního příspěvku věnovat se detailně judikatuře týkající se všech aspektů obsáhlé problematiky předběžných opatření. V dalším textu je tak věnována pozornost zajímavým rozhodnutím a stanoviskům z posledních let, s nimiž je možné se relativně často setkávat v praxi a jejichž řešení není úplně nasnadě. S ohledem na zaměření příspěvku se bude jednat o judikaturu z oblasti rozhodovací praxe o výchově a výživě dětí. Jelikož roste počet mezinárodních vztahů, je na konci příspěvku věnována pozornost i judikatuře Evropského soudního dvora, který podává výklad nařízení Brusel II bis, který obsahuje samostatnou úpravu institutu předběžného opatření, která je v mnohém od české právní úpravy odlišná.

Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2004, III. ÚS 459/03

Nezletilý (tehdy asi šestiletý) chlapec byl v manželství vychováván rodiči. Poté co u něho bylo zjištěno zhoubné rakovinové onemocnění, byl převezen na Klinikou dětské onkologie Fakultní nemocnice Brno. Zde byl léčen klasickou cestou – chemoterapie, krevní deriváty a transfuze. K postupu lékařů udělili rodiče nejprve souhlas. Dítě bylo propuštěno do domácího léčení s tím, že byl stanoven konkrétní termín, kdy se má dítě vrátit k další léčbě, jinak by mohly nastat fatální důsledky pro zdraví a život dítěte. Rodiče dítěte však odmítli vydat souhlas pro další efektivní léčbu s odkazem na své náboženské smýšlení (Svědci Jehovovi) a žádali pro dítě pouze léčbu utišujícími prostředky (paliativní léčba).

Na podnět nemocničního zařízení podal příslušný OSPOD návrh na vydání předběžného opatření podle § 76a o. s. ř., kde žádal, aby bylo dítě předáno do péče shora jmenované kliniky. Tomuto návrhu bylo soudem okamžitě vyhověno. Krajský soud k odvolání rodičů dítěte prvoinstanční rozhodnutí potvrdil. Rodiče podali ústavní stížnost.

Ústavní stížnost byla zamítnuta s následujícím odůvodněním. Rodiče argumentovali porušením článku 32 odst. 4 Listiny. Tento argument byl však rázně odmítnut, jelikož dítě bylo z péče rodičů pouze na základě soudního rozhodnutí a na základě zákona. Jednáním nižších soudů nebylo ani porušeno právo rodičů i dítěte na svobodu náboženského vyznání, jelikož v textu poměrnosti převážilo právo dítě (viz dále).

¹ § 77 o. s. ř.: (1) Předběžné opatření zanikne, jestliže

- a) navrhovatel nepodal v zákonné lhůtě nebo ve lhůtě soudem určené návrh na zahájení řízení;
- b) nebylo návrhu ve věci samé vyhověno;
- c) bylo návrhu ve věci samé vyhověno a uplynulo patnáct dní od vykonatelnosti rozhodnutí o věci;
- d) uplynula určená doba, po kterou mělo trvat.

Ústavní soud se dále zabýval otázkou poslední podmínky obsažené v článku 32 odst. 4 Listiny, a to tedy zda byla dána nezbytnost zásahu orgánů státu v demokratické společnosti. Soud konstatoval, že je nutno dodržovat spravedlivou rovnováhu mezi právy rodiče a dítěte. Podle konkrétních podmínek případu však mohou zájmy dítěte převážit nad zájmem rodičů. Jelikož není přípustné, aby rodiče přijímali rozhodnutí škodlivá pro zdraví a rozvoj dítěte, byla rozhodnutí nižších soudů posouzena jako vydaná v souladu se základními právy a svobodami osob. Nad všemi dotčenými právy zde převážilo právo dítěte na život a zdraví.

Stanoviska veřejného ochránce práv k činnosti OSPOD ve vztahu k předběžným opatřením směřujícím k ústavní výchově dětí

Ačkoli stanoviska ombudsmana nejsou právně závazná, mají nespornou kvalitu kvalifikovaného výkladu práva a morální síly. Ombudsman dlouhodobě a pravidelně sleduje činnost OSPOD nejen ve vztahu k péči o nezletilé. Níže jsou uvedeny výtahy ze dvou stanovisek k situacím, kdy OSPOD podával návrh na předběžné opatření

1. *Stanovisko ze dne 23. 4. 2006, 2653/2005/VOP/AŽ*: Rodiče šesti nezletilých dětí byli vazebně stíháni. Jelikož zde dle zjištění OSPOD nebyla osoba, jež by péči o děti mohla zajistit, podal návrh na svěření dětí do ústavní péče dle § 76a o. s. ř. Soud návrhu vyhověl. Ombudsman vytýkal OSPOD zejména nedostatečné zjištění rodinného zázemí dětí, tedy zda opravdu není žádná osoba, jež by se po dobu absence péče rodičů, mohla o děti postarat. Poměrně krátce po nařízení ústavní výchovy totiž děti začaly utíkat k příbuzným ze strany matky a jejich poměry se později ukázaly být vhodné pro výchovu dětí. Ombudsman proto konstatoval, že přestože o návrhu rozhoduje autoritativně soud, je i nadále OSPOD zodpovědný za obsah návrhu a jako výlučný navrhovatel je povinen i nadále zkoumat, zda jsou dány podmínky pro tak závažný zásah do rodinného a soukromého života.
2. *Stanovisko ze dne 30. 12. 2005, 3998/2005/VOP/KP*: Toto stanovisko doplňuje výše uvedené v rozsahu odpovědnosti OSPOD za další vývoj ve věci. V případě, že OSPOD zjistí, že došlo k takové změně podmínek v rodině, které umožňují návrat dítěte zpět, je povinností OSPOD podat návrh na zrušení existujícího předběžného opatření.

Ombudsman také OSPODu vytkl nevhodný úřední postup a další pochybení. Zároveň připomněl, že názor a vyjádření OSPOD je mnohdy pro soud stěžejním vodítkem pro rozhodnutí, proto ke zprávě musí být přístupováno s náležitým zřetelem.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. 6. 2009, 20 Cdo 5478/2007

Poměrně běžnými předběžnými opatřeními jsou usnesení upravující vyživovací povinnost k nezletilým dětem. Soud může stanovit výživné v přiměřené výši. Je

nutno zdůraznit, že takové rozhodnutí není predikcí meritorního rozhodnutí a není vydáno na podkladě důkladného prozkoumání podmínek dle § 85 a násl. ZOR.

Uvedené rozhodnutí se týká fáze výkonu rozhodnutí, kdy specifikuje okamžik zániku předběžného opatření. Předběžným opatřením byla otci nezletilé stanovena konkrétní částka pro hrazení výživného. Oprávněná podala návrh na výkon tohoto rozhodnutí. V průběhu řízení však vyšlo najevo, že bylo v téže věci vydáno i meritorní rozhodnutí. Nejvyšší soud proto dovodil, že předběžné opatření, které oprávněná uváděla jako exekuční titul, již zaniklo na základě § 77 odst. 1 písm. c), jelikož bylo návrhu ve věci samé vyhověno a uplynulo 15 dní od vykonatelnosti takového rozhodnutí.

Ačkoli však předběžné opatření zaniklo, neznamená to zrušení tohoto usnesení. Předběžné opatření jako rozhodnutí stále existuje, je však neúčinné, tedy takové předběžné opatření pozbylo způsobilosti mít vliv na ty právní vztahy, k jejichž regulaci původně sloužilo.

Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. 10. 1995, 7 Co 1834/1995

Nezletilá byla na základě dřívějšího předběžného opatření předána do ústavní výchovy. Dětský domov hodlal pro děti uspořádat prázdninový výlet do Řecka, kdy bylo nutné vydat dítěti vlastní cestovní doklad. Jelikož s tímto rodiče nesouhlasili, podal OSPOD podnět k soudu na zahájení řízení o nahrazení souhlasu rodičů k vydání cestovního pasu pro nezletilou. Opatrovníkem dítěte byl ustanoven výše uvedený OSPOD. Soud takové předběžné opatření vydal. V polovině prázdnin (po návratu dítěte) vzal OSPOD svůj návrh zpět a soud řízení zastavil, mimo jiné pro bezpředmětnost řízení. Rodiče podali proti rozhodnutím soudu odvolání, přičemž odvolací soud vyhověl jejich návrhu (změnil rozhodnutí prvostupňového soudu tak, že se souhlas nevydává). V odůvodnění Krajský soud argumentuje tím, že předběžným opatřením není možné nahrazovat rozhodnutí ve věci, tedy že předběžné opatření nelze v zásadě vydat v případě, že by jeho obsah byl totožný s meritorním rozhodnutím ve věci.

Na tuto problematiku navazuje otázka nahrazení souhlasu zákonného zástupce dítěte (typicky druhého rodiče) s jeho trvalým přestěhováním do zahraničí. Dle § 49 ZoR jsou rodiče povinni dohodnout se na podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, čímž je myšlena např. otázka vzdělávání dítěte, zdravotní péče o něho a v neposlední řadě v místě jeho reálného/fyzického bydliště. Tato otázka je ožehavá i u sporů rodičů na úrovni vnitrostátní, natož v případě zapojení mezinárodního prvku. Pokud chce tedy jeden z rodičů změnit obvyklé bydliště dítěte do zahraničí, měl by k tomu mít souhlas druhého rodiče (nejlépe písemný pro usnadnění důkazní situace v případě budoucího sporu). Takový krok je většinou otázkou delšího rozmyšlení a přípravy, dle názoru autorky zde proto v zásadě místo pro užití předběžného opatření není.

Zrcadlově k výše popsané situaci stojí stanovisko rodiče, který chce přestěhování dítěte zabránit. Z praxe vyplývá poznatek, že ke zjištění, že jeden z rodičů hodlá dítě natrvalo přemístit do zahraničí, dojde druhý rodič až poměrně těsně před samotným přesunem dítěte do zahraničí. Jako jeden z preventivních kroků proti protiprávnímu přemístění či zadržení dítěte v zahraničí¹ je tak doporučováno podání návrhu na předběžné opatření (s ohledem na okolnosti případu meritorní rozhodnutí), kterým by byla uložena povinnost rodiči (případně i dalším osobám) zdržet se vycestování s dítětem do zahraničí bez písemného souhlasu druhého rodiče či soudu.

Vydávání takových předběžných opatření není v ČR zatím příliš rozšířené.² Přestože ani takové rozhodnutí není s to efektivně zabránit protiprávnímu přemístění či zadržení dítěte v zahraničí, je důležitým podkladem pro žádost o návrat dítěte dle Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, který *de facto* prokáže, že přemístění či zadržení dítěte v zahraničí bylo protiprávní dle práva státu obvyklého bydliště dítěte ve smyslu jmenované úmluvy.

Zákaz setkávání násilné osoby s nezletilými dětmi na základě § 76b o. s. ř

Poměrně novým institutem o. s. ř. je ustanovení § 76b, které umožňuje postoupit efektivní restriktivní kroky proti osobám páčajícím domácí násilí, a to v civilní rovině.³ V souvislosti s tímto řízením je možné zvažovat, zda i dítě může podat návrh dle § 76b o. s. ř., resp. kdo je oprávněn toto za něho učinit. Jelikož dítě v takové věci nebude mít s největší pravděpodobností procesní způsobilost, bude nezbytné, aby bylo zastoupeno. Dle § 37 odst. 1 ZoR je však vyloučeno zastupování zákonnými zástupci (typicky rodiči dítěte), jelikož je podle okolností případu pravděpodobné, že jeden z nich bude pachatel a druhý oběť domácího násilí. Dítěti by proto pro podání takového návrhu musel být ustanoven opatrovník.

S ohledem na výše popsaný postup se jeví výhodnější postupovat dle § 81 o. s. ř., kdy soud zahájí řízení o úpravě styku se subjektem páčajícím domácí násilí *ex officio*

1 Ve smyslu článku 3 a 5 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.

2 Doposud nebylo publikováno (dle vědomostí autorky ani vydáno) žádné sjednocující stanovisko ani soudu Nejvyššího soudu ani soudu krajského.

3 § 76b o. s. ř.: (1) Je-li jednáním účastníka, proti kterému návrh směřuje, vážným způsobem ohrožen život, zdraví, svoboda nebo lidská důstojnost navrhovatele, předseda senátu předběžným opatřením uloží účastníku, proti kterému návrh směřuje, zejména aby

a) opustil společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, nezdržoval se ve společném obydlí nebo do něj nevstupoval,

b) nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí navrhovatele a nezdržoval se tam,

c) se zdržel setkávání s navrhovatelem, nebo

d) se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.

(2) Výjimky vyplývající z plnění povinností uložených předběžným opatřením účastníku, proti kterému návrh směřuje, stanoví soud, a to s přihlédnutím k jeho oprávněným zájmům.

(3) Předběžné opatření podle odstavce 1 trvá jeden měsíc od jeho vykonatelnosti. Předcházelo-li rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření podle odstavce 1 vykázaní podle zvláštního právního předpisu^{33c}), počíná tato lhůta dnem následujícím po dni, v němž uplynula lhůta stanovená v tomto zvláštním právním předpise. V případě podání návrhu na prodloužení předběžného opatření podle odstavce 4 neskončí lhůta dříve, než soud o takovém prodloužení rozhodne.

Odstavec 4 a 5 byly z důvodu obsáhlosti z příspěvku vypuštěny.

(a to i např. z podnětu OSPOD nebo příslušného oddělení soudu, které by projednávalo návrh druhého rodiče nezletilých na vydání rozhodnutí podle § 76b).¹

Předběžná opatření ve věci nezletilých dle článku 20 nařízení Brusel II bis.

V článku 20 nařízení Brusel II bis, je obsažena právní úprava předběžných a zajišťovacích opatření, jež je možno přijmout v případech s tzv. mezinárodním prvkem. Mezinárodní prvek musí zahrnovat pouze vztahy mezi členskými státy EU.

Nařízení obsahuje pouze úpravu určitých otázek, zejména vymezuje podmínky, kdy je možno předběžné či zajišťovací opatření vydat. Samotné vydání, forma a náležitosti, lhůty a další skutečnosti vázané na vydání předběžného opatření se pak řídí vnitrostátním právem státu, který předběžné opatření vydal, ačkoli není příslušný ve věci samé.

Je nezbytné zdůraznit, že pro výklad obsahu pojmu předběžného opatření podle nařízení Brusel II bis je nutno tento institut vykládat autonomně, tedy bez vazby na jakékoli vnitrostátní normy, doktríny a postupy některého z členských států. Porušení tohoto principu by nutně vedlo k roztržičnosti postupů jednotlivých států a zmatkům. Autonomní výklad ve svých rozhodnutích podporuje i ESD jako jediná instituce EU pověřená výkladem práva EU.

Předběžné opatření je i podle čl. 20 nařízení Brusel II. bis považováno za mimořádný prostředek, který lze užít pouze za stanovených podmínek a výjimečně. Tento status podporuje i zvláštní úprava příslušnosti soudu, kdy je k jeho vydání oprávněn soud, který je jinak nepříslušný ve věci samé.

Výklad obsahu článku 20 nařízení Brusel II bis. a zejména podmínek vydání rozhodnutí dle uvedeného ustanovení podal ESD především v rozhodnutí ve věci *Detiček*.²

Jednalo se o spor mezi paní Detiček, občankou Slovinska, bytem ve Slovinsku, a panem Mauriziem Sgueglio, občanem Itálie a bytem tamtéž. Soud státu obvyklého bydliště dítěte, Itálie, rozhodl, že je v zájmu dítěte přijmout určitou úpravu jeho poměrů a tu prozatímně zakotvil v předběžném opatření vydaném v souladu s právem Itálie (svěření dítěte do ústavní výchovy). Matka okamžitě dítě přemístila z Itálie do místa svého rodiště ve Slovinsku. Otec se domáhal uznání a výkonu italského předběžného opatření na slovinském území.

Slovinské orgány se po poměrně dlouhou dobu marně pokoušely vykonat rozhodnutí italského soudu (italské předběžné opatření bylo prohlášeno za vykonatelné).³ Poté na návrh

1 Blíže také viz ČUHELOVÁ, K. Zákaz setkávání otce s nezletilým dítětem a ustanovení § 76b o. s. ř. Bulletin advokacie, 2008, č. 10. s. 41. ISSN-1210-6348

2 Rozsudek soudního dvora (třetího senátu) ze dne 23. 12. 2009, zn. C-403/09.

Těto problematice se věnoval i v rozhodnutí ve věci A ze dne 2.4. 2009, značka C-523/07, tam však byl výklad článku 20 převážen důležitým stanoviskem k pojmu obvyklého bydliště.

3 Jedním z pochybení slovinských soudů konstatovaných ESD bylo neúměrné prodlužování protiprávního statusu quo, kdy nebylo možno dosáhnout výkonu rozhodnutí. Tuto praxi již několikrát kritizoval i Evropský soud pro lidská práva např. rozhodnutí *Ignacolo-Zenide vs. Romania* či *McReady vs. Česká Republika*.

matky vydal slovinský soud nové rozhodnutí – předběžné opatření, které bylo svým obsahem odporující předchozímu italskému předběžnému opatření (výkon italského předběžného opatření stále ještě probíhal- nebyl ukončen). Slovinský soud svůj postup zdůvodnil plynutím času, které mělo založit tak výraznou změnu poměrů dítěte, že vyžadovalo novou urgentní úpravu.

ESD měl na základě slovinským soudem položené předběžné otázky rozhodnout, zda byla dána příslušnost slovinského soudu a zda byly splněny podmínky pro rozhodnutí o předběžném opatření.

ESD shrnul, že pro vydání předběžného opatření podle článku 20 nařízení Brusel II bis musí být kumulativně splněny tyto podmínky:

1. naléhavost
2. omezení v subjektech a objektech, na něž může předběžné opatření dopadat
3. musí mít dočasnou povahu.

Obsah podmínky naléhavosti je nutné chápat v tom smyslu, že za daných podmínek není možné postupovat prostřednictvím soudu příslušného k rozhodování ve věci samé, a danou situaci, v níž se dítě nachází, je nutné vyřešit okamžitě. Není přípustná argumentace, že vlivem plynutí času, změny okolností případu (začlenění dítěte do nového prostředí), vznikne naléhavá potřeba vydání předběžného opatření ve smyslu článku 20 nařízení Brusel II bis. Takový postup by odporoval základní zásadě právní jistoty, kdy platí, že protiprávním konáním či stavem nelze založit stav v souladu s právem.

Slovinský soud svým nesprávným postupem *de facto* vytvořil situaci, kdy ačkoli bylo přemístění dítěte do Slovinska shledáno jako protiprávní (a stále nebylo ukončeno ani přerušeno řízení o výkon rozhodnutí), byl takový stav rozhodnutím soudu konsolidován a byl jím založen stav imitující soulad s právem.¹ V důsledku tak došlo k revizi původního rozhodnutí v meritu věci, a to i přesto, že je takový postup výslovně vyloučen článkem 24 nařízení Brusel II bis.

Druhá podmínka zahrnuje omezení, kdy se rozhodnutí soudu dle článku 20 musí týkat pouze osob (a majetku), které se nachází v členském státě, v němž je rozhodováno o předběžném opatření. Ve věcech rodičovské zodpovědnosti se rozhodnutí nevztahují pouze na samotné dítě, ale i na oba jeho rodiče, resp. nositele rodičovské zodpovědnosti. Z této podmínky tudíž vyplývá nutnost setrvání, ač již krátkodobého, všech dotčených osob na území toho členského státu EU, v němž je sídlo soudu, který o předběžném opatření dle článku 20 nařízení Brusel II bis rozhoduje.

Z praktických zkušeností však vyplývá, že splnit tento požadavek je mnohdy velmi obtížné, jelikož např. finanční situace neumožňuje rodiči cestovat do státu

¹ Autorka upozorňuje na skutečnost, že se povinnému subjektu v době vydání slovinského rozhodnutí dařilo dlouhodobě vzdorovat a mařit výkon italského soudního rozhodnutí na Slovinsku. Bohužel se i ve vnitrostátních podmínkách praxe opatrovnických soudů setkáváme s případy, kdy soud svým rozhodnutím aprobejuje dlouhodobý stav, který nelze hodnotit jako plně v souladu s právem.

aktuálního pobytu dítěte. Nezbyvá proto než konstatovat, že trvání na tomto výkladu bez sebemenší výjimky vytvoří z tohoto ustanovení v praxi nepoužitelnou normu.

Jelikož opatření dle čl. 20 odst. 2 nařízení Brusel II bis pozbývají účinnosti v případech, že soud členského státu příslušný k rozhodování ve věci samé přijal opatření, která považuje za vhodná,¹ je nasnadě formulování principu dočasnosti takových rozhodnutí.

Otevřenou otázkou tak zůstává, zda je po přijetí uvedeného opatření (presumujeme-li jeho vydání v souladu s výše uvedenými podmínkami) nutné věc postoupit soudu druhého členského státu příslušného rozhodnout ve věci samé. Tato povinnost nevyplývá přímo z textu nařízení Brusel II bis. ESD však konstatoval, že s odkazem na Úmluvu o právech dítěte a z ní plynoucí povinnost dbát za všech okolností nejlepšího zájmu dítěte, musí vnitrostátní soud, který předběžné či zajišťovací opatření dle článku 20 vydal, informovat o jejich přijetí přímo nebo prostřednictvím ústředního orgánu ve smyslu článku 53 nařízení příslušný soud v druhém členském státě.²

Závěrem tedy můžeme shrnout, že předběžná opatření ve smyslu nařízení Brusel II bis lze vydat pouze v naléhavých případech, čímž je podpořena výjimečnost uplatnění tohoto institutu, jelikož jsou narušena jinak pevná jurisdikční pravidla. Specifičnost vyplývá taktéž z omezení, kdy soud může vydat předběžné opatření týkající se pouze osob a majetku, který se nachází na území státu rozhodujícího soudu.

Předběžná opatření vydaná podle článku 20 nařízení Brusel II. bis mají omezenou účinnost a to do doby, než soud příslušný rozhodovat ve věci samé přijme opatření, která považuje za vhodná. Aby bylo možno zajistit rozhodnutí příslušného soudu v co nejkratším možném čase, je nutné, aby se příslušný soud o nezbytnosti vydání rozhodnutí dozvěděl. Ačkoli tak vzájemná informační povinnost soudů nevyplývá přímo z textu, ESD ji výkladem ustanovení dovodil.

Závěrečné shrnutí

Předběžné opatření je výjimečný procesním nástrojem, se kterým by takovým způsobem mělo být také zacházeno. Jeho hlavním účelem je zajistit ochranu práv subjektu okamžitě a naléhavě v situaci, kdy není možné věc řešit standardní cestou řízení ve věci samé. Tomuto přístupu je také přízpůsoben procesní postup soudu a náležitosti, jež musí být splněny, aby bylo předběžné opatření vydáno. Jelikož je v řízení o tomto návrhu v podstatě slyšena jen jedna strana a rozhodováno zásadně na základě touto stranou předložených listin, je nezbytné náležitě zvažovat nezbytnost vydání předběžného opatření. Dochází totiž v důsledku k omezení procesní práv druhé strany, která se k řízení o návrhu může vyjádřit a je jí umožněno postoupit

¹ Lze poznamenat, že není rozhodné, zda je příslušným soudem přijatá opatření možno posoudit jako vhodná podle práva a názoru soudu, který předtím vydal předběžné opatření.

² Ústředním orgánem v této otázce pro ČR je Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

relevantní procesní kroky teprve po vydání rozhodnutí o návrhu.¹

V případech s mezinárodním prvkem je nutné se částečně odpoutat od norem vnitrostátního práva, zejména v oblasti určování příslušnosti soudu. S ohledem na procesní specifika postupu dle článku 20 nařízení Brusel II bis není rozhodnutí soudu vykonatelné na území dalších států a jeho účinnost a vymahatelnost se tak omezuje pouze na stát soudu, který předběžně opatření vydal. Tímto není dotčena možnost uznání takového rozhodnutí na základě vícestranných či dvoustranných smluv mezi jednotlivými státy.

Literatura:

DAVID, L. a kol. *Občanský soudní řád, Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009. ISBN 978-80-7357-460-4.

DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN: 978-80-7400-107-9.

ČUHELOVÁ, K. Zákaz setkávání otce s nezletilým dítětem a ustanovení § 76b o. s. ř. *Bulletin advokacie*, 2008, č. 10. ISSN-1210-6348.

uvedené právní předpisy a judikatura

Speciální předběžná opatření dle § 76a) Občanský soudní řád

Hana Svobodová, Obvodní soud pro Prahu 9

- pravomoc a příslušnost pro nařízení předběžného opatření dle mezinárodních právních předpisů (nařízení Brusel a ZPMS), místní příslušnost dle sídla navrhovatele a dle Občanského soudního řádu
- aktivní legitimace k podání návrhu pouze obec – příslušný OSPOD, návrh podáván k soudu dle sídla Úřadu
- náležitosti návrhu obecné a speciální, důležitost skutkových tvrzení a podpoření skutkových tvrzení důkazy tak, aby mohl soudce rozhodnout do 24 hodin
- možnost rozhodnout pouze o péči, svěření dítěte do péče 3. osoby či zařízení, nelze rozhodovat tímto opatřením jiné záležitosti dítěte
- na základě stanoviska NS Cpjn 19/2006 nemusí rozhodnutí soudu, pokud vyhověl návrhu, obsahovat zdůvodnění
- doba trvání předběžného opatření, účastníci řízení, ustanovení opatrovníka pro řízení o předběžném opatření a úskalí s tím spojená

¹ Autorka poukazuje na fakt, že pro vydání rozhodnutí o odvolání proti předběžnému opatření nejsou stanoveny žádné lhůty jako pro řízení před soudem prvního stupně. Předběžná opatření tak mohou být v účinnosti i několik let či minimálně měsíců.

- nutnost prodloužení předběžného opatření, po uplynutí doby 1 měsíce, přičemž celková doba nesmí přesáhnout 6 měsíců, v této souvislosti výjimka dle § 76 a) odst. 5 Občanského soudního řádu
- upozornění na jednotlivé judikáty v této věci týkající se cizinců a nálezy Ústavního soudu v souvislosti s odebráním dítěte z péče rodičů.
- počítání lhůt, zrušení PO, odvolání do PO, postup PO příslušnému soudu, který vede opatrovnícký spis nezletilého

Zbavování rodičovské zodpovědnosti – posuny a nové pohledy ve světle současné domácí i zahraniční judikatury¹

David Elischer, Katedra občanského práva, Právnická fakulta UK

1. Úvod do problematiky

Cílem mého stručného příspěvku na tomto velmi zajímavém a přínosném interdisciplinárním setkání je zprostředkovat pohled teorie na problematiku odnímání dětí z přirozeného rodinného prostředí, tj. na otázku zbavování rodičů jejich rodičovské zodpovědnosti. Pohled, který sám má reflektovat aktuální přístupy k daným otázkám, tak jak se objevují v rozhodovací praxi příslušných soudních instancí, ať již se jedná o Nejvyšší soud (NS), Ústavní soud (ÚS) či Evropský soud pro lidská práva (ESLP). Právě judikatura posledně jmenovaných nás vybízí k novým úvahám, k přehodnocování dosavadních přístupů, nutí nás k hledání adekvátních praktických odpovědí na naznačené problémy. Téma o to závažnější, že v případech zbavování rodiče/rodičů jejich rodičovských práv a povinností jde zpravidla o nezáviděníhodné rozhodování s nevratnými účinky na dalším psychickém vývoji nezletilých dětí, kdy teprve dlouhodobý následný vývoj může ukázat, zda fatální rozhodnutí mělo blahodárné účinky či nikoli. I přesto, že jde o problematiku tomuto auditoriu nepochybně známou, dovoluji si několik málo teoretických a doktrinárních poznámek a komentářů.

2. Institut zbavení rodičovské zodpovědnosti v českém prostředí de lege lata

Zbavení rodičovské zodpovědnosti je právem vnímáno jako zásadní zásah do rodičovského pouta, jako nejintenzivnější intervence do vztahu mezi rodičem a dítětem. Svou povahou je ve vztahu k rodiči tou nejtvrděší sankcí, kterou civilní zákonodárce postihuje určitá jeho negativní jednání. Zákon o rodině blíže vymezuje v podstatě dvě základní skutkové situace, kdy institut zbavení rodičovské zodpovědnosti – jako *ultima*

¹ Příspěvek vznikl na základě podpory výzkumného záměru MSM 0021620804.

ratio – povolává k řešení těch nejhorších patologických jevů v rodinném prostředí. První skutková situace je popsána v § 44 odst. 3 Zákon o rodině (dále jen ZoR): „Zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví.“ Druhou pak nalézáme v ustanovení § 44 odst. 4 ZoR: „Dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem, soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti.“ V prvním případě se identifikuje a reprobuje rodičovo protiprávní, zaviněné chování, jež lze kvalifikovat jako **zneužívání** rodičovské zodpovědnosti či jejího výkonu, (tzn. především, že rodičovská zodpovědnost je vykonávána proti zájmům dítěte nebo se ocitá v rozporu s obecně žádoucími cíli výchovy) nebo jejího **zanedbávání** závažným způsobem. Teorie i praxe se zde shodují, že nestačí ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče. Při splnění citovaných zákonných podmínek, soud rodiče rodičovské zodpovědnosti – s ohledem na zvolenou dikci – zbavit musí. Ve druhé množině situací, zákon o rodině sám stanoví okolnosti, za kterých soud musí vždy zvážit, zda nejsou dány důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Jedná se o případy, kdy dojde ke kriminalizovanému jednání rodiče, jež nějakým způsobem souvisí s dítětem a dotýká se jeho dalšího mravního a psychicky žádoucího vývoje¹.

3. Vybrané aspekty zásahů do rodičovské zodpovědnosti ve světle současné judikatury ÚS a Evropského soudu pro lidská práva.

Nyní přistoupíme k určitému vybranému okruhu problémů, které úzce s otázkou zbavování rodičovské zodpovědnosti souvisí. Zvoleny byly právě ty okruhy problémů, které v praxi – ať již sociálně-právní nebo soudní – vyvolávají nejvíc otázek, nezřídka i konfliktů, nebo jsou předmětem kritického komentáře ze strany ESLP či výkladových různic v judikatuře našeho NS a ÚS. Máme na mysli zejména poslední judikát ÚS ve věci zbavování rodičovské zodpovědnosti (srov. náleze Ústavního soudu II ÚS 485/10 ze dne 13. dubna 2010.)

3.1 Kotázce práva na respektování soukromého a rodinného života², jeho ochrany a možných zásahů do něj – aneb kdy lze zbavit rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti i proti jeho vůli?

Při tom nejjobecnějším pohledu na rodinu a na vztah rodič-dítě by měl být prvotním a jediným kritériem hluboký respekt k právu na rodinný život a vše co s ním

1 Mezi trestné činy, které přicházejí v tomto kontextu do úvahy, je nutno uvést zejména: opuštění dítěte (§ 212 TZ), zanedbání povinné výživy (§ 213 TZ), týrání svěřené osoby (§ 215 TZ), únos (§ 216 TZ) ale i znásilnění (§ 241 TZ), pohlavní zneužívání (§ 242 TZ), ohrožování mravní výchovy mládeže (§ 217 TZ), obchodování s dětmi (§ 216a TZ) atd. Pro možnost aplikace ust. § 44 odst. 4 ZOR je ovšem nutné, aby trestný čin byl spáchan úmyslně (§ 4 trestního zákona), některé z výše uvedených trestných činů lze spáchat i formou zavinění z nedbalosti (např. zanedbání povinné výživy).

2 Čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydli a korespondence.“

dále souvisí. Ne vždy je ovšem toto pravidlo v té nejkaždodennější praxi tak zřejmé. ÚS v tomto smyslu neváhal ve svém nedávném judikátu znovu zdůraznit: „že základem rodinných vazeb je tradičně biologické pouto pokrevního příbuzenství mezi členy rodiny, jakkoliv tradiční pojetí rodiny prošlo v uplynulé době vývojem.“⁴¹ Parafrazuje a shrnuje tím v podstatě závěry ESLP v několika klíčových rozsudcích, které mají svůj určující význam pro rozhodování o zásazích do rodičovské zodpovědnosti. Jistým vodítkem pro závěry o přiměřenosti a celkové adekvátnosti takového soudního postupu by měly být přitom tyto judikaturou opakované premisy:

1. Intervence do rodinného a výchovného prostředí mající za následek rozdělení rodiny představuje natolik závažný zásah do základních lidských práv, že se musí opírat o dostatečně pádné argumenty motivované zájmem dítěte.²
2. Za takové lze považovat toliko vystavení dětí násilí nebo špatnému zacházení³, pohlavnímu zneužívání⁴ či zásadní nedostatek citového zázemí⁵, znepokojivý zdravotní stav nebo psychickou nerovnováhu u rodičů⁶, případně nevyhovující životní podmínky nebo materiální nedostatek ve spojení s dalšími okolnostmi⁷.
3. Základním prvkem rodinného života zůstává nadále soužití rodičů a dětí, neboť právě v jeho rámci se má uskutečňovat péče a výchova ze strany rodičů.⁸
4. Natolik závažný zásah do základního lidského práva na respektování soukromého a rodinného života, jakým je rozbití rodinného pouta, musí být vždy materiálně naprosto v souladu se zákonem. Tak je tomu tehdy, pokud sleduje tento zásah některý nebo některé z legitimních cílů a je-li pro jejich dosažení nezbytný, tedy zejména přiměřený sledovanému účelu.⁹ Výjimky, které upravuje čl. 8 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod,¹⁰ vyžadují nadto restriktivní interpretaci a jejich nezbytnost v daném případě musí být zcela přesvědčivě a bez sebemenší pochyby prokázána.¹¹

V našem kontextu to je nutno výše citované chápat tak, že za oprávněný a tedy jediný žádoucí zásah je možno považovat jen takový postup soudů při rozhodování

1 Viz nálezy sp. zn. II. ÚS 838/07 ze dne 10. 10. 2007 a nálezy sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007.

2 Rozhodnutí ESLP ve věci **Olsson v. Švédsko** ze 24. března 1988, str. 33–34, § 72; Rozhodnutí **Vogt v. Německo** ze 26. září 1995, str. 25–26, § 52; **Scozzari a Giunta v. Itálie** (velký senát), č. 39221/98 a 41963/98, § 148, ESLP 2000-VIII.

3 Rozhodnutí ESLP ve věci **Dewinne v. Belgie**, č. 56024/00; **Zakharova v. Francie**, č. 57306/00

4 Rozhodnutí ESLP ve věci **Covezzi a Morselli v. Itálie**, č. 52763/99, § 104

5 Rozhodnutí ESLP ve věci **Kutzner v. Německo**, ze dne 26. 2. 2002, § 68

6 Rozhodnutí ESLP ve věci **Bertrand v. Francie**, č. 57376/00; **Couillard Maugery vs. Francie** ze dne 1. 7. 2004, § 261

7 Rozhodnutí ESLP ve věci **Rampogna a Murgia v. Itálie**, č. 40753/98; **M. G. a M. T. A. v. Itálie**, č. 17421/02

8 Rozhodnutí ESLP ve věci **Kutzner v. Německo**, ze dne 26. 2. 2002

9 Rozhodnutí ESLP ve věci **Couillard Maugery vs. Francie** ze dne 1. 7. 2004

10 „Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinů, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

11 Rozhodnutí ESLP ve věci **Klass a ostatní vs. Německo** ze dne 6. 9. 1978

o právech a povinnostech k nezletilému dítěti, který je zcela v souladu se zákonem o rodině v **jeho formální i materiální rovině**.¹ Proto, je-li kupř. postupováno v řízení o osvojení znamenající zbavení rodiče/rodičů jejich rodičovské zodpovědnosti, je třeba vždy zkoumat vztah veřejného statku, který představuje účel osvojení, a základního práva na respektování soukromého a rodinného života, které je sice formálně omezitelné zákonem, avšak pouze za materiálního předpokladu, že jde o opatření v demokratické společnosti nezbytné a nelze-li sledovaného cíle dosáhnout mírnějšími prostředky (zde např. důslednou sanací stávajícího rodinného a výchovného prostředí.) I v tomto případě totiž platí, že zákonem předvídané omezení základních práv, je nutno interpretovat ústavně konformním způsobem, tedy především tak, aby aplikace takového zákona obstála v ústavněprávním testu proporcionality. Pokud jde o interpretaci příslušných ustanovení zákona o rodině, NS ČR, který se zabýval dovoláním ve věci zbavení rodičovské zodpovědnosti otce dítěte², znovu připomněl, jak je nutno v tomto kontextu chápat a vykládat pojem závažné zanedbávání rodičovských povinností. „*Závažným zanedbáváním rodičovských povinností je zejména dlouhodobé neplnění rodičovských práv a povinností (rodičovské zodpovědnosti), trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti, trestní postih pro zanedbávání povinné výživy apod. Závažným zanedbáváním rodičovských povinností je i případ, kdy rodič o dítě po dlouhou dobu neprojevil jakýkoliv zájem, neposílá mu žádné dárky, nad rámec běžného výživného mu neposkytuje ničeho, neinformoval se o jeho zdravotním stavu ani prospěchu ve škole a nepokusil se s nezletilým navázat kontakt. Zdůraznil také, že ke zbavení rodičovské zodpovědnosti nestačí jen ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale zneužívání či zanedbávání rodičovské zodpovědnosti musí dosáhnout takového stupně, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte. Předpokladem pro zbavení rodičovské zodpovědnosti je, že rodič neplní své povinnosti, ač by je plnit mohl.*“³

1 Srov. usnesení sp. zn. I. ÚS 471/97 ze dne 15. 4. 1998 (U 32/10 SbNU 459)

2 Konkrétně se v tomto případě matka domáhala, aby soud zbavil otce její nezletilé dcery rodičovské zodpovědnosti pro tvrzený nezájem. Nieméně odvolací soud na základě dokazování v odvolacím řízení zjistil, že v měsících lednu a únoru 2007 otec zaslal na výživu nezletilé po 2.500,- Kč, částky 300,- Kč mu byly v každém z uvedených měsíců vráceny zpět. V květnu 2006 a prosinci 2006 byly otcem navíc zaslány částky po 2.000,- Kč, i tyto byly matkou vráceny. I v následujících letech včetně roku 2008 byly poskytovány otcem určité částky, navíc, kupř. v květnu 2007 částka 2.000,- Kč jako příspěvek k narozeninám, veškerá tato plnění byla vždy matkou vrácena. Balíčky byly nezletilé otcem zaslány jednou v roce 2004, poté dvakrát v roce 2006 a naposledy v dubnu 2007. Uvedená zjištění byla učiněna z otcem předložených poštovních poukázek, jakož i z podacích listků. Matka tyto skutečnosti nijak nepochybovala a uváděla, že tato plnění považovala za jakési uplácení nezletilé, z tohoto důvodu vše také vrátila. V předěšlých výpovědích (v řízení před okresním soudem) matka nezletilé také mj. vypověděla, že D. si na otce nevzpomíná, když jí přijde od něj lístek na narozeniny, tak na lístku začmárá jméno otce. Jako další důvod pro zbavení rodičovské zodpovědnosti matka pak uváděla i to, že nastane doba, kdy nezletilá bude nutno vyřizovat nějaké doklady, kde by byl nutný i podpis otce. Jelikož otec vlastně nezletilou vůbec nezná, tímto způsobem by nemuselo dojít k tomu, že by musela souhlas otce získávat. Matka se chce se svým přítelem vzít, ponese příjmení podle něj a uvádí, že také nezletilá by se tak chtěla jmenovat. Poslala otcí v tomto směru SMS zprávu, na kterou otec rezolutně odpověděl, že se změnou příjmení nesouhlasí. Balíčky, které otec zaslal, se mu vrátily, neboť je D. – dle tvrzení matky – nechtěla.“

3 Viz rozhodnutí NS ČR spis. zn. 30 Cdo 1721/2009

3.2 Problematika procesního zastoupení dítěte před soudem v řízeních o nařízení ústavní výchovy a v řízeních o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení – aneb může být OSPOD navrhovatelem a kolizním opatrovníkem zároveň?

V praxi našich soudů rozhodujících ve věcech nařízení ústavní výchovy dochází místy k nežádoucí situaci a k určitému nešvaru majícím svůj původ v celkové procesní nejasnosti takového postupu, když nezletilé dítě je v takovém řízení zastoupeno kolizním opatrovníkem, který je současně navrhovatelem opatření v podobě nařízení ústavní výchovy. Může tak velmi snadno dojít – a jak je koneckonců v praxi vidět i dochází – ke kolizi zájmů, kdy navrhovatel a kolizní opatrovník v jedné osobě činí jménem nezletilého procesní úkony tak, aby odrážely jeho stanovisko uvedené v jím podaném návrhu. Stranou ponechme předpoklad, že orgán sociálně-právní ochrany dětí jedná v zájmu nezletilých účastníků řízení. Správnost, resp. adekvátnost, vhodnost a přiměřenost procesního stanoviska tohoto orgánu není totiž před vydáním soudního rozhodnutí ve věci nesporná. Ostatně ani v nesporných řízeních nejsou a nemohou být účastníci zbaveni práv vyplývajících z principu kontradiktornosti procesu. Uvedený procesní postup českých soudů byl nedávno předmětem kritického komentáře ESLP, který v soudním sporu Havelka a další vs. ČR uvedl, že je politováníhodné, že nezletilé děti byly v řízení o nařízení ústavní výchovy zastoupeny navrhujícím orgánem sociálně-právní ochrany dětí¹. Skutečnost, že navrhovatel tak zásadního rozhodnutí je současně procesním zástupcem dítěte, může ještě před soudním rozhodnutím vést k předjímání, že vlastní rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy v zájmu dítěte je. Nezletilé dítě pak v řízení procesně vystupuje jako osoba, která se k návrhu připojuje, jeho případný odlišný procesní postoj je tak významně *a priori* zpochybněn a oslaben, ne-li přímo vyloučen. Ústavní soud ČR rozhodující v jiné avšak podobné věci, se s výše citovaným závěrem ESLP plně ztotožnil². Je žádoucí, aby bylo nalezeno v praxi přijatelné řešení pro tyto procesně neuspokojivé situace, kdy se ČR vystavuje riziku postihu ze strany ESLP. V úvahu jako opatrovník nezletilého dítěte mohou přicházet kupř. vyšší soudní úředníci, studenti sociálně-právních škol nebo právnických fakult, členové různých charitativních institucí, obecně prospěšných sdružení atd., jejichž seznam by měl soud péče o nezletilé k dispozici stejně jako má k užití jiné seznamy oborových expertů, tlumočnicků atp.

Jinak tomu ovšem je u řízení dle ust. § 180a o. s. ř., tj. řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. I v tomto řízení se jedná o zásadní rozhodnutí (osvojení dítěte bez souhlasu rodiče), které může mít za následek nevratné rozrušení rodinného pouta. Orgán sociálně-právní ochrany dětí zde ale není účastníkem

1 Rozhodnutí ESLP ve věci **Havelka a další vs. Česká republika** ze dne 21. 6. 2007

2 Nález Ústavního soud II ÚS 485/10 ze dne 13. dubna 2010

řízení bez dalšího, ze zákona má toliko postavení opatrovníka nezletilého dítěte.¹ I když i zde může dojít ke kolizi, a to v těch případech, kdy je navrhovatelem právě orgán sociálně-právní ochrany dětí.

3.3 Problematika posuzování kvalifikovaného „nezájmu“ o dítě ze strany rodičů – aneb existuje povinnost rodiče varovat o riziku jejich závadného chování?

Proto, aby se dítě stalo tzv. právně volným pro účely adopce, je nutné důkladně zkoumat předpoklady stanovené zákonem o rodině. S ohledem na určité aplikační nejasnosti, resp. interpretační potíže, na které praxe obecných soudů narazila, zdůraznil ÚS, že rozhodování podle ustanovení § 68 odst. 3 ZoR je tak výrazným zásahem do vztahu mezi rodiči a dětmi a do rodičovské zodpovědnosti, že musí být podmínky stanovené v § 68 odst. 1 písm. a) ZoR² v konkrétním případě splněny bezezbytku a nesmí o tom existovat nejmenší pochybnost. „Z textu uvedeného ustanovení vyplývá, že obecný soud musí zjišťovat, zda je u rodičů dítěte dán **opravdový nezájem o dítě**, a musí vždy přihlížet ke **snaze rodičů** a k **mezím jejich možností**. Při rozhodování o neexistenci opravdového zájmu rodičů o děti musí soud především posoudit, zda, popř. jaký mají rodiče **skutečný vnitřní vztah k dětem**. Soud se tedy musí zabývat i hodnocením vnějších projevů rodičů vůči dětem, vůči orgánům ve věci rozhodujícím apod., to vše s přihlédnutím k jejich snaze a možnostem, k jejich sociálním poměrům, schopnosti jejich **sociální orientace, stupni jejich inteligence a vzdělání**“.³

S tím úzce souvisí i nutnost volby patřičného přístupu ze strany orgánů veřejné moci vůči rodiči v různé životní situaci. Již v rozsudku ve věci **W. vs. Spojené království** ze dne 8. 7. 1987 konstatoval ESLP, že při rozhodování, zda je třeba souhlasu rodiče k adopci dítěte, je nutno zajistit maximální ochranu proti případné libovůli na straně rozhodujícího orgánu. Příslušné úvahy orgánů veřejné moci musí především obsahovat úvahy o názorech, postojích a zájmech pokrevních rodičů a musí se s nimi náležitě vypořádat. Toho může být dosaženo jednak na základě soustavného pozorování situace v rodině, jednak na základě pravidelného kontaktu a komunikace mezi pracovníky příslušného orgánu a rodiči. V daném případě spatřoval ESLP porušení čl. 8 Úmluvy již v tom, že pokrevní rodiče nebyli upozorněni a varováni ohledně následků jejich výchovně závadného chování, když nebyli upozorněni na reálnou možnost adopce jejich dítěte (informováni byli toliko o možnosti umístění

1 Viz ust. § 68 odst. 3 ZoR: „O splnění podmínek uvedených v odstavci 1 rozhoduje ke dni podání návrhu **orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníkem** dítěte, popřípadě rodičem dítěte soud.“

2 § 68 odst. 1 písm. a) ZoR: (1) Pokud jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte jeho rodiče, není třeba jejich souhlasu, jestliže a) po dobu **nejméně šesti měsíců** soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě,

3 Nález ÚS sp. zn. I. ÚS 669/02

dítěte do dlouhodobé pěstounské péče)¹. Výše citovaný závěr ÚS o nutnosti brát v potaz skutečný vnitřní vztah k dítěti, dále sociální orientaci, stupeň inteligence a vzdělání selhávajícího rodiče, je třeba u rodiče z problematického sociálního prostředí či rodiče s nízkým vzděláním chápat tak, že je nezbytné jej důrazně upozornit a varovat, jak značnému riziku se svou šestiměsíční pasivitou vystavuje. ÚS se k této myšlence v posledním rozsudku ve věci zbavení rodičovské zodpovědnosti přihlásil, když uvedl, že „z pozitivních povinností státu (jak je o nich hovořeno níže) a z nutnosti restriktivní interpretace podmínek omezení práva na rodinný život třeba dovodit povinnost státu rodiče nejen informovat o možnostech řešení jeho tíživé osobní situace a formách případné pomoci, ale také upozornit jej na následky jeho chování, včetně možnosti omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti.“²

3.4 Doktrína pozitivních závazků orgánů veřejné moci – aneb mohou sociální důvody (chudoba) být příčinou odebrání dítěte?

Jak bylo uvedeno výše (viz bod 3.1) musí být zásah do práva na rodinný život, včetně zbavení či omezení rodičovské zodpovědnosti, odůvodněn dostatečně pádnými argumenty motivované toliko zájmem dítěte. Za takové lze považovat za jistých okolností i materiální nedostatek, tj. sociálně zcela nevyhovující podmínky a výchovné prostředí, avšak pouze ve spojení s dalšími okolnostmi, jak na to ve vztahu k ČR a k postupu jejích orgánů upozornil ESLP ve věci **Wallová a Walla vs. Česká republika** ze dne 26. 10. 2006. Sociální situace, chudoba či nuznost zde byla nahlížena jako případný důvod k odejmutí dítěte z rodiny a zbavení jeho rodičů rodičovské zodpovědnosti. Bylo nicméně jednoznačně judikováno, že prostá možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže bez dalšího ospravedlnit jeho násilné odnětí biologickým rodičům. Stále totiž zůstává v našich podmínkách – jak plyne z aplikační praxe – nežádoucí realitou, že při aplikaci relevantních norem, při posuzování nejlepšího zájmu dítěte, jeho zájmu na zabezpečení fyzického, psychického a mravního vývoje a řádné výchovy, volí státní orgány (zde orgány sociálně právní ochrany dětí v pozici navrhovatelů příslušných výchovných opatření, resp. v pozici kolizních opatrovníků v řízení ve věcech nezletilých dětí a soudy – viz také bod 3.2) nařízení ústavní výchovy dítěte jako řešení nejen za situace, kdy se jedná o dítě, jež je ze strany svých rodičů zneužíván, týrán či prokazatelně závažně zanedbávan, ale i za situace, kdy je rodina stížena problémy faktické povahy (nedostatek finančních prostředků, nemožnost zajištění adekvátního bydlení) a vazby mezi rodiči a dítětem přitom nejsou nijak narušeny. Přitom se jedná o případy svou povahou zásadně odlišné, odlišné by tedy mělo být i přijaté opatření.³

1 Blíže srov. rozhodnutí ESLP ve věci **W. vs. Spojené království** ze dne 8. 7. 1987.

2 Viz náleznost Ústavního soudu II ÚS 485/10 ze dne 13. dubna 2010

3 Srov. Kateřina Hrubá, ve svém internetovém článku k případu manželů Wallových, Liga lidských práv 2006

ESLP ve své rozhodovací praxi již zamítl stížnosti proti umístění dětí motivovanému nedostačujícími životními podmínkami či finančními nedostatky, nikdy to však nebyly jediné důvody, na jejichž základě soudy o nařízení ústavní výchovy rozhodovaly, nýbrž bylo přihlédnuto i k psychických podmínkám rodičů či jejich citové, pedagogické či výchovné neschopnosti. V případě rodiny Wallových nebyly výchovné schopnosti a citové vazby stěžovatelů k dětem nikdy brány v potaz a soudy uznaly snahu rodiny překonat problémy. Od té chvíle bylo umístění dětí žalobců podloženo pouze jediným důvodem, a to neadekvátním bydlením rodiny. Dle ESLP měly být české orgány schopny rodině pomoci, spíše než ji rozdělovat, což je nejradikálnější způsob, který se dá použít pouze v nejzávažnějších případech.

Dle názoru ESLP je tak podstatným problémem nedostatek prostředků pomoci, které mohly české orgány použít, aniž by sáhly k absolutnímu rozdělení rodiny. Orgány českého státu měly být schopny použít méně drastických opatření, je jejich povinností poskytovat aktivní pomoc v zájmu pozitivního řešení rodinné situace. ESLP za konstatování české legislativy v oblasti sociální péče shledal, že sociální orgány mají sloužit jako sociální ochrana a pomáhat osobám v potížích, které nemají potřebné znalosti systému, doprovázet je a radit jim o možnostech sociálního ubytování, o způsobu získání nároku na sociální ubytování nebo o jiných způsobech překonání jejich problematické situace a že také český ústavní soud potvrdil svým rozhodnutím, že veřejné instituce mají zasahovat v případech, kdy se rodiny bez vlastního zavinění dostaly do složité situace. Jednou z možností by bylo monitorování životních podmínek stěžovatelů, poskytování poradenství v jednotlivých krocích zlepšení situace a řešení problémů. Jak bylo uvedeno výše, přihlásil se k této doktríně i náš ÚS ve svém posledním již citovaném nálezu k otázce zbavení rodičovské zodpovědnosti.

V jiném svém rozsudku, který se dotýká právě uvedené problematiky totiž ESLP zformuloval svůj postoj k podobným otázkám do jakési **doktríny pozitivních závazků orgánů veřejné moci ve vztahu k rodině a rodičům**. Konstatoval kromě jiného, že orgány veřejné moci mají i pozitivní závazky, které jsou těsně spjaty s účinným respektováním rodinného života. Jakmile je tedy **prokázána existence rodinného vztahu**, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl **rozvítet** a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem,¹ přičemž k těmto pozitivním povinnostem se řadí vedle povinnosti rodiče informovat a řádně poučit o možných následcích jeho jednání² i **aktivní pomoc s osobními, sociálními, zdravotními či majetkovými obtížemi**. Základní právo na nerušený rodinný život jako subjektivní veřejné právo pak taktéž chrání právo rodiče na přijetí opatření ze strany státních orgánů směřujících k jeho obnovenému soužití s dítětem³,

1 Kutzner proti Německu či nález sp. zn. II. ÚS 838/07

2 Již citované rozhodnutí ESLP ve věci **W vs. Spojené království** ze dne 8. 7. 1987

3 Viz rozsudek ESLP ve věci **Eriksson vs. Švédsko** ze dne 22. 6. 1989

a to v co nejkratší době, s ohledem na skutečnost, že prostý běh času může vést k nenapravitelným důsledkům pro vztahy mezi dětmi a rodičem, který s nimi nežije¹. Na přítomnost chudoby a hmotné nouze v rodinném prostředí se musíme v současném celospolečenském a ekonomickém kontextu učit vyzkat a pracovat s ní.

Pokud ovšem již došlo k umístění dítěte do materiálně výrazně vhodnějšího prostředí na určitou dobu, než rodiče překlenou těžkou životní situací, nevyhovující bytové podmínky, svou dočasnou neschopnost živit rodinu atp., je nutné počítat na straně dítěte s určitým „kulturně-sociálním“ šokem, který bude chtít nechtě pocítovat při návratu do své původní sociálně slabé rodiny. Pokud by se ale k sociálně tíživé situaci přidružily další okolnosti, jako nejrůznější psychologické či sociálně-patologické jevy (alkoholismus rodičů, bezdomovectví, gamblerství, atd.), je bezesporu namístě zvažovat, zda dítě za každou cenu vracet do jeho původní biologické rodiny. Dítě by mělo být vraceno zásadně jen do **bezpečné rodiny**, a to ve všech dimenzích tohoto výrazu. O tom, co je to třeba rozumět pojmem nebezpečná rodina, píše výstižně doc. Radvanová v jednom ze svých článků².

3.5 K otázce povahy soudního řízení podle § 180a Občanský soudní řád (dále jen OSŘ) – aneb je možno brojit proti rozsudku, že je či není třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, dovoláním?

Jedna stručná poznámka budiž učiněna k formálně-procesní otázce. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení podle ustanovení § 180a OSŘ je teorií a zejména praxí – jak dokládá i judikatura NS ČR – považováno za zcela samostatné řízení, které nemá souvislost ani věcnou ani systematickou s řízením o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti podle ustanovení § 176 OSŘ. Důsledkem tohoto formálního přístupu je skutečnost, že řízení podle § 180a OSŘ je zcela vyloučeno z přezkumu cestou dovolání se k NS, který takové dovolání odmítá pro nepřipustnost dle ustanovení § 237 odst. 2 písm. b) OSŘ³ s prostým odkazem, že se nejedná o případ omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, ani o případ nezrušitelného osvojení. ÚS se v posledním rozsudku – kromě jiného – proti takovému přístupu cítil potřebu ohradit a označil jej za formalistní a vadný, neboť uzavřel svou úvahu tím, že *řízení*

1 Viz rozsudek ESLP ve věci **Ignaccolo-Zenide vs. Rumunsko** ze dne 25. 1. 2000

2 RADVANOVÁ, Senta: Ublížení dětem - nebezpečná rodina. In Váňuchová, Marie. - Grřiva, Tomáš (eds.). Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. 1. vyd., ASPI

3 § 237 odst. 2 písm. b) OSŘ : Dovolání podle odstavce 1 není přípustné

- a) ve věcech, v nichž dovoláním dotčeným výrokem bylo rozhodnuto o peněžitém plnění nepřevyšujícím 50 000 Kč a v obchodních věcech 100 000 Kč; k příslušenství pohledávky se přitom nepřihlíží,
- b) ve věcech upravených zákonem o rodině, **ledaže jde o rozsudek o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, o určení (popření) rodičovství nebo o nezrušitelném osvojení,**
- c) ve věcech mezinárodních únosů dětí podle mezinárodní smlouvy, která je součástí právního řádu, nebo podle přímo použitelného předpisu Evropských společenství.

dle ustanovení § 180a OSŘ ve spojení s ustanovením § 68 ZoR je vážným zásahem do rodičovských práv a jeho předmětem je omezení rodičovské zodpovědnosti, jako předstupeň k jejímu zbavení (osvojení dítěte)¹. Je přeci právem rodiče v rámci výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti udělit či neudělit s adopcí souhlas, přičemž tohoto práva může být zbaven jen po splnění zákonem předvídaných podmínek rozhodnutím soudu v řízení dle ustanovení § 180a OSŘ. ÚS konstatoval pochybení NS, který nezohlednil, že toto řízení, byť je dle systematiky OSŘ zařazeno samostatně, je nepochybně svým předmětem a důsledky třeba považovat za zvláštní druh řízení o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti dle ustanovení § 176 OSŘ.

3.6 K charakteru 6 měsíční lhůty kvalifikovaného nezájmu – aneb ke kterému dni rozhoduje soud o splnění podmínek podle § 68 odst. 1 písm. a) ZoR?

O tom, zda jsou splněny podmínky stanovené v § 68 odst. 1 písm. a) ZoR, tj. zda je namístě hovořit o tzv. kvalifikovaném nezájmu rodiče/rodičů, rozhodují obecné soudy vždy ke dni podání příslušného návrhu. Toto je vcelku nerozporně přijímáno i doktrínou². ÚS se nicméně vyjádřil meritorně i k samotnému průběhu řízení dle ustanovení § 180a OSŘ a zejména k povaze oné 6 měsíční lhůty nezájmu rodičů, coby zákonného předpokladu k vyslovení osvojení i bez souhlasu rodičů. ÚS pokládá výše uvedený přístup za nesprávný, neboť „*vychází z mylné interpretace doby soustavného opravdového nezájmu rodiče o dítě jako jisté kvazi propadné lhůty, kdy uplynutím šesti měsíců bez projevení zájmu o dítě rodič „ztrácí“ část své rodičovské zodpovědnosti v rozsahu práva udělit či neudělit souhlas s adopcí, kdy poté není třeba zkoumat důvody tohoto nezájmu, jelikož tato doba je dostatečná k vyřešení osobních problémů.*“³ Tato interpretace je – podle názoru ÚS – ústavně nekonformní, když „*vede k neproporcionálnímu omezení práva na rodinný život rodiče a dítěte.*“ Poukazuje přitom na jazykový výklad předmětného ustanovení, z něž je patrné, že tato doba byla zákonodárcem stanovena jako minimální („po dobu nejméně šesti měsíců“) a jako takovou je třeba ji aplikovat i na zkoumání splnění podmínek podle citovaného ustanovení § 68 ZoR. To ve svém důsledku znamená, že z návrhu opatrovníka dítěte musí být patrné, že tvrzený nezájem o dítě ze strany rodiče trvá alespoň šest měsíců, přičemž tato doba uplynula nejdříve ke dni podání návrhu, jinak soud návrh bez dalšího zamítne. Je-li tato podmínka splněna, soud přistoupí k samotnému zjišťování kvalifikovaného nezájmu o dítě, přičemž – podle mínění ÚS – **musí zkoumat i chování rodiče po podání návrhu do doby vydání rozhodnutí** tak, aby byl v co největší míře

1 Viz náleží Ústavního soud II ÚS 485/10 ze dne 13. dubna 2010

2 „soud přitom rozhoduje o splnění těchto podmínek vždy ke dni podání návrhu (výjimka z jinak platné zásady stanovené v § 154 odst. 1 o. s. ř.)...“, in Hrušáková, M., str. 298

3 Viz náleží Ústavního soud II ÚS 485/10 ze dne 13. dubna 2010

minimalizován zásah do základních práv účastníků řízení.¹ Svou další argumentaci ÚS poněkud zpochybňuje význam a délku předmětné lhůty jako takové, když uzavírá, že „vzhledem ke komplikovanosti mezilidských vztahů a v úvahu přicházejících krizových situací, není možno paušálně stanovit „lhůtu“ rodiči k zahájení řádného výkonu jeho rodičovských práv, když ta má charakter spíše podporný, nýbrž je třeba pečlivě a citlivě hodnotit jeho chování a případné důvody neprojevení zájmu, zvažovat různá v úvahu přicházející opatření, přičemž adopce (zbavení rodičovské zodpovědnosti) je prostředkem nejkrajnějším.“²

1 Podle názoru ÚS tomuto závěru odpovídá i dikce ust. § 180b odst. 1 OSŘ, které umožňuje rodiči uplatnit tzv. výhradu rebus sic stantibus, a to nejdříve po uplynutí jednoho roku od právní moci rozsudku. Připustil-li by Ústavní soud výklad přijatý obecnými soudy, tedy že v případě řízení dle ust. § 180a OSŘ dochází k prolomení zásady, že pro rozsudek je rozhodující stav v době jeho vyhlášení, byla by neproporcionálně prodlužována doba pro podání návrhu dle ust. § 180b OSŘ, která již tak je oproti době dle ust. § 180a OSŘ dvojnásobná. Viz nálezy Ústavního soudu II ÚS 485/10 ze dne 13. dubna 2010, bod 30

2 Tamtéž.

Přednosti a úskalí zařízení pro výkon pěstounské péče

Janina Kafková, Centrum psychologické pomoci, p. o.

Zařízení pro výkon pěstounské péče představují šanci na poskytnutí domova většímu počtu dětí, které by jinak byly umístěny v ústavních zařízeních.

Moravskoslezský kraj zřizovací listinou, usnesením zastupitelstva kraje a Zásadami pro zřizování zařízení pro výkon pěstounské péče (dále jen ZvPP) stanovil povinnost zřizovat a provozovat ZvPP Centru psychologické pomoci, p. o.

Centrum psychologické pomoci (dále jen CPP) ve smyslu zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, uzavírá patřičnou dohodu o výkonu pěstounské péče v ZvPP s konkrétními pěstouny. Zásady pak upravují vztahy CPP a ZvPP a stanoví další podrobnosti k provozu zařízení, které nejsou explicitně vyjádřeny v dohodě.

V současné době CPP provozuje v Moravskoslezském kraji 16 ZvPP. Dvě z nich jsou umístěny v nemovitosti ve vlastnictví Moravskoslezského kraje, další dvě v objektu pronajatém od Magistrátu města Havířova, ostatní v objektech ve vlastnictví pěstounů.

CPP poskytuje pěstounům:

- úhradu podílu nákladů na domácnost,
- vybavování, obnovování a opravy majetku běžného charakteru, který je ve vlastnictví CPP,
- na požádání v odůvodněných případech zabezpečí trvalou nebo dočasnou výpomoc při vedení domácnosti, zpravidla formou pomocníka v domácnosti,
- příspěvek na jízdné pro děti,
- odměnu za výkon pěstounské péče,
- na požádání odbornou psychologickou pomoc ve formě rodinného konzultanta,
- průběžné vzdělávání pěstounů v oblasti náhradní rodinné péče,
- rodičovské skupiny,
- supervize s odborníky v oblasti NRP,
- klubové aktivity, besedy, semináře,
- účast na víkendových setkáních pěstounských rodin.

Zpravidla 2× ročně se koná společné setkání pěstounů ze zařízení pro výkon pěstounské péče se zřizovatelem. Tato setkání vedou k prohlubování spolupráce mezi pěstouny a zřizovatelem, umožňují pěstounům blíže nahlédnout do všech oblastí

činností CPP, podávat návrhy na inovace, řešit jejich požadavky, ale také porozumět požadavkům zřizovatele.

Prioritní osobou pro kontakt mezi ZvPP a zřizovatelem je sociální pracovnice, která pracuje na některém z šesti detašovaných pracovišť CPP v blízkosti zařízení.

Nyní žije v našich 16 ZvPP celkem:	94	děti
z toho v pěstounské péči:	82	děti
osvojené:	5	děti
vlastní:	7	děti

Tyto děti nemohou být z nejrůznějších příčin vychovávány ve vlastní rodině. Z důvodu složitosti jejich životního příběhu je obtížné pro ně nalézt náhradní rodinu, a proto byly dlouhodobě umístěny v dětských domovech. Jejich původní rodinné prostředí sice selhalo, rodiče se nechtěli, nemohli nebo nedokázali o své děti postarat, ale přesto některé z nich jsou se svými biologickými rodiči v kontaktu. Pěstounům je v rámci vzdělávání vysvětlována vhodnost podpory těchto vztahů. Jsou si vědomi, že uvědomění si vlastní identity je pro další vývoj dítěte nezbytné. V našich zařízeních našlo svůj nový domov mnoho dětí již od svého ranného dětství. Čím mladší dítě přišlo do rodiny, tím mělo větší šanci na zmírnění citové deprivace a dalších psychických poruch, které si přineslo ze svého dosavadního působiště. Některé setrvaly v zařízení až do dovršení zletilosti, případně pokud se soustavně připravují na budoucí povolání studiem, pak maximálně do svých 26 let věku. Pěstouni se snaží dětem pomoci, aby po dosažení zletilosti, případně po ukončení studia, se mohly osamostatnit, neboť sociální politika měst a obcí příliš na bytové problémy dětí v PP nepamatuje. Pěstouni dětem zakládají stavební spoření, majitelé rodinných domků pro děti dostavějí přístavby.

Věkové složení 82 dětí v PP v zařízení pro výkon pěstounské péče

	děvčata	chlapci
do 5 let	6	3
6 – 10 let	15	7
11 – 17 let	19	15
18 a více let	13	4
Celkem	53	29

Nyní bych se s Vámi chtěla podělit o poznatky a zkušenosti, ke kterým jsme dospěly s kolegyněmi – sociálními pracovnicemi, po pětileté spolupráci s pěstounskými rodinami v našich 16 ZvPP.

Zajímáme se o celkové dění v rodinách, nesuplujeme sociální práci s dětmi kolegyň z OSPODu, ale vnímáme rodinu jako celek. Poskytujeme služby ekonomické, sociální a poradenské. Minimálně 4× ročně rodiny navštěvujeme, ale v podstatě průběžně s nimi řešíme problémy týkající se:

- chodu a vybavení domácnosti
- výchovy dětí
- ekonomické oblasti
- vzdělávání, atd.

Jedná se mnohdy o citlivé informace, které vyžadují, aby mezi pěstouny a sociální pracovníci byla vzájemná důvěra, otevřenost a dobrá komunikace. Sociální pracovníce, jako kontaktní osoba mezi pěstouny a zřizovatelem má mnohdy nelehkou pozici. Na jedné straně vyžaduje od pěstounů dodržování pokynů a pravidel požadovaných zřizovatelem. Na druhé straně si musí umět svým přístupem získat důvěru pěstounů, aby vnímali, že mohou být vůči ní otevření a mohou se na ni spolehnout.

Obecně se dá konstatovat, že síť služeb v Moravskoslezském kraji pro pěstouny v ZVPP, ale i pro běžné pěstouny je poměrně široká. Mají možnost vybrat si z nabídky pro ně dostupných služeb poskytujících poradenství, pomoc, podporu, terapii či psychickou a emocionální oporu ve státních nebo nestátních institucích. Někdy však mají potřebu si naopak zachovat své soukromí a od nás sociálních pracovníců často očekávají porozumění pouze na úrovni vyslechnutí, ventilace. Naše rodiny nás někdy překvapí, s jakými problémy se potýkají. Různorodost nových problémů v rodinách je v neustálém vývoji a stává se, že nejsme připravené na některé z nich. Proto pravidelně 2× ročně sociální pracovníce v rámci svých skupinových supervizí řeší s odborníky v oblasti NRP:

- upevnění a zlepšení své pozice v ZvPP
- možnosti další spolupráce se stále rozvíjejícími se rodinami
- momentální problémy v rodině.

K upevnění vztahů mezi pěstouny a zřizovatelem vedou také každoroční dvě společná pracovní setkání všech pěstounů ze zařízení s ředitelem CPP, ekonomickými a odbornými pracovníky.

Naše úzká spolupráce s pěstouny v zařízeních nám dává možnost detailně nahlédnout do dění jejich rodin, a tím získat na situaci v rodině poněkud odlišný názor, než mají sociální pracovníce OSPOD. Kontakty s námi vnímají pěstouni spíše jako pomoc, poradenství, ventilaci a necítí v nich kontrolu.

Přednosti ZvPP:

1. Všeobecná podpora ze strany zřizovatele v oblasti:
 - ekonomické
 - poradenské
 - sociální.

2. Úzká spolupráce a propojenost mezi OSPOD s CPP při řešení jakýchkoliv problémů.
3. Vzájemné kontakty a podpora mezi pěstouny ze zařízení.
4. Možnost bezplatného vzdělávání a tím zvyšování „úrovně“ pěstounské péče jako takové.

Úskalí ZvPP:

1. Nutnost, i jistý tlak naplnit požadující počet dětí v ZvPP bez ohledu na jejich aktuální situaci, problémy.
2. Do zařízení jsou umisťovány děti s problémy a handicapy:
 - zdravotními
 - psychickými
 - genetickými
 - negativními zkušenostmi ze svých biologických rodin a předchozích náhradních rodin.
3. Tyto zátěže vyžadují individuální přístup k dítěti, což je vzhledem k většímu počtu dětí v rodině pro pěstouny složité k zvládnutí.
4. Do minimálního počtu dětí v PP, které jsou zákonem stanoveny pro vznik nového ZvPP, se nepočítají děti osvojené. Tyto děti si však přinášejí ze svých původních rodin stejnou zátěž jako pěstounské a vyžadují obdobnou péči.

Závěrem mého příspěvku pokládám otázku: Mají vznikat další ZvPP?

V současné době v našich pěstounských zařízeních našlo svůj domov 82 dětí, což je určitě kapacita většího dětského domova. Tyto děti by nejspíš bylo obtížně umístit v běžných pěstounských rodinách. Naše dosavadní zkušenosti z různě početných pěstounských rodin však ukazují, že počet vyšší než 4 děti v pěstounské rodině je naprosto nevhodný a pro pěstouny často nezvladatelný. Je to na újmu dětem, ale i rodičům. Děti potřebují individuální péči, láskyplné prostředí a rodina s 6–8 dětmi není „typická“ rodina, je to malý ústav. Tíha péče o celou rodinu je obvykle na jednom z rodičů, zpravidla pěstounce, druhý rodič normálně pracuje a nemá až takový prostor se dětem věnovat.

Rodiče jsou časem vyčerpaní, vyhoření, nemají čas na další vzdělávání. S dětmi často navštěvují různé odborníky – psychiatra, logopeda, neurologa, apod., ostatní děti jsou v ústraní.

Do budoucna by měl být kladen ještě větší důraz na vzdělávání, a to nejen pěstounů v ZvPP, ale pěstounů obecně. Často veškeré vzdělávání končí naší přípravou v rámci psychologického posuzování a pak „však my si nějak poradíme“. Odborníka navštíví teprve, když se problém s dítětem stupňuje, případně už řeší útěky z domova, toulání, lhaní, krádeže, záškoláctví, drogy apod. Rodiče si neuvědomují, že dítě často nemá zpracovanou svou minulost. Již od přijetí dítěte do rodiny by měla být zaměřena

péče na dítě. Pracovat na problematice attachmentu, zpracování připoutání nebo spíše nepřipoutání s jeho původní rodinou. Pokud k tomu nedojde, v každé věkové etapě se to nějak projeví, dítě bude mít přiměřeně k věku různé problémy. Pěstouni v rámci vzdělávání získávají informace o roli biologického rodiče v životě dítěte, o potřebě kontaktů s biorodinou, přesto někteří tomu nejsou vůbec nakloněni.

Nejen pěstouni, ale my pracovníci z oblasti NRP vnímáme potřebu:

- nutné změny systému podpory PP
- celospolečenské podpory náhradní rodinné péče
- poskytování pravdivých informací
- centrálně podporované kampaně pro získávání nových pěstounských rodin
- stanovení maximálního počtu dětí v náhradní rodině na 4 (včetně vlastních a adoptovaných)
- využít při hledání korekcí systému zkušeností z okolních států a nepřejímat nekriticky modely jedné země.

Služby pro rodiče dětí umístěných v zařízeních ústavní výchovy

Gabriela Lockerová, TRIADA – Poradenské centrum, o. s.

Rozšíření oblasti zájmu jubilejního X. celostátního semináře z aktuálních otázek náhradí rodinné péče na širší oblast problematiky péče o děti ohrožené separací od rodičů dává prostor představit i další služby, které pořadající organizace TRIADA – Poradenské centrum, o. s. nabízí ohroženým dětem a jejich rodinám.

TRIADA – Poradenské centrum usiluje o to, aby všechny služby, které poskytuje, byly vzájemně propojené, navazovaly na sebe a doplňovaly se. Usiluje o zajištění nejlepšího zájmu dítěte, nabídkou služeb, která sleduje zájmy dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí, přes prostředí zařízení ústavní výchovy až po náhradní rodinné prostředí v podobě pěstounských rodin.

Pro tento účel má organizace uděleno pověření k výkonu sociálně právní ochrany dětí, je akreditovanou vzdělávací institucí, metodicky spolupracuje s dalšími odbornými státními i nestátními, českými i zahraničními organizacemi, včetně Kanceláře veřejného ochránce práv, a především je registrovaným poskytovatelem sociálních služeb. Těmito službami jsou odborné sociální poradenství a v oblasti sociálně právní ochrany dětí zejména *sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*.

Posláním sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi je podpora rodin s dětmi v tíživé životní situaci zaměřená na ochranu práv a zájmů dítěte, v souladu se základním posláním zákona o sociálně právní ochraně dětí.

Cílem služby je podpořit rodiny s dětmi v tíživé životní situaci při jejím řešení a překonávání jejích důsledků, posílit rodičovské schopnosti a dovednosti, prohloubit vztahy a vazby v rodině tak, aby dítě vyrůstalo v prostředí, které naplňuje jeho potřeby, a byly zajištěny podmínky pro jeho zdárný vývoj.

Cílovou skupinu služby pak tvoří rodiny s nezletilými dětmi, rodiče a osoby pečující o nezletilé děti, které se ocitly v tíživé životní situaci, v jejímž důsledku je narušen nebo ohrožen vývoj dítěte, což vede nebo by mohlo vést k jejich sociálnímu vyloučení. Konkrétně se pak jedná zejména o:

- rodiny, které se ocitly v důsledku neočekávané události v mimořádné nebo krizové situaci,
- rodiny, ohrožené v důsledku nedostatku informací a schopností řešit svoji situaci vlastními silami,
- rodiny, kde rodiče v důsledku svého sociálního či zdravotního handicapu mají omezené schopnosti při péči a výchově dětí,
- rodiny, kde péči o děti a jejich výchovu zajišťuje jen jeden z rodičů, případně prarodiče nebo jiní příbuzní,
- rodiny, jejichž děti jsou umístěny v ústavní výchově nebo pěstounské péči,
- rodiny, kde jsou narušené vztahy, vazby a komunikace mezi rodiči a dětmi,
- budoucí rodiče, kteří očekávají narození dítěte a v důsledku kombinace s některou z výše uvedených situací by mohli být ohroženi sociálním vyloučením.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi poskytuje TRIADA – Poradenské centrum ve třech programech, které se liší dle svého zaměření zúžením cílové skupiny dle specifických dílčích cílů uživatelů služby.

Jedná se o tyto programy:

Psychosociální služby pro rodiny se specifickými potřebami

Služba je určena rodinám s nezletilými dětmi, kde je zdravý vývoj dítěte ohrožen jeho umístěním mimo péči rodičů (ať již potenciálním či aktuálním). Služby jsou zaměřené na podporu a hledání způsobů jak překonat jejich konkrétní obtížnou životní situace spojenou s umístěním (i hrozícím) dítěte mimo péči rodičů. Veškeré působení pracovníků programu je zaměřené na posílení role rodičů, jejich schopností a dovedností, a současně na ochranu práv a zájmů dítěte. Služba je poskytována jak v ambulantní, tak zejména terénní formě.

Kontakt

Služba je určena rodinám, kde existují rizika ohrožení vývoje dítěte v důsledku absence kontaktu s rodičem, se kterým společně nežije. Cílem je rozvíjení a podpora při vytváření, zlepšování a upevňování vztahů, vazeb a kontaktů dítěte s rodičem, se kterým dítě společně nežije. Jedná se o asistované kontakty rodičů s dětmi a asistovaná předávání.

Občanská poradna

Program je určen rodinám s nezletilými dětmi, které potřebují odbornou pomoc, radu, podporu a doprovázení na cestě z obtížné životní situace, která je pro uživatele dostatečná na úrovni ambulantního poradenství. Snahou je umožnit osobám (rodinám) v tíživé životní situaci znát svá práva a povinnosti a umět hájit své oprávněné zájmy tak, aby ve spolupráci s občanskou poradnou nebo prostřednictvím sítě dostupných služeb našly řešení své situace.

V souvislosti s tématem tohoto sborníku se dále budeme zabývat programem Psychosociální služby pro rodiny, který zaměřuje své služby právě na podporu dětí ohrožených možnou separací od rodičů a dětí žijících v zařízeních ústavní výchovy, tedy od obou rodičů separovaných.

Zjednodušeně lze říci, že program nabízí služby rodinám, které se ocitly v jedné z následujících tří situací a vždy se snaží působit více méně preventivně:

- Dítě aktuálně žije se svými rodiči, hrozí umístění dítěte mimo péči rodičů – jako prevence separace dítěte od rodičů.
- V době pobytu dítěte mimo rodinu (v zařízení pro výkon ústavní výchovy) – jako prevence narušení či zprůtrhání vztahů a citových vazeb a prevence dlouhé doby umístění dítěte v zařízení pro výkon ÚV.
- Při návratu dítěte zpět do péče rodičů – jako prevence opakované separace dítěte od rodičů.

Program nabízí své služby rodičům, usiluje o aktivizaci jejich vlastních zdrojů a posílení rodičovských schopností a dovedností, aby tak mohl být zajištěn zdravý vývoj dítěte. Filozofie, nikoli jen tohoto programu, ale celé šíře služeb, které TRIADA – Poradenské centrum poskytuje, vychází z těchto základních premis:

- **hlavní principem je nejlepší zájem dítěte**
- **rodiče jsou pro dítě nenahraditelnými osobami a vztahy dítěte s nimi stojí na prvním místě**
- **dítě má právo vyrůstat ve své rodině – tj. ve svém přirozeném prostředí**
- **dítě má právo na kontakt s rodiči – je důležité zachovat (posilovat) rodinné vztahy a vazby v případě, že děti nevyrostají se svými rodiči**
- **říct si o pomoc není znakem rodičovského selhání, ale naopak snahy svou situaci řešit, proto rodině nabízíme podporu, ne kontrolu**

- **pohlížíme na rodinu jako na celek, kdy každý její člen může přispět ke změně nepříznivé situace a každý je touto situací ovlivňován.**

Nyní se zaměříme blíže na téma podpory dítěte separovaného do rodičů prostřednictvím služeb nabízených jeho rodině.

Když se zamyslíme nad tím, co prožívá rodina v situaci umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy, dojdeme v každém případě k tomu, že se jedná o zcela zásadní zásah do života a integrity každé rodiny. Vystávají otázky jako: „Jak to s námi bude dál?“, „Je to definitivní?“, „Budeme ještě rodina?“. Rodina se nachází v okamžiku, kdy si možná poprvé rodiče začnou plně uvědomovat závažnost situace a samozřejmě jejich reakce jsou různé. Někteří rodiče reagují aktivně, často bohužel určitou agresivitou, zejména slovní, a snaží se různými způsoby oponovat rozhodnutí soudu. Jiní rodiče jsou naopak pasivní, domnívají se, že nemohou mít na změnu situace již žádný vliv a navenek přestanou o situaci rodiny a dětí projevovat jakýkoli zájem. Pokud se rodině v tuto chvíli nedostane aktivní podpory, nemůžeme od rodičů očekávat žádné změny, které by mohly pozitivně ovlivnit situaci dítěte. Právě nyní se rodina nachází v momentě, kdy se otevírá možnost pracovat s motivací rodičů ke změně situace rodiny.

Jaké služby tedy TRIADA – Poradenské centrum, resp. program Psychosociální služby pro rodiny, rodinám v takové situaci nabízí?

Doprovázení rodiny při samotném odchodu dětí do zařízení ústavní výchovy

Samozřejmě je nutné přihlídnout k faktu, že rodina je v danou chvíli velice zranitelná a nedůvěřivá vůči jakýmkoli organizacím a institucím. Služby tohoto charakteru jsou tedy logicky určeny spíše rodinám, se kterými spolupráce již nějakou dobu probíhá a mezi pracovníkem a rodinou je navázán profesionální důvěryhodný vztah. Může se jednat o rodiny, které tyto služby vyhledají poté, co zjistí, že byl podán návrh na umístění jejich dětí do ústavní výchovy, nebo rodiny, které začaly služby využívat již dříve a primárně z jiných důvodů.

V situaci samotného odchodu dětí do ústavní výchovy, pomáhá služba rodině, tedy rodičům i dítěti, zvládnout tuto emočně velice vypjatou situaci. Služba se snaží aktivizovat potenciál rodičů zejména tím, že pomůže rodině porozumět všem souvislostem, tedy jak sociálním, tak právním, a porozumět důvodům umístění dítěte mimo péči rodičů. Rodiče také informuje o jejich právech a povinnostech, stejně jako o právech dětí. Pro děti a rodiče je zásadní naplnit potřebu otevřené budoucnosti, tedy mít stále otevřenou možnost změny situace a návratu dítěte zpět k rodičům. Dítě a rodiče je důležité ujistit v tom, že jeden druhého neztrácejí, rodič stále zůstává dítěti rodičem a dítě rodiči dítětem.

Služba se také snaží zajistit plynulou komunikaci mezi rodičem a zařízením, kde je dítě umístěno. Musíme si uvědomit, že rodič hledá viníka celé situace a jeho vnitřní napětí se často odráží v nepřátelském postoji vůči zařízení.

Podpora rodičů při pobytu dítěte v zařízení ústavní výchovy

Práce s rodiči v žádném případě nemůže končit umístěním dítěte do zařízení. Umístění dítěte v zařízení je dočasným řešením, a aby tomu tak mohlo být, je třeba rodiče dále aktivizovat a poskytovat jim nezbytnou podporu.

Primárním zájmem dítěte je udržení jeho kontaktu s rodiči a sourozenci a posilování vzájemných citových vazeb, základní nabídku služby tvoří doprovázení kontaktů dětí a rodičů. Při doprovázených kontaktech pracovník:

- podporuje rodiče v pravidelných návštěvách dítěte a vyladění se na potřeby dítěte,
- reflektuje s rodičem jeho vlastní rodičovství, pomáhá mu vyrovnat se se situací,
- pomáhá rodiči v překonání obtíží při komunikaci s dítětem (otázky typu „Kdy už půjdu domů?“),
- pomáhá rodiči při překonání obtíží při komunikaci s personálem zařízení, ve kterém je dítě umístěno,
- poskytuje podporu při péči o dítě, jeho výchově a rozvoji – nácvik, reflexe, ...,
- pomáhá rodiči s přípravou programu setkání,
- reflektuje s rodičem průběh kontaktu s dítětem.

Pracovník v průběhu kontaktu nepřebírá odpovědnost za dítě, poskytuje rodiči podporu při běžném kontaktu s dítětem a pomoc při případných neočekávaných situacích, které jsou pro rodiče bez pomoci obtížně řešitelné.

Doprovázení kontaktů dětí umístěných v zařízení ústavní výchovy s rodiči může mít tři různé podoby, které kladou na rodiče i dítě rozdílné nároky:

● *Doprovázení při návštěvách v zařízení*

Při doprovázení kontaktů v zařízení pracovník usiluje zejména o eliminaci dvou hlavních rizikových oblastí. Jednou z nich je problematická komunikace s personálem zařízení, druhou nedostatek soukromí ke kontaktu a možná stigmatizace dítěte i rodiče, porušení jejich základních práv.

● *Doprovázení vycházek ze zařízení*

Vycházka dítěte ze zařízení s sebou přináší zvýšené riziko zejména úrazu dítěte, proto je třeba klást větší důraz na zajištění bezpečnosti dítěte. Pracovník s rodičem zvažuje rizika prostředí, ve kterém bude dítě s rodičem čas trávit. Rodičům nabízíme možnost využít ke kontaktům s dítětem naše prostory „cvičného bytu“.

- **Doprovázení pobytů u rodičů**

Pobyty dětí u rodičů, například na víkendové či prázdninové pobyty, s sebou nesou samozřejmě na rodiče nejvyšší nároky. Pracovník není přítomen v průběhu celého pobytu dětí u rodičů, ale v izolovaných úsecích, podle předchozí domluvy, o to větší důraz klademe na předcházející přípravu. Spolupráce s rodinou se nad rámec výše zmíněného zaměřuje na důkladnou přípravu domácího prostředí, včetně zabezpečení stravy, oblečení či hraček. Více pozornosti je také třeba věnovat plánování denního režimu a plánování programu pro děti.

Dobu, po kterou je dítě umístěno v zařízení ústavní výchovy, se snažíme rodičům zprostředkovat jako čas pro úpravu podmínek v rodině a stabilizaci jejich vlastní situace tak, aby byl možný návrat dítěte. Aby tomu tak mohlo být, je nejen pro rodiče (aby byli schopni situaci porozumět a činit změny), ale i pro pracovníky nezbytné přesné vymezení okolností, které vedly k nutnosti separace dítěte od rodičů, tak aby byly pro rodiče srozumitelné a zároveň stanovení zcela konkrétních změn, ke kterým má v rodině dojít, aby byl umožněn návrat dítěte. Tyto dva body jsou zcela a plně v kompetenci orgánů sociálně právní ochrany dětí. Pracovník pak podporuje rodiče v dosažení vytyčených změn, nabízí mimo jiné podporu a doprovázení při vyřizování osobních záležitostí (hledání bydlení, zaměstnání, stabilizace finanční situace, podpora při péči o chod domácnosti, léčba apod.).

Účast uživatele ve službách je zcela dobrovolná a vychází z individuálně určených potřeb rodiny. Služby poskytují kvalifikovaní sociální pracovníci s podporou externích spolupracovníků, s rodinou pracuje vždy jeden klíčový pracovník. S rodinou je v souladu se zákonem uzavírána dohoda o poskytování sociální služby a během spolupráce probíhá proces průběžného individuálního plánování. Veškeré služby jsou poskytovány bezplatně, služba je financována z prostředků ESF prostřednictvím Operačního programu lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.

Bližší informace o podmínkách poskytování služby je možné získat přímo u poskytovatele služby:

TRIADA – Poradenské centrum, o. s.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Orlí 20, 602 00 Brno

Tel.: 542 211 619

Mobil: 774 409 909

Email: rodiny@centrum.cz

www.triada-centrum.cz

Lektoři a přednášející

PhDr. Eva Rotreklová
TRIADA - Poradenské centrum, o.s.,
Orlí 20 , Brno 602 00,
www.triada-centrum.cz, nrp@triada-centrum.cz

PhDr. Lenka Průšová
Dětský diagnostický ústav Dobřichovice,
Pražská 151, Dobřichovice 252 29,
www.dud.cz, ddudobri@vol.cz

JUDr. Zdeněk Kapitán, PhD.
ředitel Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí,
Šilingrovo nám. 3/4, Brno 602 00,
www.umpod.cz, podatelna@umpod.cz

Ivanka SIMEK-LEFEUVRE
psycholožka, Centre Départemental de l'Enfance et de la Famille 52,
avenue de la Libération, 87100 Limoges, Francie,
ivanka.lefeuvre@orange.fr

Bc. Tereza Jandová, Antonie Bořová
Soukromý dětský domov SOS 92, o.p.s.,
Korkyně 19, Korkyně 262 06,
www.ddkorkyne.cz, dd.korkyne@tiscali.cz

Mgr. Veronika Hofrová
STROP, o.s.,
Dlouhá 2699, Zlín 760 01,
www.strop-zlin.cz, nrp@strop-zlin.cz

PhDr. Svatoslava Kalábová

PhDr. Dana Štěrbová, PhD.
Palackého univerzita Olomouc, fakulta tělesné kultury,
Křížkovského 8, Olomouc 771 47,
www.upol.cz

Janina Kafková
Centrum psychologické pomoci, p.o.,
Kratochvílova 7, Moravská Ostrava 702 00,
www.cepp.cz, nrp@cepp.cz

Mgr. Petr Sedlák
Okresní soud Hodonín,
Velkomoravská 4, Hodonín 695 46,
www.portal.justice.cz, psedlak@osoud.hod.justice.cz

Mgr. Michaela Janočková
Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí,
Šilingrovo nám. 3/4, Brno 602 00,
www.umpod.cz, michaela.janockova@umpod.cz

JUDr. Hana Svobodová
Obvodní soud pro Prahu 9,
Justiční areál Na Mířánkách, 28.pluku 1533/29b, Praha 10 100 83,
tel.:251 447 709, www.portal.justice.cz, osoud.pha9@osoud.pha9.justice.cz

JUDr. et PhDr. David Elischer, Ph.D.
Univerzita Karlova, Právnická fakulta, katedra občanského práva,
nám. Curieových 7, Praha 1 116 40,
www.prf.cuni.cz elischer@prf.cuni.cz

